

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Siden soxo

MAGASIN FOR DANSK HISTORIE

NR. 1, 6. ÅRG. 1989

Tema: Den franske Revolution

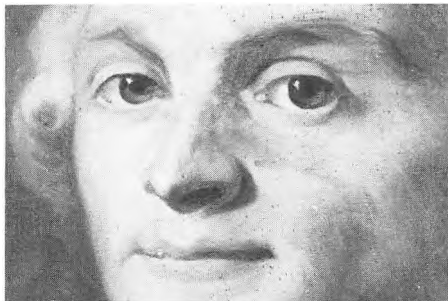
Frihed.

Lighed.

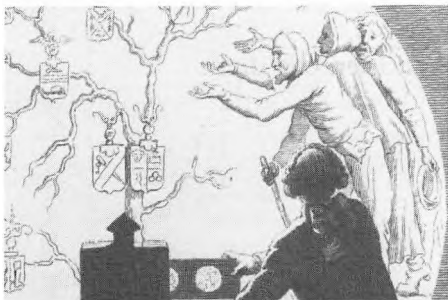
Broderskab.

Clemens

Indhold

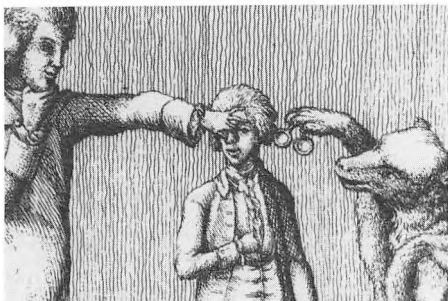
Forsiden: »Frihed-Lighed-Broderskab«
Stik af HF. J. Clemens, efter tegning af
Abildgaard. En satire over den franske
revolutions budskab. 1798.
Det kgl. Bibliotek.

Den franske Revolution 4
Ved Johny Leisner

Revolutionen og danskerne 12
Ved Henrik Horstbøll

Nyheden om revolutionen 20
Ved Elo P. Bargholz

En typisk dansk løsning 26
Ved Bente Mattsson

Frihed? Ikke for de sorte 31
Ved Poul E. Olsen

4000 mand i lygtepæle 36
Ved Ole Stender-Petersen

Hvad var egentlig revolutionært ved
Den franske Revolution 44
Ved Robert Darnton

Kontrarevolutionære tanker 51
Ved Per Stig Møller

Udgiver
Dansk historisk Fællesforening og
Rigsarkivet

Ansvarshavende redaktion
Bent Blüdnikow

Øvrige redaktionsmedlemmer
Poul Olsen
Steen Ousager

Lay-out
Kristin Wiborg

Fotografer
Tage Ludvigsen og Alice Westergaard

Tryk
Frederiksborg Amts Avis
bogtrykkeri
ISSN: 01-6028

Abonnement
tegnes ved henvendelse til
Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9,
1218 København K,
tlf. 01 92 33 10.
Girokonto: 5 08 62 64.
Kassereren, DHF, Park Boulevarden 52,
8900 Randers.
Abonnementet er løbende
indtil opsigelse.

Pris
Årg. 1988, nr. 1-4: kr. 105,-
Løssalg pr. nummer: kr. 40,-
Udlandsabonnement 1988: kr. 125,-

Distribution
Avispostkontoret

Flytning
Meddeles altid postvæsenet.

© Copyright:
Siden Saxo 1988.
Udsendes også til Blindes
Lydforlag,
som lydband, der fås
på biblioteket.

Siden sidst...

Den franske Revolution indvarslede en ny tid, det er derfor ikke underligt, at den er en af de begivenheder, der har tiltrukket flest historikere. Revolutionen er blevet beskrevet i talrige værker og stadig nye fortolkninger fremkommer.

Dette Siden Saxo er et tema-nummer om Den franske Revolution og dens betydning for Danmark. Hvis den da overhovedet havde nogen betydning? Men hvad var årsagen til den franske revolution egentlig? Vi har bedt universitetslektor ved Københavns universitet Johny Leisner om at beskrive samfundsårsagerne til, at revolutionen lige netop brød ud i Frankrig og hvorfor det netop skete i slutningen af 1700-tallet. Som ved alle historiske hændelser var årsagerne, som læserne vil opdage, slet ikke så enkle og myterne måske ikke i overensstemmelse med de faktiske hændelser.

Forskningsmedarbejder Henrik Horstbøll arbejder ved Center for kulturforskning ved Århus Uni-

versitet, og han beskriver i sin artikel, hvilken indflydelse revolutionen fik i Danmark.

Danmark har altid haft en vis evne til at klare sig gennem vanskelige internationale kriser uden skrammer. Da den russiske revolution løb af stabelen i 1917 var Danmark en af de lande, der længst opretholdt en repræsentation i det nye revolutionære Rusland. Vi kendte imidlertid teknikken, for vi havde lavet samme nummer i Frankrig i 1792. Cand. mag. Bente Mattsson beretter om det diplomatiske spil i Paris og København.

Hvad vidste danskerne om den franske revolution? Cand. mag. Elo P. Bargholtz har gennemgået de danske aviser og tidsskrifter fra perioden og fortæller, hvad de indeholdt om begivenhederne i Frankrig.

Mag. art. Ole Stender-Petersen har gjort et fund. Vi vidste, at der i tiden omkring den franske revolution, var radikale elementer i København, der lavede skrifter med revolutionært indhold, såle-

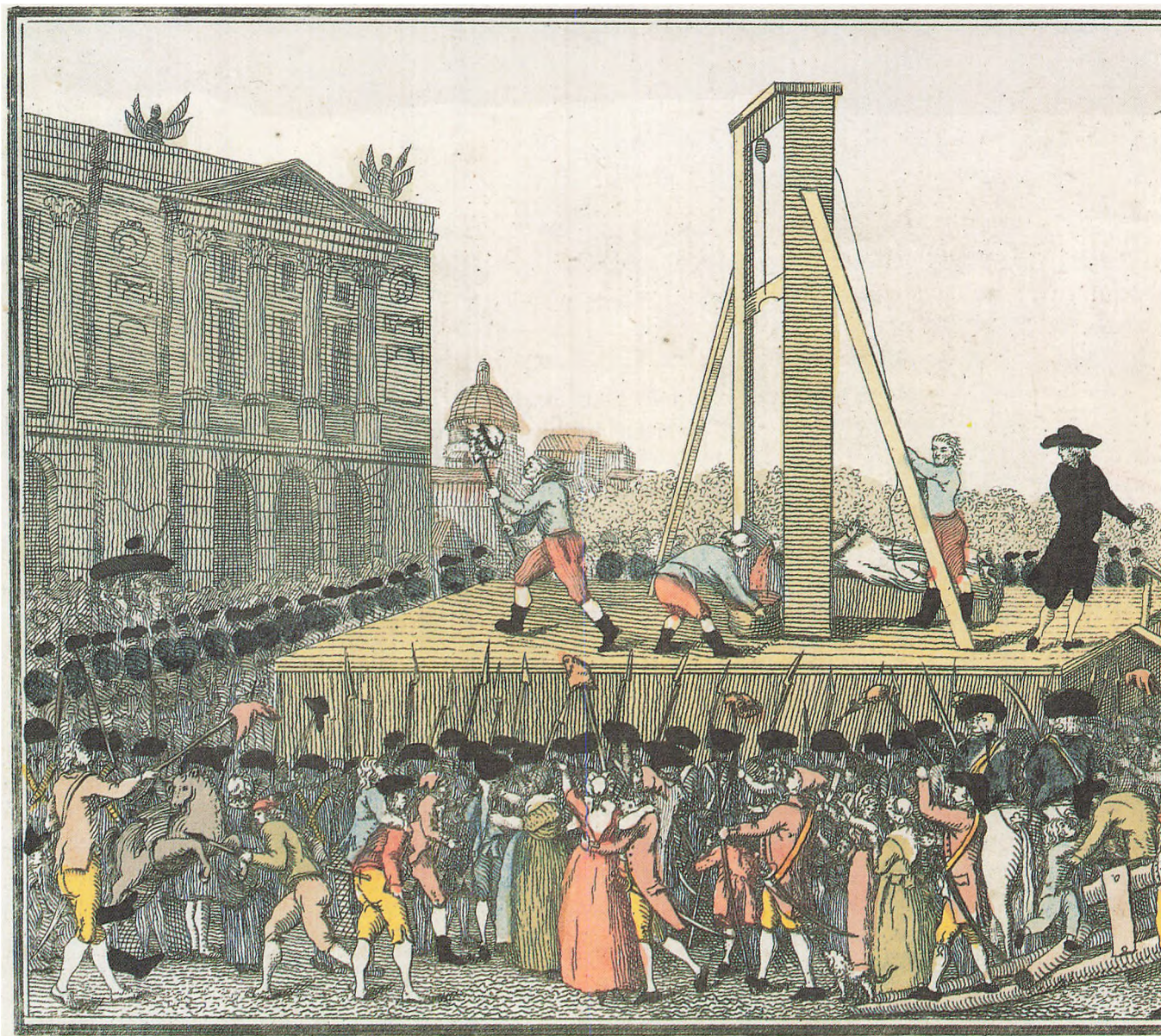
des at andre kunne blive opflammet til aktion i de rolige danske stræder. Nu har Stender-Petersen faktisk fundet disse skrifter i Rigsarkivet. Siden Saxo viser skrifterne og Ole Stender-Petersen fortæller historien bag dem.

Hvad skete der i revolutionstiden på De dansk vestindiske Øer. Her var der jo nok af undertrykte slaver, der kunne få gode ideer fra revolutionens proklamation om, at alle mennesker var lige. Cand. phil. Poul E. Olsen beskriver hændelserne i dette fjerne Danmark.

Den amerikanske historiker Robert Darnton spørger i sin artikel, hvad der egentlig var revolutionært ved den franske revolution.

Siden Saxo har bedt folketingsmand Per Stig Møller om at komme med nogle generelle betragtninger over den franske revolution. Hans artikel fik titlen »Kontrarevolutionære betragtninger«.

*Med venlig hilsen
Redaktionen*

Maria Antoinetta Dronning af Frankerige Henrettet

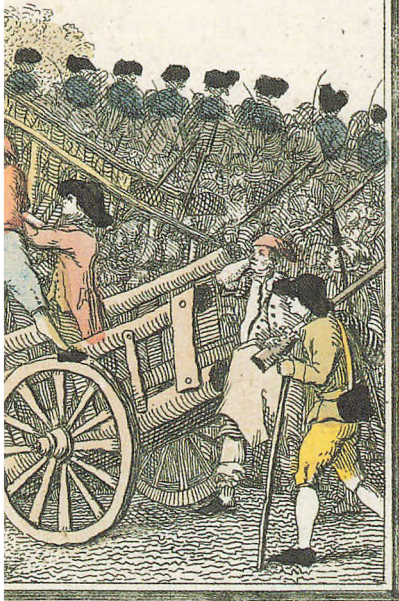
N° 2.

Den franske Revolution

Universitetslektor Johny Leisner giver et indblik i de samfundskræfter, der var afgørende for udviklingen i Den franske Revolution.

»Sig mig«, blev jeg for nogen år siden sprugt af en pensioneret oberst i den danske hær, »alle ulykkerne her i verden, startede de ikke med den franske revolution?« Spørgsmålet er typisk ved sin illustration dels af, at den store revolution stadig er på dagsordenen og dels også af, at der egentlig aldrig er opnået enighed om, hvorvidt den har bidraget positivt eller negativt til den senere politiske udvikling i Europa og i Verden.

Årsagen til den centrale placering Den franske Revolution har fået i den europæiske bevidsthed må først og fremmest søges i den myteskabende kraft en række af dens centrale begivenheder har haft: Stormen på Bastillen den 14. juli 1789, afskaffelsen af de feudale privilegier 4. august 1789, menneskerettighedserklæringen af 26. august samme år, forfatningen af 1791, »krigen mod slottene, freden med hytterne« erklæret i 1792, henrettelsen af kongen 16. januar 1793, rædselsherredømmet 1793-94, den borgerlige republik 1794-99 og sluttelig Napoleons magtovertagelse den 18. Brumaire år VIII (9. november 1799). Desuden havde

den 16. October 1793.

Kongefamiliens henrettelse i Paris i 1793 var et vendepunkt på mange måder. Den sympati revolutionens delvist havde nydt i København forsvandt hurtigt. Alene tanken om, at en kongefamilie sådan kunne henrettes sendte kuldegysninger ned af ryggraden hos danskerne. Ikke mindst hos den kongelige familie i

Danmark. En dansk kunstner stak et billede, hvor den franske dronning Maria Antoinetta blev hals hugget. Billedet er særdeles blodigt. Dronningens afhuggede hoved løftes frem på en stage. Kunstneren er sandsynligvis G. L. Lahde. Det kgl. Bibliotek.

en række af revolutionens ledende skikkelser en evne til at formulere sentenser, der rakte langt ud over deres aktuelle anledning. Man kan blot tænke på navne som Mirabeau, Danton eller Robespierre.

En række symboler og paradigmer blev skabt, som siden - positivt eller negativt vurderet - er blevet taget til indtægt af hele det politiske spektrum fra det yderste venstre til det yderste højre.

De negative vurderinger

Først var de negative vurderinger dominerende som en direkte følge af Napoleons nederlag i 1814-15. De sejrende konservative regimer søgte at gøre op med arven fra revolutionen og bekæmpe »jacobinerne«, et begreb, der i første halvdel af det 19. århundrede havde samme klang og hos det bestående samfunds repræsentanter udløste de samme følelser, som udtrykket »bolchevikker« gjorde efter den russiske revolution i 1917.

De positive vurderinger

Men de modsatte vurderinger satte hurtigt ind: En liberal vurdering, der lagde hovedvægten på, at revolutionen gennem vedtagelsen af menneskerettighederne skabte fundamentet for den moderne retsstat og samtidig ved afskaffelsen af det gamle samfunds barrierer blev forudsætningen for den moderne kapitalismes gennembrud. Dertil kom en radikal vurdering, der udbyggede den liberale ved at betone de lighedsideal, der ikke mindst var fremherskende i den vedtagne, men aldrig gennemførte forfatning af 1793. Endelig kom den socialistiske, der dels fortolkede revolutionen som en borgerlig-kapitalistisk revolution, der var den nødvendige forudsæt-

Jacobinernes leder var Robespierre. Han blev regnet for den mest kyniske og radikale af revolutionens mange farverige personligheder. Han fik sin afgørende magt som leder af det såkaldte Velfærdsudvalg, der fra 1793 reelt styrede Paris. Robespierre er blevet skildret som en tør skolemestertype, for hvem radikalismen var den eneste lidenskab. Da Robespierre havde taget magten forstærkede terroren. Da mange i det franske konvent følte, at de snart selv kunne falde for magthaverens udrensninger reddede de sig ved i juli 1794 at arrestere Robespierre og hurtigst muligt sende ham til skafottet. Musée Carnavalet, Paris.

ning for den senere, socialistiske og dels benyttede revolutionens faktiske forløb til analyser af betingelserne for vellykkede revolutioner. Ikke mindst Lenin henviste sommeren og efteråret 1917 gang på

gang til begivenhederne i Frankrig 1792-93, når han skulle imødegå sine kampfællers kritik af den taktik, han havde fastlagt med henblik på magtovertagelsen. De venstreorienterede fortolkninger blev efterhånden de dominerende inden for den videnskabelige udforskning af revolutionen. Da den franske revolutionsforsker Georges Lefebvre, dels i en række enkeltundersøgelser og dels i sin bog fra 1939 »Quatrevingt-neuf« på socialistisk grundlag fremlagde en vurdering af revolutionens årsager og forløb, så det ud til, at en enighed var opnået, hvad angår den videnskabeligt funderede fortolkning af den store revolution: Jacobinerne havde sejret.

Nuancering

Men denne enighed holdt ikke. Først i den angelsaksiske verden, med historikeren Alfred Cobban som den centrale skikkelse, senere i Frankrig selv med François Furet og Denis Richets gennembrydende værk om revolutionen fra 1965 rettedes frontale angreb på Lefebvre og hans elevs elegante fortolkninger. Den borgerlige-kapitalistiske revolution begyndte at smuldre og i dag er kun ruinerne tilbage af den imponerende katedral, som de professionelle historikere havde fået konstrueret til fejringen af revolutionens 150 års fødselsdag. Ved 200-året diskuteres der heftigt om, hvad revolutionen egentlig gik ud på, og ikke få historikere har endog sat spørgsmålstegn ved, om der overhovedet var en revolution.

Situationen kan virke forvirrende, men er samtidig særdeles frugtbar. Dels har den allerede resulteret i en lang række specialundersøgelser, dels bliver der stillet stadig nye og stadig mere nuancerede spørgsmål til det overleverede materiale.

Endelig kan man se en begyndende opløsning af den traditionelle, næsten pr. refleks foretagne, sammenkobling af ideologisk holdning til nutiden og videnskabelig vurdering af fortiden.

Myten

Hermed kommer jeg til påpegningsen af en principielt meget vigtig sondring af to forskellige måder at anskue revolutionen på: Man kan koncentrere sig om revolutionens betydning for eftertiden, men man må da gøre sig klart, at det ikke er revolutionen som sådan, man beskæftiger sig med, men *myten* om revolutionen. En sådan koncentration er naturligvis helt legitim, og man vil da opdage, at så sent som ved studenteruroighederne i Paris i maj 1968 spillede disse myter en særdeles aktiv rolle, lige fra de taktikker, der blev overvejet til de fraktionsdannelser, der fandt sted blandt de revolterende studenter og sympatisører.

Men, og det er den erkendelse, der for alvor er slået igennem hos historikerne i 1970'erne og 1980'erne, derved får man ingen indsigt i, hvad der egentlig skete i Frankrig i 1789 og i de efterfølgende år.

Det franske samfund

Et andet perspektiv er nødvendigt, og lad os starte med at fastslå en banal, men essentiel kendsgerning. Ingen i Frankrig var i 1789 klar over, at det man var i færd med at begive sig ud i skulle vise sig at være en revolution. Begivenhedsforløb og konsekvenser var stort set uplanlagte, og man havde af indlysende grunde ingen fortilfælde at klamre sig til, da revolutionen var den første af sin art.

Udgangspunktet for en forståelse af begivenhedsforløbet må derfor være en analyse af det franske samfund, som det

Danton blev revolutionens stærke mand i årene 1792-1794. Hans oratoriske talent sikrede ham en solid folkelig støtte. Han blev talsrør for sans-culotterne, som betyder »dem uden knæbukser«, for overklassen havde båret knæbukser og sans-culotterne demonstrerede deres anderledeshed ved at bære lange bukser. Sans-culotterne havde deres støtte blandt jacobinerne, der havde fået navnet, fordi de holdt til i et tidligere jacobinerkloster. Revolutionens mærkeligste og mest fascinerende opgør var måske Dantons tilbagevenden til Paris i november 1793, da han forsøgte at standse den terror, som Robespierre var lederen af. Men det lykkedes ikke og han endte selv med at blive henrettet i april 1794. På vej til skafottet skal han have sagt: »Glem ikke at vise folket mit hoved. Det er ulejligheden værd«.

Tegning af Louis David.
Musée Carnavalet, Paris.

var materielt og ideologisk, i anden halvdel af det 18. århundrede.

Her bliver den første væsentlige kendsgerning, at Frankrig var et i bund og grund førindustrielt landbrugsamfund, med en meget ringe udviklet kapitalistklasse og med få lønarbejdere. De afgørende sociale spændinger var mellem godsejere, fæstebønder og landarbejdere, og i byerne mellem købmænd og håndværkere; i Paris suppleret af sæsonarbejdere, der blandt andet fandt beskæftigelse ved de byggerier, der fandt sted i den stærkt ekspanderende by. Dette traditionelle samfund var i 1780'erne i krise, først og fremmest på grund af en befolkningstilvækst, som det i stigende grad var vanskeligt at få indpasset i den eksisterende struktur. Denne tilvækst havde resulteret i, at der på landet især mod syd optrådte store skarer af vagabonder, som levede af plyndringer. I byerne begyndte, hvad Karl Marx har kaldt et pjaltproletariat, at udvikle sig, der søgte at slå sig igennem uden for eller neden for byernes småborgerlige verden. Til denne langtidsvirkende årsag kom, hvad en fransk historiker har betegnet som de meteorologiske forudsætninger for revolutionen: år med misvækst og ikke mindst med en vinpest, der udviklede sig til en katastrofe i Sydfrankrig.

Brødpriser

Disse forhold havde ved flere lejligheder resulteret i hungerrevolter i länddistrikterne, men mangelen på et politisk førerskab havde hindret disse revolter i at udvikle sig til mere sammenhængende protester.

De sociale spændinger, og den lejlighedsvisse nødstilstand var en væsentlig forudsætning for udløsningen af revolutionen: Som det er blevet påvist af en

REVEIL DU TIERS ETAT.

Satire fra revolutionstiden. Den franske adel og gejstlighed, det vil sige 1. og 2. stand, ser 3. stand befri sig fra lænkerne og gribe til våben.

fransk historiker kulminerede prisen på brød i Frankrig i det 18. århundrede den 14. juli 1789, men i sig selv havde det næppe været tilstrækkeligt til at gennemtvinge større forandringer.

Politiske faktorer

Til de sociale spændinger må føjes politiske faktorer, og her først og fremmest, at den franske stat stod over for en statsbankerot. I 1789 havde man nået den situation, som nogle mener, at Danmark nærmer sig i 1989, at de årlige skatteindbetalinger ikke var tilstrækkelige til blot at betale renterne på statsgælden. Den franske enevældige regering var derfor i den situation i 1780'erne, at en sanering af statens finanser og en omlægning af skattesystemerne var blevet en uomgængelig nødvendighed.

Og her blev det afgørende, at den franske enevælde aldrig var blevet formaliseret. Dens basis var, at det - i kraft af en række permanente skattebevillinger - ikke havde været nødvendigt at indkalde den skattebevillende myndighed - de franske Generalstænder - siden 1614. Men nu havde en række faktorer, først og fremmest Frankrigs engagement i en række ressourcekrævende krige, sidst den amerikanske frihedskrig, altså bevirket, at en statsbankerot truede.

Dette benyttedes af forskellige grupper til at forlange, som en forudsætning for at nye skatter kunne opkræves, at Generalstænderne blev indkaldt på ny.

Blandt disse grupper spillede *parlamenterne*, domstolene i de retsdistrikter Frankrig var inddelt i, med Paris som den toneangivende, en afgørende rolle.

Medlemmerne af disse parlamenter tilhørte den såkaldte *kjoleadel*, der havde købt og betalt deres medlemskab og som oftest havde sikret sig, at deres medlem-

Grev Mirabeau blev på trods af sin adelige afstamning 3. stands repræsentant. Han var noget af en skandalemager og berygtet for sine amorøse affærer. Men han var tillige uhyre belæst og veltalende. Mirabeau tilhørte de moderate blandt revolutionens ledere. Han havde endog et samarbejde med kongen og planer om at oprette et monarkistisk parti. Men i april 1791 døde han en naturlig død.

Musée Carnavalet, Paris.

skab kunne gå i arv i deres familie. Mange blandt parlamentsadelen var korrupte og uduelige, men den talte også så fremragende medlemmer som *Montesquieu*, der i 1748 havde publiceret sit værk »Om lovenes ånd«, der i mange henseender har fået en placering som den europæiske liberalismes bibel, og som hav-

de opnået stor udbredelse blandt den læsende offentlighed.

Parlamenterne havde en vis politisk betydning, derved at kongelige forordninger skulle registreres hos dem, før de fik gyldighed, og herved opnåede de mulighed for at udøve en betydelig pression på regeringen.

Denne pressionsmulighed og den tilslutning til Montesquieus tanker som parlamenterne gav udtryk for, resulterede i den nokså paradoksale situation, at disse i bund og grund korrumperede institutioner, som ikke mindst *Voltaire* havde rettet frontalangreb imod, nu kunne udråbe sig som forsvarere af det franske folks friheder og ikke mindst gå i spidsen for kravet om Generalstændernes indkaldelse.

Klubberne

Deres popularitet blev kortvarig. Da regeringen bøjedede sig, krævede parlamenterne, at indkaldelsen skulle ske efter de retningslinier, der havde været gældende i 1614: lige repræsentation for de 3 stænder: gejstlighed, adel og resten af befolkningen: »tredie stand«. I stedet gik initiativet i kampen for gennemførelsen af reformer over til en række klubber, hvor iblandt Den patriotiske Klub blev den dominerende. Klubberne var dominerede af adelige, som inspireret af Montesquieu og de andre oplysningsfilosoffer, havde indset nødvendigheden af gennemgribende reformer af det franske samfund. I denne sammenhæng gjorde de sig til talsmænd for tredie stands interesser.

Klubbernes aktivitet opnåede resultater, idet regeringen besluttede sig for, at tredie stand ved de Generalstænder, der blev indkaldt til at mødes i Versailles den 5. maj 1789 skulle have lige så mange re-

præsentanter som første og anden stand tilsammen.

Generalstænderne

Dermed var endnu ingen revolution udbrudt. Tegn på at Generalstændernes indkaldelse kunne blive udløsende for mere vidtrækkende begivenheder viste sig først, da det stod klart, at der var en afgrund mellem forsamlingens og regeringens opfattelse af, både hvordan forsamlingen skulle arbejde (stænderadskilt eller samlet) og hvilke opgaver forsamlingen skulle påtage sig at løse.

Og nu blev det afgørende, at de sociale og de politiske uroligheder mødtes.

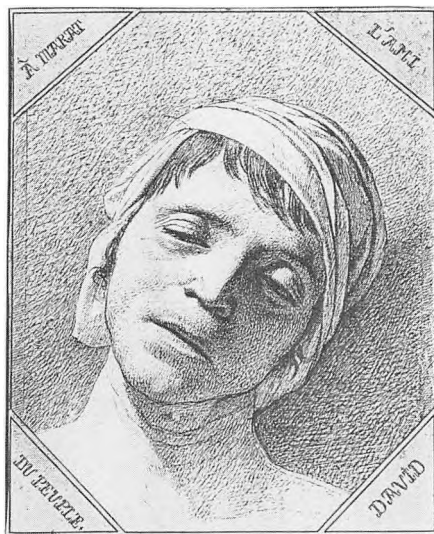
Dels på grund af dårlig høst og dyrtid, dels på grund af, at man tilsyneladende ikke kom ud af stedet, opstod der uro både i landsdistrikterne og i byerne, kulminerende med opstanden i Paris i juli.

Opgøret med enevælden

Nu viste det sig nemlig, at grupper af deputerede, repræsenterende alle tre stænder, var villige til at stille sig i spidsen for de folkelige revolter, og i påberåbelsen af folkets *suverænitét* var de i stand til at opbygge en fysisk magtbasis i konkurrence med konge og regering.

De følgende års begivenheder kan i stor udstrækning ses som en rivalisering mellem disse to magtpoler og det viste sig ikke, således som det blev forsøgt med forfatningen af 1791, muligt at få etableret et varigt kompromis. Kongemagten blev afsat og republikken indført, men kun for at afsløre, at også de sejrige i kampen mod det gamle system var indbyrdes splidagtige.

De ledende i opgøret med den traditionelle enevælde kom som sagt fra alle tre stænder, men nok så afgørende var

Mere end nogen anden blev Marat revolutionens propagandist. Han kaldte sig Folkevennen, når han skrev sine radikale artikler og gav heri udtryk for, som han sagde, »folkets retfærdige vrede«. Han var en oppisker og forsøgte af al magt at føre revolutionen i radikal retning. Den 13. juli 1793 blev han myrdet i sit bad af den unge kvinde Charlotte Corday. Revolutionsmaleren Louis David malede sit nu berømte maleri af Marat i badet, men han tegnede også dette fine billede af Marats dødsansigt. Cliché des Musées nationaux.

det, at de repræsenterede de besiddende, og at deres hovedformål var at finde et politisk system, der i fuldt omfang respekterede den private ejendomsret.

Jacobinere og girondinere

Den dominerende form for ejendomsbe-

siddelse var jord. Derfor var der stor vilighed til i august 1789 at afskaffe de feudale privilegier, der havde deres rod tilbage i middelalderen, men under fastholdelse af, at kontraktlige forpligtelser skulle overholdes. Sat på spidsen kan man sige, at den gruppe, der havde sat sig i spidsen for opgøret med det gamle system var *propriétaireerne*, hvad enten de var adelige eller borgerlige, og at denne gruppes mål var at fastholde, hvad man havde nået og konsolidere resultaterne forfatningsmæssigt. Hermed kom det første lag af revolutionære ledere i midlertid i konflikt med sans-culotterne, småborgerskabet i byerne, først og fremmest i Paris, og bønderne på landet, der havde helt anderledes interesser.

Skematiseret, og i nogle henseender også for skematiseret, kan man udtrykke det således, at sejherrerne i opgøret med kongemagten blev spaltet mellem en gruppe, *girondinerne*, der ikke ville give sans-culotterne indrømmelser og *jacobinerne*, der var mere lydøre over for ikke mindst småborgerskabets krav.

Jacobinerne vandt første runde, og beherskede den politiske arena i 1793-94, men det blev girondinerne og deres efterfølgere, der trak det længste strå ved at imødekomme bøndernes krav og dermed få isoleret småborgerskabet.

Resultatet i social henseende blev derved, at landbesiddelserne blev delt mellem bønder og proprietærer, og at det franske landbrug - som det danske - blev domineret af småbrug, og i byerne, at forudsætningerne for en kapitalistisk udvikling blev skabt, men endnu ikke realiseret.

Den jacobinske tradition

Robespierres fald 27. juli 1794 betød afslutningen på det parisiske småborger-

skabs politiske indflydelse. Dets politik, nemlig demokratiseringen af ejendomsretten gennem fastholdelse af håndværket som den dominerende produktionsform, overlevede. Først nedkæmpelsen af Pariserkommunen i 1871 betød ophøret af den jacobinske tradition i klassisk forstand som den dominerende hos småborgerskabet: Og dog, det radikale parti under den tredje franske republik (1870-1940) fastholdt stædigt en del af de jacobinske dogmer.

Regnebrættet gøres op

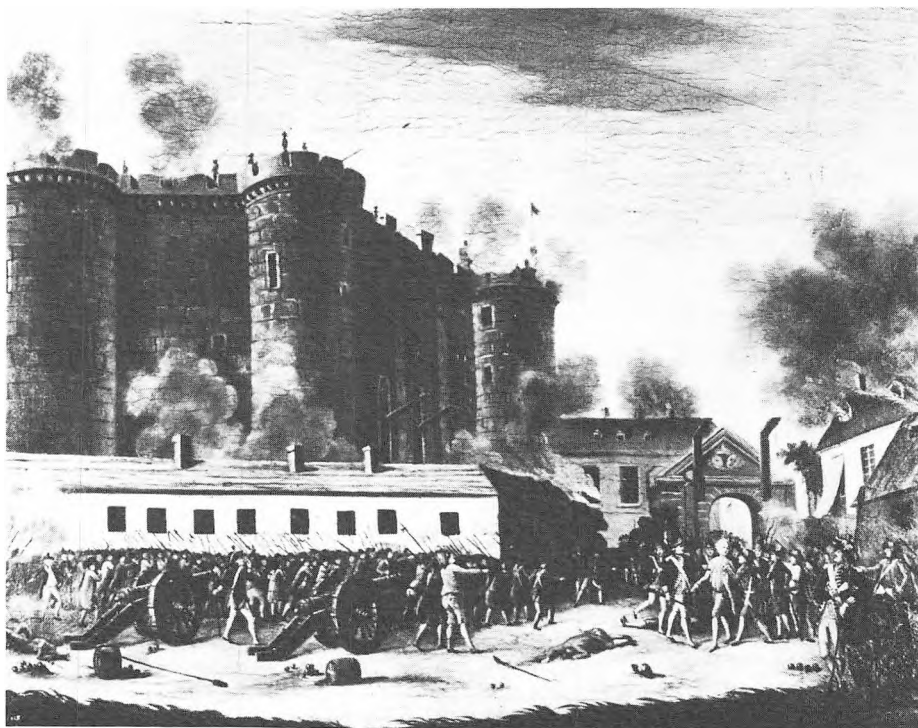
Medens Montesquieu og hans klassiske magtdelingslære var en ideologisk hovedforudsætning for det sejrende jordbesiddende borgerskab, så var *Rousseau* jacobinernes hovedinspirator, først og fremmest i kraft af hans stærke betoning af lighedsidealet. Det første forsøg på en realisering af dette blev et nederlag, men man kan i den efterfølgende udvikling i Frankrig og i Europa som helhed fortsat følge inspirationen fra Rousseau som en understrøm i forhold til de montesquieuske idealer. Kombinationen af de to strømninger resulterede i løbet af det 19. og 20. århundrede i udviklingen af den parlamentariske velfærdsstat.

Skal revolutionens samtidige regnebræt gøres op, kan det kort gøres således: Det gamle samfunds politiske institutioner, den kongelige enevælde, havde tabt og kunne ikke senere genetableres. En række forældede privilegier var blevet afskaffet, og den borgerlige form for ejendomsret var blevet gennemført.

Fundamentet for en borgerlig retsstat var blevet lagt, men man havde ikke fundet en løsning på, hvorledes den sejrriige gruppes bevarelse af magten skulle fastholdes. Forfatningen af 1795 viste sig ikke holdbar og afløstes i 1799 af Napole-

ons militærdiktatur. I virkeligheden forholder det sig måske således, at det vigtigste ved revolutionen på længere sigt måske netop *er* myten om den, og ikke dens faktiske forløb og konsekvenser.

Anonymt maleri af stormen på Bastillen 14. juli 1789.
Musée Carnavalet, Paris.

Revolutionen og danskerne

Hvilken indflydelse havde Den franske Revolution i Danmark? Det spørgsmål forsøger forskningsstipendiat Henrik Horstbøll at besvare i sin artikel. Den nye epoke, der blev indvarslet med hændelserne i Paris, betød ikke kun uro og politisk radikalisering, men bød også på chokerende nye oplevelser, som f.eks. kvinder i luftballoner. Det var nok noget, der kunne overraske de besøgende danskere. Så lad os starte med at rejse til Paris sammen med en række danskere for at opleve Paris i omvæltningens tidsalder.

Kort tid før stormen på Bastillen d. 14. juli 1789 forlod greve Jørgen Scheel Paris. Efter en studietid ved universitetet i Göttingen havde Paris været det selvfølgeligste mål for hans aristokratiske dannelsesrejse. Studieturen skulle forberede ham til den stilling, man forventede han i faderens spor ville beklæde i det danske diplomati. Jørgen Scheel havde været indlogeret i Palais Royal, havde aflagt de foreskrevne visitter, deltaget i det prangende, internationale selskabsliv, og han havde spenderet. Fra først til sidst havde han gjort indkøb: bøger, smykker, ure, malerier - Paris var endnu centret for udstilling af aristokratisk status. Scheel omsatte for et svimlende beløb i »status« til hjemligt brug. Især var han lykkelig over, at den kgl. franske hofmaler udførte en miniature til ham. Et medlem af den danske legation i Paris beskrev det som »et kvindeportræt, dækket af krystal, beregnet til at pryde en dåse eller rund bonbonnière og forestillende en pikant brunette, hvis halvt blottede barm afslører de yndigste rosenknopper, og hvis gevandt er lige så elegant som fortryllen-

de«. Jørgen Scheel efterlod kostelighederne i den danske legation i Paris til hjemforsendelse efter sin egen afrejse. Forsendelsen blev imidlertid forsinket nogle måneder af den folkelige revolutions udbrud. Paris var stadig et europæisk center, men nu for en ny type rejsende.

I begyndelsen af 1792 forlod professor ved Københavns Universitet Frederik Sneedorff Paris og fortsatte sin studierejse til London. Sneedorff havde været revolutionsturist. Paris var nu en magnet for den, der ønskede, og turde, studere revolutionens politiske laboratorium. Han var dybt fascineret over, hvad han havde set i Jacobinerklubben, på gader og stræder, i Nationalforsamlingen og i Feuillantklubben. Han havde på én gang benøvet, kritisk og forbeholdent viderebragt disse indtryk og billeder i rejsebreve til tidsskriftet »Minerva«, hjemme i København. I særlig grad havde han dyrket Feuillantklubbens konstitutionelle monarkisme og deltaget i dens fire ugentlige møder. Nu, på afstand i London, sammenfattede han sit indtryk af et Frankrig, som han fandt på kollisionskurs, på vej bort fra en afbalanceret forfatning: »Dine lovgivere forvirre endnu uophørlig de forskellige begreb af pøbelen og folket; thi som det er folkets væsen at være alt, så er det pøbelens at være intet«. Men hvordan sikre den politiske *forestilling* om *people* mod den faktisk eksisterende pøbel? Sneedorff var foruroliget.

Efter Napoleons kup i 1799 forlod historikeren Laurids Engelstoft Paris. Han havde studeret i Göttingen i 1798, men opholdet i direktorietidens Paris bemarkede ham langt bedre. Jakobinerklubben og »frihedens diktatur« var nu »historie«, og Engelstoft begejstredes af, hvad han kaldte, »republikanisationen« af uddan-

nelserne, kunsterne og sæderne. »Før vrimlede Gaderne af Livree-Tienere, nu tør en saadan ikke engang komme frem paa Theatret«, som han skrev hjem til sine venner og velgørere i december 1798. Paris var stadig et rejsemål på dannelses- og uddannelsesrejserne, men den gamle aristokratiske stil, som Jørgen Scheel havde repræsenteret ti år før, var nu endegyldigt »l'Ancien Régime«.

Engelstoft havde skrevet en prisopgave om kvindekønnets historie i den skandinaviske oldtid. Den bog udkom også i 1799, men i rejsebrevene fra Paris vendte han gang på gang tilbage til beskrivelsen af samtidens forunderlige pariserinder: »Der gives ingen optænkelig ting, som de ikke skulle vove at gøre med. Var tingen ikke bevislig med facta på facta, så ville man have ondt ved at tro det. De ride, jage, svømme, gør luftrejser; jeg har rigtig aldrig fundet mage til dem. I alt dette, såvelsom og i deres yderst smagfulde - dragt, er republikanisationens indflydelse så påfaldende, at de, som kendte pariserinderne fordem, studse ved kontrasten.«

Da Engelstoft skrev dette brev d. 17. oktober 1799 havde han netop oplevet citoyenne Labrosse stige alene op i ballon og hoppe ned med en faldskærm. »Hun holdt den bedste contenance; idet ballonen løftede hende op, gjorde hun en lille compliment for tilskuerne og råbte: adieu tout le monde. Nu steg hun i vejret, glidende immer hen uden for byen efter, og da hun var i en højde af omtrent tre hektometer, skar hun tovet af og faldt - gyseligt skønt syn - perpendicular ned med parachuten. Hun kom lykkelig ned til jorden, det undtagen, at hun traf på toppen af et træ, hvis grene forrev hende lidt. Hun har den ære, at være den første af sit køn - salig Eva iberegnet - som har påtaget sig så stort et vovestykke.«

Luftrejser og pompøse republikanske fester kunne kronprinsens København, som Engelstoft vendte tilbage til, ikke byde på. Hjemvendt skrev han et republikansk inspireret »Statspædagogisk

Forsøg« for at ruske lidt op i »Almenånden«. Den kunne efter hans opfattelse godt trænge til en moderat, behersket og fordansket »republikanisering«.

Hvilken indflydelse havde den franske

Kunne det være en selvironisk kommentar Clemens lavede i 1798, samme år som han stak stikket »Frihed-Lighed-Broderskab«, da han fuldførte dette stik. En harlekin sidder på et æsel. Harlekinen holder i venstre hånd netop stikket »Frihed-Lighed-Broderskab«. I højre hånd bærer han nogle kunstnerredskaber, der antyder, at der er tale om et selvportræt. Æselet med menneskeben

kunne være symbolet på revolutionen og dens budskab, som Clemens selv troede på i 1780'erne. Men nu er æslet, og dermed revolutionen, snublet og kunstneren sidder derfor i lidt af en knibe. Op på ham springer en gudinde med den revolutionære hat på en stang og en pil nedad i den anden hånd. Måske er det idealismen kunstneren stadig bærer rundt på. Det kgl. Bibliotek. (se forsiden)

*Wohy, also den Luft og den Hæder,
man af den fra Broder.*

Stefano J.

revolution haft på holdningen til enevælden i det hjemlige København?

Enevælde og borgerlig frihed

Den 31. juli 1789 fik den avislæsende del af den danske befolkning underretning om den storm på Bastillen, som havde fundet sted d. 14. juli. Der var fjorten dage /tre uger til Paris, og når nyhederne i mandagsudgaven af »*Kjøbenhavns Post-Tidender*« eller »*Berlingske Tidende*« skulle fortsættes i fredagsudgaven, så måtte man spændt vente ugen igennem på underretning om begivenheder, der måske allerede var overhalet af helt andre begivenheder. Denne tidsforskydning skabte grobund for mundtlige rygtedannelser og »det er ganske vist« forklaringer i klubber og på værtshuse i et omfang, man kun kan gisne om. Set på afstand i dag, igennem det nøgterne, skrevne ord, var informationsniveauet i Danmark vedrørende Den franske Revolution ganske højt under revolutionen.

Den der søgte viden derom, kunne i vid udstrækning få den. Trykkefriheden fra 1770/1773 i Danmark var den generelle årsag, og eksistensen af månedsskriftet »*Minerva*« var den specielle baggrund.

Tidsskriftet »*Minerva*« blev forum for mødet mellem de intellektuelle, den brede læsende offentlighed og statsmagten i Danmark under Den franske Revolution. Tidsskriftets baggrundsmiljø var den feterede Drejers Klub og Klubben af November 1775, hvor redaktørerne Knud Lyhne Rahbek og Christen Pram var medlemmer. De redigerede tidsskriftet i fællesskab frem til 1789, mens Pram var eneredaktør under revolutionens første faser frem til henrettelsen af Ludvig 16. i januar 1793. Under det stemningsomsving denne begivenhed medførte overlod han redaktionen til Rahbek.

»*Minerva*« var helliget »Sandheden, Menneskeligheden og Fædrelandet« og det var i den faste rubrik »Historien«, at Pram og siden Jens Kragh Høst refererede og kommenterede begivenhederne på den internationale scene. Uddrag af forfatningsdiskussioner og forfatningerne blev bragt, og uddrag af centrale taler blev oversat, deriblandt Robespierres.

I artiklen »Tanker over Tidsløbet« i december-udgaven af »*Minerva*« 1789 stillede Pram spørgsmålet: »Er da en Opstand i Danmark muelig? Er den endog for Døren?« Og han fortsatte med det beroligende svar: »Vort Fædreland hører til de faa lykkelige Stater, hvor næsten aldrig Borgerblod af Borgere er udgydet... En saadan aarhundredlang prøvet borgerlig Fredskierlighed kan umueligen gielde for et Tilfældets Værk, men maae være grundet paa Nationens Karakter. Og hvad kan bringe os til at troe, at denne Karakter i vore Tider skulde have forandret sig?«

Men anderledes var det, »hvor *Retfærdigheden* forsømmes, forhales, forfaltskes; hvor Domstole tildrage sig offentlig foragt; hvor Undersaatten finder ingen *Sikkerhed*; hvor Landmanden forlades af hans til Ploven fornødne unge Mandskab, og trykkes til Grunde under *Afgivternes Byrde*; hvor Betientenes Mangel paa Kundskab og Retskaffenhed gjør at *Ordenen i Statshuusholdningens* mindste Detail forfalder; hvor *Næringsgrene ere indskrænkede*, og der opstår *Mangel* paa de nødvendigeste Levnetsmidler: der er der *Ødelæggelse* i Staten; der ere *Uroeligheder* muelige; der fordes *Viisdom*.«

Prams forsikring var selvfølgelig ikke uden snert, for *hvis* den eksisterende trykkefrihed blev indskrænket, *hvis* der under indtryk af begivenhederne i Frankrig blev rørt ved domstolene, den

borgerlige sikkerhed og den økonomiske reformlovgivning, som var blevet indledt med landboreformerne året før - *hvis* den udvikling blev vendt, - *så*...

Men det var stadig et *hvis*. Pram stillede en præcis diagnose på det politiske klima i Danmark. Den franske Revolutions eksempel tændte ikke en politisk brand mod enevælden, selv om holdningen til revolutionen var overvejende positiv i de opinionsdannende kredse i revolutionens første år.

Gennemførelsen af en statslig lovgivning vedrørende dyrkningsreformer i landvæsenet, samt gennemførelsen af den borgerretslige del af landbolovgivningen i årene umiddelbart før revolutionsudbruddet i Frankrig kom en del af den franske revolutionsproblematik i forkøbet. Endvidere var der - til forskel fra Frankrig - hverken krise, eller speciel uorden i den danske stats finanser, og handelen var »florissant«, hvilket revolutionskrigene sørgede for, at den blev ved med at være århundredet ud. Hertil kom, at enevælden i Danmark endnu blev forbundet med forestillinger om retfærdighed, sikkerhed og orden - til forskel fra *adelsvældets* gamle politiske alternativ.

Christian Colbiørnsen

Teorien om den danske enevælde som den bedste garant for det borgerlige samfund og den borgerlige frihed kunne få helt ekstreme udtryk - eksempelvis hos Christian Colbiørnsen, sekretæren i Den store Landvæsenkommission, som i 1789 var avanceret til juridisk koordinator i statsadministrationen. I februar 1794 trykte »*Minerva*« generalprokurør Colbiørnsens tale ved uddelingen af Landhusholdningsselskabets præmier til flittige landmænd. Men det var ikke den

110.1

Københavns Skilderie Jonas Jacob

Blandt de stik Clemens og Abildgaard lavede sammen i 1780'erne var en lang række samfundskritiske værker, der viste, at revolutionsstemningen måske slet ikke lå visse danskere så fjernt. Dette stik fra 1787 kaldes »Københavns Skilderie« og viser en *Laterna Magica*. Det var tidens billedfremviser og kunne ka-

ste et lysbillede op på en væg. På billedet ses i det runde felt et adeligt stamtræ, der er ved at gå ud. Stamtavlerne er såmænd mere eller samtlige danske adelslægters stamtavler. Til højre i billedet ses en samling forhutlede tiggere. Den sociale satire er helt tydelig. Det kgl. Bibliotek.

tilstedeværende kronprins og præmiemodtagerne, der var publikum for statens højeste juridiske ekspert - det var i højere grad »Minervas« læsere.

Colbiørnsen indledte: »Det er en ædel Strid, at kappes om at fremme det almindelige Bedste« og fortsatte med at bestemme »det almindelige bedste« og dets fjender:

»Vi ville hastig bortvende vort Øie fra hiine sørgelige Dage, da Menneske-Rettighederne vare ukjendte, da Folket sukede under Lehns-Tyranniet, der trodsede Kongernes Magt; da Hierarchiet havde udbredet et Egyptisk Mørke over heele Europa...

Ved det almindelige Bedste forstaae vi: det heele borgerlige Selskabs og (i forbindelse dermed) hvert enkelt Medlems muelige Lyksalighed. Det var for at nyde dette Gode; Det var til fælles Forsvar, fælles Sikkerhed, Menneskene forenede sig, ved det hellige Baand, som vi kalde Stat.«

Men stater kræver styrelse, og Colbiørnsen slår da fast som en given ting, at regeringen og lovene er *almenviljens forningspunkt*:

»Regieringen, efter dens sande Bemærkelse, er: den almindelige Villies Foreeningspunkt, fra hvilken den heele Stat bestyres, med Hensyn til dens Hoved-Øiemærke, som er: det borgerlige Selskabs muelige Lyksalighed.«

Pointen i Colbiørnsens tale var da, at denne Rousseau-inspirerede regeringsdefinition var en helt dækkende beskrivelse af den regering og det styre, som Colbiørnsen repræsenterede: Den danske enevælde.

På dette tidspunkt, efter henrettelsen af Ludvig 16. og under revolutionens jacobinske fase, kastede han sig helt bevidst ud i den jacobinske ynglingsretorik med henblik på Danmark: »Vi kunne,

med usminket Sandhed, anvende Agesilai Ord paa vort lykkelige Fædreland, naar han afmaler Spartas Borgerfrihed med disse lakoniske Træk: *Det er Love-ne, som regiere i Sparta*«.

Efter at kronprinsen havde delt medaljer rundt til de lykkelige, men sikkert forundrede medborgere, sluttede Colbiørnsen talen med at henvende sig direkte til kronprinsen: »Elskte Fødeland! det blev din herlige Lod, at styres med Orden, og at styrkes med Fred, medens Anarchiet raser, og Strømme af Blod flyde rundt omkring os.«

Colbiørnsen demonstrerede hvor langt det var muligt at gå i en retorisk sammenknytning af enevælde og borgerligt samfund, enevælde og borgerlig frihed: Kronprins Frederik gav »almenviljen« kød og blød i den spartanske lovgiver Lycurgs skikkelse. Enevælde forenede de republikanske dyder med sikkerhed, retfærdighed og orden. Talen var en provokation på et tidspunkt, hvor fronter blev trukket op i Danmark - som i det øvrige Europa - mellem royalistiske modstandere af revolutionens udvikling i Frankrig og de republikanske revolutionstilhængere.

Fandtes der ikke en opposition mod forestillingen om at enevælden og dens regering »repræsenterede« det almindelige bedste, den almindelige mening o.l.? En opposition som anså enevælden som en hæmsko for borgerlig frihed? Jo, givetvis, men her trak censuren grænsen for trykkefriheden. Alligevel fremkom forskellige flyveskrifter som mere eller mindre diffust pegede i retning af krav om »folkelig indsigt«, i retning af krav om formel folkelig repræsentation.

Spørgsmålet må da være, om sådanne forslag var i stand til at samle en politisk opposition, eller fremprovokere en politisk krise.

Stænderforsamling i Danmark?

Det var indkaldelsen af en stænderforsamling til løsning af Frankrigs problemer, der skabte en talestol og et samlingspunkt for forestillingen om den franske »nation«. Krise i stænderforsamlingen blev til krise i nationen, og det var med rod i sammenkaldelsen af denne senmiddelalderlige institution, at »tredie stand« kunne proklamere sig som »nationalforsamling«, og vinde genklang for denne forestilling hos både tilhængere og modstandere.

Indkaldelse af en stænderforsamling ville i sig selv ikke være et brud med den danske enevælde, så længe suveræniteten udelt hvilede hos kongen. Det var altså muligt at hviske om en stænderforsamling i Danmark, uden at man havde forbrudt »liv, ære og gods«. Hertil kom at den danske enevælde sugede politisk legitimitet af stænderforsamlingen i 1660, hvor, som det hed sig igen og igen i den offentlige debat, magten var blevet *overdraget* kongen af folket.

Spørgsmålet om stænderforsamling var en »grå« politisk zone for enevælden, og her kunne man forestille sig, at en politisk opposition i givet fald ville sætte ind.

Tanken om at »genindkalde« en stænderforsamling, som også skulle repræsentere bønderne, var i Danmark ikke et resultat af Den franske Revolution, men opstod i forbindelse med Struensees magtovertagelse i 1770-72.

Suhms plan

For at løse den politiske krise, som Christian 7.s sygdom og Struensee-tiden havde skabt, udarbejdede historikeren Peter Frederik Suhm et fuldt færdigt forslag til valg af lokale stænderrepræsentanter i 16

valgkredse. I form af et 48 personer stort »Parlament« skulle disse repræsentanter styre finanser, skat og offentlige embeder sammen med kongen i treårige valgperioder. I Suhms forslag havde borgerlige embedsmænd sammen med præster flertal ved valget til forsamlingen.

Suhm overrakte personligt denne plan til hoffets nye centralperson, Høegh Guldberg, d. 17. januar 1772, dagen efter det statskup, som fjernede Struensee fra magten. »Jeg leverede Guldberg min plan om Regeringens Forandring, men den blev forkastet af ham, som vant til slaveri«, skrev Suhm i sin dagbog. Guldberg ville ikke høre tale om regeringsreform - Struensee's reformer havde været mere end tilstrækkeligt. Men Suhms forestillinger forblev ikke ukendte - de blev delvis offentliggjort i statsromanen »Euphron«, som Suhm udsendte i 1774 og 1779. Regeringsplanen blev endelig udgivet i 1799 efter hans død. Det var iøvrigt samme år, at trykkefriheden blev indskrænket.

Suhm fandt en begrundelse for, at det overhovedet var muligt at indkalde en stænderforsamling, i sine historiske studier. På den forsamling, som i 1660 ledte frem til enevældens indførelse, fandt han ifølge mange borgerlige delegeredes mening, »at Rigsdage kunde endda holdes efter at Enevoldsregjering var indført«.

N.D. Riegels

Under indtryk af begivenhederne i Frankrig i 1789 dukkede stænderforsamlingens idé op igen. Nu var det historikeren N.D. Riegels som fremførte forslaget om at indkalde en »Rigsdag«. I forbindelse med det nygifte regentpars' indtog i København i 1790 udsendte Riegels pamfletten »Julemærker fra Landet og Byen«:

Såvel i Frankrig som i Danmark gik man tilbage i historien for at argumentere for borgernes rettigheder. I Danmark var det borgernes enighed med kongen i 1660, der sikrede den kongelige arvefølge, der var grundlaget for den danske 3. stands krav på medindflydelse i samfundet. På dette stik fra 1788 har kunstneren, J. H. Meil, stukket den københavnske borger foran en pyramide, hvor tallet 1660 ses i øverste højre hjørne. Frederiksborg Museum.

»Folket og Kongen have ikke siden den 18. October 1660 været samlede. Hvad den Gang blev fastsat var Grundlov, og Friderik den Tredie var fast af den

Mening, at han var Konge, han regerede over fri Stænder, ja at det kunde være nyttigt, med dem engang imellem at deliberere. Lad os i Drømme forestille os en slig Rigsdag. Hvormeget havde da ikke Kongen og Stænderne at spørge hinanden om indbyrdes?»

Riegels forslag til en Rigsdag var meget snedig: Han havde fundet Frederik 3.s Diplom frem, som gav København privilegier i 1661 efter københavnernes bedrifter i krigen mod Sverige. I Riegels politiske historieskrivning åbnede Københavns privilegier som fri rigsstad og rigsstand op for den politiske mulighed, at en stænderforsamling kunne indkaldes med dobbelt borgerlig repræsentation - København som rigsstad ved siden af rigets borgerstand. Kort sagt: en fordobling af »tredie stand«, ligesom i Frankrig!

Pamfletten kostede Riegels og hans forlægger en bøde på 200 Rigsdaler. Det var mange penge, men stadigvæk kun penge. Opfordring til oprør og brud på Kongeloven blev forfulgt efter en helt anden målestok.

I Århus blev den »exilerede« Guldberg reelt bange for at gense forslaget om »rigsdagen« - og nu i radikaliseret form. Han skrev om Riegels forslag i et brev til vennen Johan von Bülow 19. oktober 1790:

»...den hele Konelige Myndighed er da forsvunden, og det franske Democratie er med alle sine Ulykker indført. Da dette Onde brød frem over Frankerige, kom stødet fra Paris: hos os maae det komme fra Kiøbenhavn. Forfatteren har derfor med beraad Hu anført, at Frid.3. har tilsagt Kiøbenhavn at være, naar en Rigsdag skulde kaldes sammen, en Rigs Stand; mærk vel en Rigs Stand. Her har vi da det, Necker uheldig udvirkede, at le tiers état fik en double représentation, og som siden blev Hovedkilden til al

Ulykken.... Min ven ville nu forestille sig de Kiøbenhavnske Clubber at tænke og overlegge Kiøbenhavn som en Rigsstand for sig selv, og hvilken Ild det kan sette i de hede unge Clubbianer...«

»Ordener hænger man på idioter«

Men Guldbergs frygt var ubegrundet. Klubberne var mere optaget af Heibergs vise om »Ordener hænger man på idioter«, af festlighederne omkring kronprinsens indtog og ikke mindst af rygterne om, at jyske godsejere angreb landboavgivningen og »bondefriheden«.

1790-91 var en meget afgørende fase i den revolutionære proces i Frankrig, men mens en forfatning blev forberedt i Paris, var den dominerende københavnske offentlighed optaget af at fastholde det »vundne« fra 1780'erne. Rigsdagen var ikke på programmet. »Bondefriheds-Monumentet« eller Frihedsstøtten (1792-99) blev det danske »frihedsstræ« og symbol-monument fra revolutionsårene.

Men Riegels forslag demonstrerer, at der med baggrund i dansk historie og politisk tradition eksisterede en »strategi« for dannelse af en politisk repræsentation i Danmark under Den franske Revolutions første fase, hvor revolutionen endnu var »ukompromitteret« i brede, borgerlige kredse. Guldberg, Suhm og Riegels var sikkert ikke ene om at have øje for Rigsdagens politiske idé; men ideen »greb ikke om sig« - den modsvarrede åbenbart ikke et politisk behov.

Polarisering

Efter 1793-94 skærpedes de politiske modsætninger. Da juristen og statsvidenskabsmanden C.U.D. Eggers i Kø-

benhavn udsendte værket »*Mærkværdigheder ved den franske Revolution med særdeles Hensyn paa Statsretten og Politikken*« (I-III 1795-98) luftede han indledningsvis sin frygt for, at mange på baggrund af erfaringerne fra jakobinerstyret hellere ville bøje sig under et gammelt despotisk åg end forsøge at finde veje, der kunne sikre mod både frihedens tøjlesløshed og Europas tilbagefald i barbari. Frygten var velbegrundet. De nye veje var blokerede af et »for eller imod« Den franske Revolution.

Da Peter Collett i 1797 hævdede borgernes ret til at kritisere selve suveræniteten, blev han fyret fra sin offentlige stilling. Det skabte mishag, men ingen krise. Da P.A. Heiberg og C.M. Bruun fortsatte med at satirisere over mangelen på folkelig indflydelse og indsigt i statens styre - bl.a. i tidsskriftet »For Sandhed« - fremprovokerede de en krise - nemlig indskrænkningen i trykkefriheden i 1799. Krisen undergravede ikke enevælden, men lammede oppositionen.

Som et eksempel på modtagelsen af Trykkefrihedsforordningen af 27. september 1799 kan vi vende tilbage til L. Engelstoft i Paris. Samtidig med at han begejstret beskrev »republikaniseringen« og Citoyenne Labrosse's luftrejse med ballon og parachute, redegjorde han i et brev d. 17. oktober 1799 til en ven i København for modtagelsen i Frankrig af den trykkelov, som i Danmark endeligt punkterede de resterende borgerlige forhåbninger til enevælden:

»Ikke alene alle vi Danske her - nogle faa undtagne - men og de Franske ere frappés d'étonnement over den Trykkelov, hvoraf Du meddeler os et Udtog. Jeg forsikrer dig, at jeg maatte læse dit Brev to Gange igiennem, før jeg vilde troe, at det virkelig var en Lov og ikke et et satirisk Skrift af vor sædvanlige Piece-

Oversvømmelse. Endnu i dette Øieblik er jeg og flere af den Mening, at det fra Regjeringens Side kun er et Skridt pro forma for at hielpe sig ud af Kniben med Rusland; thi skulde det være mueligt, at en Regjering, der hidtil satte sin Ære i at begunstige Trykkefriheden, skulde paa eengang falde til de modsatte Grundsætninger? Hoved-Indholdet af den staaer allerede i alle franske Journaler, ledsaget bestandig med spidse Reflexioner...

Himlen forbyde, at de skulde give denne sørgelig Lov en reactiv Kraft. Die Götter vide, at jeg aldrig har havt den Tanke, at skrive noget enten mod Kongen eller Religionen, men ikke destomindre vilde jeg af mit ringe Forfatterskab udpege 100 Steder og vel flere, for hvilke man uden at gjøre Vold paa Forordningens Ord kunde gierne forvise mig Landet eller sætte mig i Forbedringshuset, alt eftersom Politimesteren og andre godt Folk var mig meer eller mindre paa Halsen... Sans Spøg gjør det mig selv som Hans Maiestæts af Danmark troe Undersaat ondt, at Fremmede skal nødes til at tilbagekalde en Deel af deres fordeelagtige Ideer om den danske Regjering's Philosophie.«

Udviklingen var alarmerende, men stadig ikke krisefremkaldende. Enevælden havde hverken opbrugt loyaliteten eller fremprovokeret et alternativ. Heiberg og Bruun kunne exileres.

De rådgivende stænderforsamlinger - Et efterspil

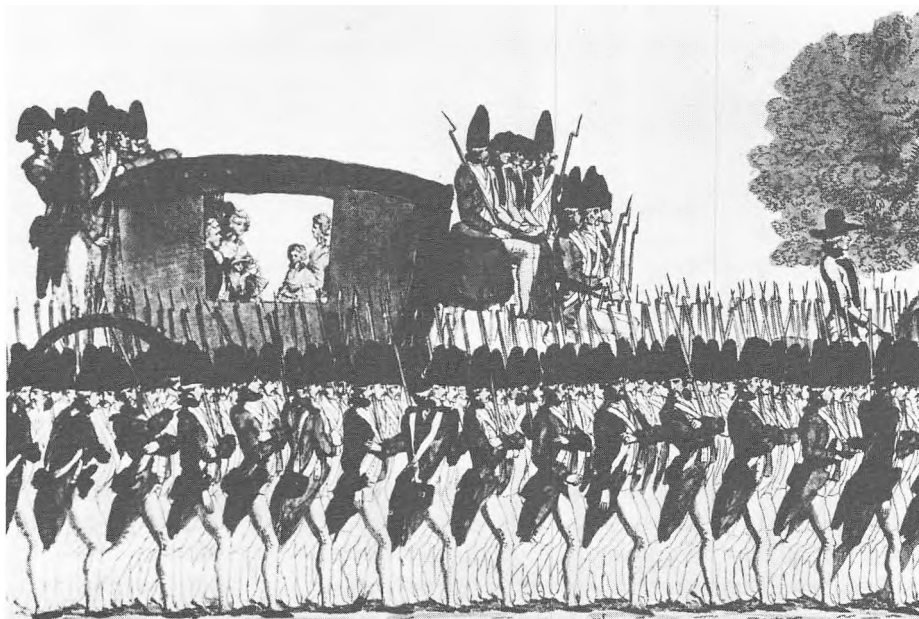
I 1834 mødtes de første rådgivende stænderforsamlinger i den Dansk-Slesvig-Holstenske Helstat. En politisk scene blev skabt, som spillede en stor rolle for udviklingen i den politiske offentlighed i Danmark frem til indkaldelsen af den Grundlovgivende Rigsdag i 1848.

Frederik 6. var med stænderforsamlingerne tæt på at efterkomme de forslag og krav, som Suhm og Riegels havde rejst et halvt århundrede før, mens han var kronprins. I 1830'erne var stænderinstitutionen om muligt endnu mere anakronistisk end tilfældet havde været i Frankrig i 1789, og dens politiske følger for enevælden var endnu mere gennemskuelige. Hvad var baggrunden for denne beslutning og politiske udvikling, som enevælden hidtil - med rette - havde frygtet som »angreb på suveræniteten«?

Rådgivende stænderforsamlinger var den eneste form for politisk repræsentation, enevælden formelt kunne acceptere. Men beslutningen i 1831 om at forbedre valg til rådgivende provinsialstænder havde ikke umiddelbart baggrund i den religiøse og politiske opposition mod staten og dens institutioner, som i 1820'erne kom til udtryk både på landet og i byerne. Det var heller ikke 1700-tallets almene krav om »folkelig indsigt« eller folkesuverænitet i stedet for enevælde, som dannede baggrunden. Det var derimod spørgsmål om national tilhørsforhold og krav om national selvbestemmelse, der nødvendiggjorde regeringens beslutning.

Holsten var medlem af Det tyske Forbund og havde i kraft af dette medlemskab krav på en lokal stænderforsamling. Julirevolutionen i Paris aktualiserede i 1830 politiske forfatningsspørgsmål overalt i det »restaurerede« Europa - også i Slesvig-Holsten. En embedsmand på Sild rejste i slutningen af 1830 en politisk storm med kravet om en fælles Slesvig-Holstensk forfatning. Regeringens reaktion på dette separatistiske krav var - udover fængslingen af den formastelige skribent - oprettelsen af rådgivende provinsialstænder i *bele* riget, selv i Jylland.

Itzehoe, Slesvig, Roskilde og Viborg

Der var næppe noget, der opskræmte den danske befolkning mere end kongens skæbne i Paris. Det synes at være umuligt at fatte, at denne enevældige konge kunne arresteres og henrettes.

På det franske billede ses kongefamilien i karet efter pågribelsen. Anonymt stik 1791.

Lowvre.

blev de politiske centre for stænderforsamlingerne. Det gjaldt stadig om at holde en samlet nationalforsamling borte fra København og den frygtede »pøbel«.

Regeringen havde måttet vælge mellem to sammenbrud. På den ene side den umiddelbare statslige opløsning, som ville blive følgen af en Slesvig-Holstensk forsamling, og på den anden side det enevældige regimes gradvise opløsning, som - efter 1789 - måtte være skriften på væggen, når stænderforsamlinger ind-

kaldtes - også selv om der ikke var tale om en samlet National Stænderforsamling.

Og stænderforsamlingerne blev nationale politiske laboratorier med stor politisk, dannelsesmæssig betydning:

Hvad hverken havde været muligt for en opposition mod enevælden før Den franske Revolution, eller under Revolutionen blev nu gennemført af staten selv efter Revolutionen - i Vormärz-periodens reaktionære, restaurerede Europa.

Den franske Revolutions politiske effekter på den danske enevælde var fra først til sidst meget indirekte.

Litteratur:

Johan Bang, Martin Salmonsens og Christian Borberg: *Frihedens sag er en borgerlig sag*. Kbh. 1984.

R. Besthorn: »*Revolutionen 1789 og den københavnske Presse*« i *Danmark*. Illustreret Kalender. 1889.

Breve fra Ove Høegh Guldberg til Johan v. Bülow. Meddelte af J.H. Bang i *Historisk Tidsskrift* IV. R. 1. bd. 1869.

E. Holm: *Den offentlige mening og statsmagten i den dansk-norske stat i slutningen af det 18. århundrede* Kbh. 1888/1975.

»1788 i 1988. Traditionen utro«. *Den jyske Historiker* 45. 1988.

Henrik Horstbøll: *Enevælde, opinion og opposition*. *Historie* 17.1. 1987.

Hugo Matthiessen: *En Greve*. Jørgen Scheel. Kbh. 1954.

»*Minerva. Et Maanedskrift*«.

Jens Møller: »P.F. Suhms »Euphron«. *En Nøgleroman med dens nøgler*« i *Historisk Tidsskrift* 12.r. bd. 6 1973.

N.D. Riegels: »*Julemærker fra Landet og Byen*. Samlede i tvende Breve, for om mueligt at slutte sig til de kommende politiske Aarbyger«. Kbh. 1790.

Frederik Sneedorff: »*Samlede Skrifter*« Bd. 1 (Breve) Kbh. 1794.

Udvalg af L. Engelstofts *Skrifter* ved C.F. Allen bd. III (Breve) Kbh. 1862.

P.F. Suhm: *Regeringsregler*. I »*Samlede Skrifter*« bd. 16.: »*Suhmiana*« ved Rasmus Nyerup. 1799.

En typisk dansk løsning

Hvordan skulle Danmark forholde sig til det nye styre i Frankrig, da det afsatte den franske konge?

Kunne den danske enevælde opretholde forbindelserne med et styre, der behandlede den danske konges kollega på en så brutal facon? Cand.mag. Bente Mattsson har gennemgået korrespondancen mellem det danske gesandtskab i Paris og det danske udenrigsministerium og kalder løsningen for typisk dansk. De, der husker den danske ambassadesag i Libyen fra januar 1989, vil muligvis nikke genkendende til sagen fra Paris i 1792.

Danmark havde igennem mange år udviklet et velordnet og velfungerende diplomati, med repræsentationer i de fleste lande og hovedstæder af politisk betydning. Det danske diplomati fungerede fuldt på højde med gældende standarder i Europa. Man opererede med de samme grader og rangordninger som andre lande, og man havde nogenlunde samme stand af repræsentation i de forskellige politisk vigtige hovedstæder. Der fandtes ganske vist ikke alment gældende og vedtagne normer og regler for diplomatisk repræsentation i denne periode - men sammenligninger med andre landes praksis viser, at Danmark ikke optrådte meget anderledes end de øvrige magter i Europa.

Vor mand i Paris

I Paris var den danske repræsentation siden 1770 blevet ledet af holsteneren *Otto von Blome* (1735-1803). Blome havde gjort militær karriere og var i Paris udnævnt til gesandt af 2. grad - *Envoyé extraordinaire*. Blome havde formelt posten i Paris i 23 år og han afsluttede sin

diplomatisk karriere i Skt. Petersborg. Hans helbred, der igennem mange år havde været svigtende, gjorde, at han i 1800, på egen opfordring, fik bevilget sin afsked, og han trak sig tilbage til sine holstenske besiddelser.

Ved siden af sig i Paris havde han legationssekretæren *Johan Kønemann*, der havde opholdt sig i Paris siden 1785. Han havde tidligere tjent i Sverige. Kønemann blev i 1797 flyttet fra Paris, da han angiveligt ikke ønskede at tjene som legationssekretær under den nye gesandt Dreyer - efter at han i flere år havde fungeret som *chargé d'affaires* på grund af Blomes sygdom.

Gesandterne i Paris havde som hovedopgave at informere Det danske departement for udenrigske Anliggender (=udenrigsministeriet) om begivenhederne i det fremmede. Det betød, at de på hver postdag, ca. hver 2.-3. dag, indsendte en *depeche* til *A.P. Bemstorff*, der i denne periode var den absolutte leder af dansk udenrigspolitik.

Diplomaterne var akkrediteret til den franske konge Ludvig XVI. Det vil egentlig sige, at de var anerkendte som den danske konges officielle repræsentanter i Frankrig og derfor skulle behandles med samme respekt og agtelse, som hvis det havde været den danske konge personlig.

De begivenheder, der i august 1792 førte til suspensionen af den franske konge fik derfor stor betydning for de danske diplomater. Når kongen ikke længere fungerede, var det formelle og lovmæssige grundlag for diplomaternes ophold i Paris faldet bort. De kunne ikke uden videre regne med, at det nye styre ville anerkende dem, så længe den danske stat ikke havde anerkendt det nye styre. En anden side af sagen - og måske nok den vigtigste i denne sammenhæng - er

det imidlertid, at diplomaterne med stor rimelighed kunne forvente, at den danske stat ville kalde dem hjem, for derved at protestere imod suspensionen af den franske konge.

Suspension og afsættelse af en konge var dengang en enestående begivenhed, og de fleste andre stater valgte da også straks at afbryde de diplomatiske forbindelser med Frankrig og give deres diplomater ordre til at forlade landet.

Også i vore dage kender vi til episoder, hvor en stat overvejer at kalde sine diplomater hjem fra et andet land eller afbryde de diplomatiske forbindelser - gerne i forbindelse med enten indre stridigheder eller fordi der er opstået en politisk krise mellem de to lande. Dette kendte man altså også til i slutningen af 1700-tallets diplomati, hvor selve den diplomatiske reaktion kunne vise hjemlandets officielle holdning til begivenhederne i det pågældende land.

Det er derfor interessant at se, hvorledes man reagerede fra dansk side i en så alvorlig sag.

Neutralitet

De danske diplomater var naturligvis bundet af den gældende udenrigspolitik, og den danske udenrigspolitik var i perioden omkring 1792 præget af den såkaldte neutralitetspolitik og en stædig fastholden af denne. Med udbruddet af revolutionskrigene fastholdt Danmark denne politik - man forsøgte med næsten alle midler at holde sig udenfor konflikterne og udnytte situationen mest muligt økonomisk.

Man ønskede fra dansk side at udnytte det store behov for neutral fragtonnage. Denne neutralitetspolitik førte store økonomiske fordele med sig for dansk handel og søfart. Det gjaldt derfor natur-

Otto v. Blome var den danske gesandt i Paris. Hans sygdom kom til at spille en vis rolle i det diplomatiske spil omkring vor repræsentation i det revolutionære Frankrig.
Det kgl. Bibliotek.

ligt nok om at udnytte disse fordele mest muligt.

Det er klart, at de danske udenrigspolitiske mål måtte få indflydelse på diplomaternes stilling i Paris. Rent moralsk/statsretligt var det ikke særlig heldigt at stå i forbindelse med et land, der gik så vidt som til at afsætte sin konge. På den anden side var der altså også store økonomiske hensyn at tage indenfor neutralitetspolitikken.

Spørgsmålet blev derfor: Skulle man afbryde forbindelsen til Frankrig og kalde diplomaterne hjem? Meget tyder på,

at de fleste andre stater ikke var i tvivl om, hvorledes de skulle reagere. Som vi skal se, var det ikke altid lige nemt at være dansk diplomat i slutningen af 1700-tallet.

Kort skitseret var situationen i august 1792 den, at Blome og Kønemann sad i Paris. Som allerede nævnt blev den franske konge Ludvig XVI suspenderet den 10. august 1792 om aftenen. Begivenhederne kulminerede med åben modstand og voldsomme kampe ved Tuilleriesne, og kongen søgte tilflugt i Nationalforsamlingen, hvor man valgte at suspendere ham.

Blome, der sad i Paris og fulgte udviklingen, blev i stigende grad urolig, og han forudså også forholdsvis tidligt, at den spændte situation kunne føre til afsættelse af kongen.

Samtidig skal man huske på, at den oppiskede stemning i Frankrig - man så fjender af revolutionen alle steder - bevirkede, at fremmedhadet slog ud i lys lue. Der er ingen tvivl om, at alle udlændinge i Paris, herunder diplomaterne, reelt frygtede for deres sikkerhed.

Allerede 6. august 1792 tog Blome spørgsmålet om sin egen situation op. I den chiffrerede del af depêchen bad han om at få besked om, hvad han skulle gøre, hvis den lovgivende forsamling bekendtgjorde kongens afsættelse. Skulle han rejse eller blive?

Alene dette viser, at der ikke har ligget helt faste regler for en gesandts opførsel i et sådant tilfælde. Det skal naturligvis også ses i sammenhæng med, at det var en noget usædvanlig foreteelse.

Diplomaterne rejser

Blome skrev videre, at de der var tilbage fra Corps Diplomatique, ligeledes var i færd med at bede om ordrer fra deres re-

spektive hoffer og regeringer. Meget tyder derfor på, at diplomaterne godt kunne se, hvor det bar hen og - ifølge Blome - havde mange diplomater allerede forladt Paris på dette tidspunkt.

Rent moralsk mente Blome ikke, at nogen magt ville anerkende det styre, der måtte følge efter en afsættelse af kongen eller overhovedet anerkende retten til afsættelse. Blome forventede altså, at Danmark vil opføre sig som de fleste andre civiliserede stater.

Hvis situationen skulle udvikle sig så hurtigt, at han ikke nåede at få ordrer hjemmefra, ville han følge ambassadørerne fra Holland og Venedigs eksempel. De var iøvrigt de eneste to, der var tilbage i Paris, og Blome var selv den eneste »ministre de second ordre d'une Cour royale« (kongelig gesandt af 2. grad).

Svaret på denne dépêche blev sendt d. 18. august og var skrevet af Geheimestatsminister grev *Haxthausen*, der vikarierede for *A.P. Bernstorff* under dennes rejse. Haxthausen mente også, at det var en forfærdelig situation, og at den burde få indflydelse på Blomes stilling.

Han meddelte Blome, at »hvis den lovgivende forsamling bekendtgør kongens afsættelse, ophører Deres hverv fra det øjeblik, således er De bemyndiget til at følge ambassadørernes eller andre af Deres kollegers eksempel, ordne Deres sager, og rejse..«

Her fik Blome den ordre, man kunne forvente af en civiliseret stat, og som han da også selv forventede.

Blot fik han den ikke dagen efter, (det tog nogle dage for ordrerne at nå frem til Paris) så han berørte problemet i flere af de følgende depecher. Situationen i Paris blev mere og mere spændt og farlig, og han frygtede ikke at kunne afvente ordrer hjemmefra. Han beskrev, hvorledes de forskellige andre diplomater rejste,

men han ville selv vente så længe som muligt.

Blome må blive

D. 17. august skrev Blome, at han ville bede om et »passeport provisoirement«. Han ville så rejse til England, da det var den hurtigste og sikreste vej ud af Paris. Senere viste det sig, at der begyndte at blive problemer med at rejse. Flere diplomater blev tilbageholdt og forhørt.

Netop efter 10. august var der problemer med magtforholdet mellem kommunen og den lovgivende forsamling. Man kunne nemt risikere, at pas udstedt af udenrigsministeren ikke blev respekteret af kommunen.

»Alle mine kolleger rejser. Jeg mener, at under disse omstændigheder ville det være uanstændigt ikke at gøre som flertallet og (uanstændigt), om en kongelig gesandt blev.«

Blome måtte dog foreløbig blive, da han var for syg til at rejse. Denne sygdom kom til at få stor indflydelse på begivenhederne. Derfor blev det Kønemann, der stod for den næste depeche.

Denne dépêche ankom til København d. 7. september, og Bernstorff, der var vendt tilbage fra sin rejse, sendte nye ordrer d. 11. september 1792. På dette tidspunkt havde Blome og Kønemann endnu ikke modtaget Haxthausens ordre.

Bernstorffs politik

Bernstorffs ordrer er interessante i forhold til Haxthausens, da de nærmest må betragtes som kontraordrer. Bernstorff havde nemlig en noget anderledes opfattelse af situationen. Han skrev, at Blomes afrejse var uundgåelig, når alle andre rejste, men »hvis ikke De (Kønemann) er absolut tvunget dertil af nødvendige

grunde, forbliver De indtil nye ordrer, men uden at foretage det mindste, der kunne tyde på en officiel (diplomatisk) mission«.

Det er vanskeligt at sige bestemt, om Blome ville have været omfattet af denne ordre, hvis ikke Bernstorff allerede regnede med, at han var rejst fra Paris.

I slutningen af ordren kom Bernstorffs egentlige begrundelse for at give denne ordre - »det er også vigtigt for os at have reelle forbindelser på et sted, hvor fraværet af næsten alle diplomatiske missioner kunne gøre, at sandheden let lader sig dække af et uigennemtrængeligt slør«.

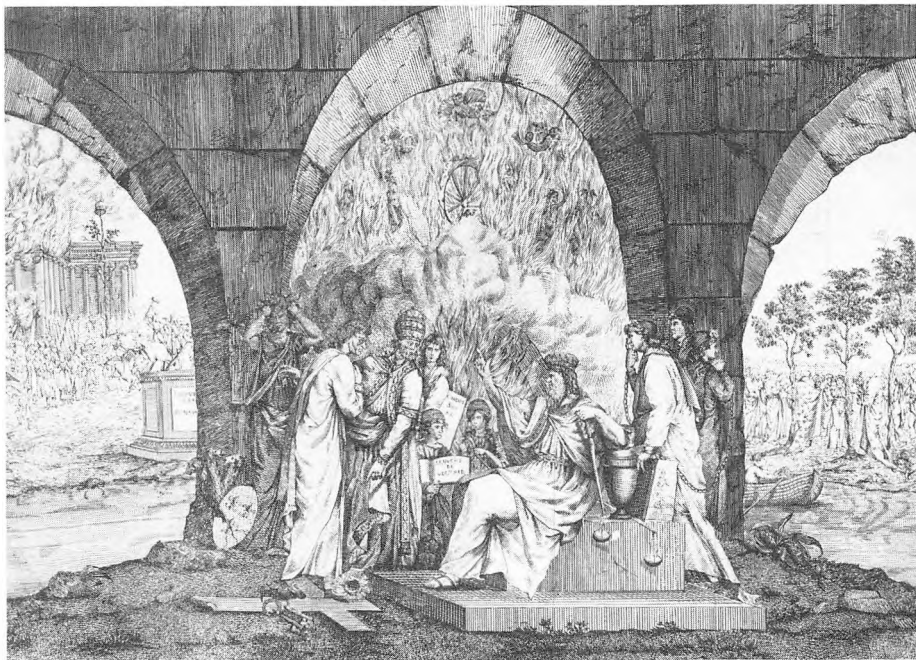
Bernstorff slår altså her på informationshensyn og ikke egentlige handels-hensyn.

Med denne ordre gik Bernstorff direkte imod selve det officielle forhold, at gesandten og hans stab var akkrediteret til den franske konge, og han ønskede missionen bevaret - ganske vist på et lavere niveau - vel vidende, at den ikke burde fremtræde officielt.

Især det sidste viser, at Bernstorff tilsyneladende godt vidste, at han var lidt på tynd is i denne sag. Der var ingen tvivl om, at afsættelsen af kongen og behandlingen af den kongelige familie i Frankrig i det hele taget, burde have foranlediget den danske stat til den samme reaktion som de øvrige europæiske hoffer - straks at kalde diplomaterne hjem.

Ingen husundersøgelser

Haxthausens ordrer (af 18/8) ankom til Paris 3. september, altså inden de nye ordrer - så det var egentligt lidt uforståeligt, at Bernstorff stadig ventede at finde Kønemann i Paris. Det må vel egentlig betragtes som et tilfælde, at Bernstorff nåede at få de nye ordrer frem.

De danske satiriske stik fra 1700-tallet kunne være særdeles vanskelige at forstå uden en dyb baggrundsviden. Dette er således tilfældet med stikket »Minos og Voltaire« fra 1793. På en trone sidder undervedens dommer Minos og skal dømme. Foran sig har han paven med den karakteristiske hovedbeklædning. Til venstre for denne står den franske oplysningsforfatter Voltaire og træder bl.a. korset, altså kristendommen, under fode. Atter til venstre for Voltaire ses en fortvivlet skikkelse, der river sig i

håret. Det er Frankrig. Til højre for Minos står 3 lænkede personer. Det er sandsynligvis Marat, Robespierre og hertugen af Orleans, der tog navneforandring til Egalité (Lighed) for at vise sit revolutionære sind. Hertugen stemte da også i 1793 for kongens henrettelse, men blev selv i november selv samme år selv henrettet. I den midterste buegang ses helvedet. Stikket er udført af C. F. Stanley og synes at satirisere over den ulykkelige skæbne, der ramte Frankrig. Det kgl. Bibliotek.

Blome svarede Haxthausens ordrer med, at han og Kønemann ville rejse hurtigst muligt (når han var rask nok), og at de ville overgive missionens sager til legationspræsten.

Meget tyder på, at det udelukkende var fordi Blome blev syg, at Bernstorff havde held til at standse Kønemann. Det er også tydeligt, at Blome forventede ordrer til afrejse for både sig selv og Kønemann.

Blome og Kønemann modtog de nye ordrer fra Bernstorff den 23. september. Dagen efter skrev Kønemann to depecher til Bernstorff, hvoraf den ene udelukkende handlede om hans egen situation. Det var tydeligt, at Kønemann ville ønske, at Blome aldrig var blevet syg - for så havde de begge forlængst været ude af Paris. Denne dépêche var nærmest et bønsskrift til Bernstorff om atter at overveje situationen. Kønemann beskrev, hvor vanskelig situationen var i Paris (på dette tidspunkt har de været igennem både Septembermyrderierne og udråbelsen af Republikken) - især da Kønemann jo havde sin familie hos sig.

Kønemann beskrev, hvorledes alle andre diplomater var rejst tillige med de fleste andre udlændinge. Da han ydermere ikke kunne foretage sig noget officielt, kunne han ikke se, hvad han havde at gøre i byen. Der var hverken lov eller orden, og det var foreløbig kun i kraft af den respekt Blome nød i deres sektion i byen, at de ikke havde været udsat for husundersøgelser.

Bernstorff fastholder

I senere ordrer fastholdt Bernstorff ordren af 11/9, så da han modtog Kønemanns klageskrift, kunne han kun meget kort skrive, at Kønemann selvfølgelig kunne forlade Paris »hvis det er absolut nødvendigt, hvis Deres liv er i fare, hvis der ikke er sikkerhed for Dem og Deres familie. Herfra ser det ikke ud til at være således, men det er umuligt at bedømme på den afstand«.

Bernstorff lod sig altså ikke formilde, og overlod elegant og måske også lidt arrogant ansvaret for sagen til Kønemanns egen dømmekraft. I ordren talte Bernstorff også temmelig kraftigt til Kønemanns ansvarsfølelse. I denne forbindelse

se skal man ikke glemme, at Kønemann indtil nu kun havde fungeret som legationsekretær. Nu skulle han, ifald Blome blev rask nok til at rejse, pludseligt klare sig selv. Dette kan have medvirket til hans åbenbare angst.

Samtidig var de danske diplomater nogle af de få udlændinge tilbage i Paris - og det har velsagtens også øget usikkerheden, netop i en periode, hvor man i Paris så potentielle fjender i alle udlændinge. Det er helt tydeligt at læse i denne *depêche*, at Kønemann var meget bange for at blive ladet tilbage i Paris. Han bøn-faldt nærmest Bernstorff om atter at overveje hans stilling.

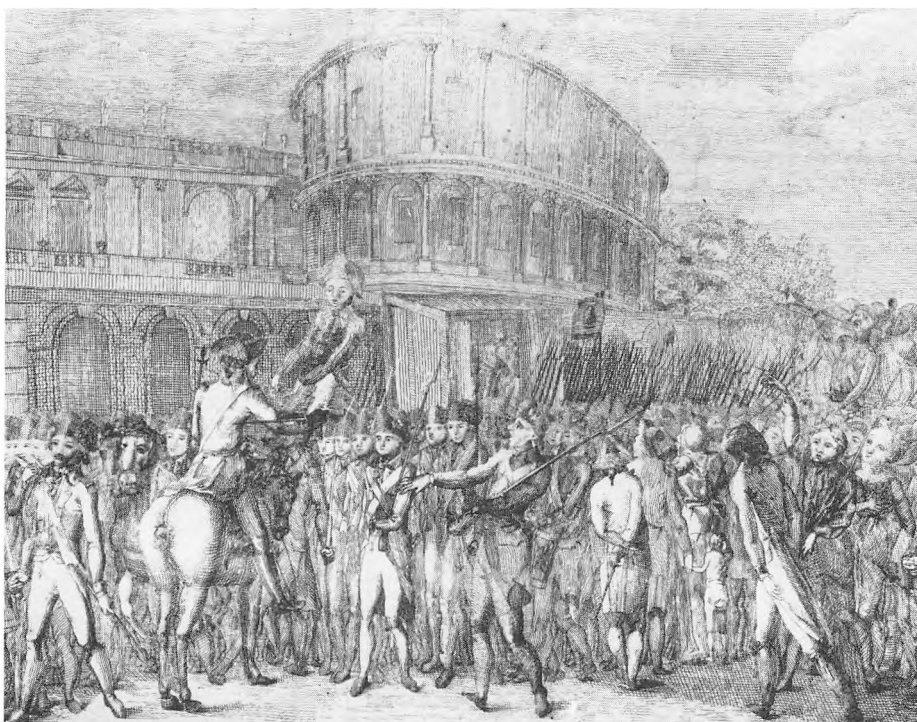
Venteposition

Den danske diplomatiske repræsentation var altså i 1792 blevet uofficiel, men den fortsatte alligevel med at fungere og nød tilsyneladende stadig den beskyttelse, der var almindelig for gesandtskaber.

Frankrig var på sin side heller ikke interesseret i at behandle missionen anderledes, da Danmark med sin neutralitetspolitik var vigtig for, at man overhovedet kunne få forsyninger udefra og fortsætte sin eksport.

Først senere i perioden dukker skibssagerne op - d.v.s. opbringelser af danske skibe, hvor det var nødvendigt for Danmark at have en person i Paris til at gøre danske synspunkter gældende overfor de franske myndigheder. Handelshensyn var der at tage - men det var alligevel først senere, de blev rigtigt aktuelle.

Det virker, som om Bernstorff havde sat missionen i vente-position. Han kunne stadig få oplysninger ud af landet og så håbe på, at situationen ville stabilisere sig, således at man kunne opretholde uofficielle forbindelser og ikke behøve at anerkende det nye styre. Samtidig havde

Den franske konges henrettelse i 1793 chokerede Europa. En dansk kobbestikker udførte dette stik. I midten af billedet ses kongen i en karet. Omkring ham marcherer soldater. I højre billed-

del er de parisiske borgere mødt frem for at betragte skuespillet. Bygningerne synes ikke at pege på, at kunstneren ved selvsyn kendte Paris. Det kgl. Bibliotek.

Bernstorff med den delvise anerkendelse af Haxthausens ordre ikke officielt ladet Danmark reagere anderledes end andre lande.

I foråret 1793 var Blome endelig blevet så rask, at han kunne rejse fra Paris. Han fik igen tilladelse til rejse. I virkeligheden var denne tilladelse kun en bekræftelse af den tilladelse, han havde fået i efteråret 1792 fra Haxthausen.

Holms version

Alligevel viste det sig, at historikeren Edvard Holm beskriver forløbet således i sin bog fra 1875 »Danmark Norges Historie«. »Den dansk-norske Regering havde ikke anerkendt den franske Republik, hvad simpel Forsigtighed bød den endnu at afholde sig fra; den havde i Foraaret 1793 kaldt sin gesandt Gehei-

meraad O. Blome bort fra Paris, men kun under Form af en Congé i Anledning af Sundhedshensyn...« Edvard Holms undersøgelser om dansk historie i 1700-tallet regnes stadig for det solide fundament for vor viden.

Af Holms fremstilling fremgår det, at den danske regering ligefrem skulle have benyttet sig af denne hjemkaldelse til at køle forholdet til Frankrig og vel nok også lukke munden på de øvrige stater, der pressede Danmark for at få det til at gå med i koalitionen mod Frankrig.

I denne forbindelse er det vigtigt at understrege, at Blome ikke først fik tilladelse til at rejse i foråret 1793 - den tilladelse havde han, som vist ovenfor, allerede fået i august 1792. Den tilladelse blev ikke omstødt af Bernstorffs ordre af 11/9-1792. Blomes hverv som dansk gesandt var reelt ophørt med suspensionen af Ludvig XVI. Blome havde blot været forhindret i at følge ordren på grund af sin alvorlige sygdom.

Ifølge Holm ser det ud til, at Danmark først nu i 1793 gjorde sig visse overvejelser med hensyn til forholdet til Frankrig på det diplomatiske niveau. Holm bruger eksemplet med Kønemanns forbliven i Paris. Dette forhold var imidlertid også, som allerede vist, ordnet med Bernstorffs ordre i september 1792.

Der er ingen tvivl om, at Danmark, ligesom de fleste andre lande, officielt gjorde, hvad man kunne forvente på den tid - man kaldte diplomaterne hjem. Holm skriver »Regeringen vogtede sig altså for at lade det komme til et Brud med Frankrig ved at kalde sine Diplomater tilbage herfra...«. Denne påstand kommer i Holms fremstilling under efteråret/vinteren 1792. Bernstorffs kontraordre af 11. september 1792 og Kønemanns forbliven, har Holm tilsyneladende slet ikke opdaget. I stedet bruger han,

uden tanke for kildernes kronologi, oplysninger fra 1792 til at bevise en dansk reaktion i foråret 1793.

Ingen anerkendelse

Man kan vel egentligt hævde, at Danmark behandlede sagen yderst elegant. På den ene side gav man gesandten tilladelse til at rejse - og på den anden side beholdt man uofficielt en repræsentant af lavere rang. Bernstorff ville ikke risikere at lægge sig ud med det nye styre i Frankrig, og samtidig handlede han på en måde, der gjorde, at man ikke direkte blev tvunget til at anerkende det nye styre.

I foråret 1793, da Blome blev rask nok til at rejse, viste det sig da også, at der var problemer med den tilbageværende danske diplomats status. Korrespondancen fra Blome viser, at han ikke følte sig sikker på, at hans akkreditiver i forhold til den franske konge stadig stod ved magt. Den nye republik kunne meget vel forlange nye akkreditiver - og dette ville medføre, at Danmark måtte anerkende republikken, hvilket man naturligvis ikke var interesseret i på dette tidspunkt.

De videre depechèr fra foråret 1793 viser faktisk, at Kønemann uofficielt blev anerkendt, som dansk gesandt (han ud nævnes oven i købet til chargé d'affaires af den franske udenrigsminister) af Frankrig og fik adgang til at forelægge sager hos de rette myndigheder - uden at Danmark havde anerkendt det nye styre.

Konklusion

Sammenfattende kan man sige, at begivenhederne omkring opretholdelsen af den diplomatiske repræsentation i Paris viser flere forhold. Det kan fastslås, at det danske diplomati i slutningen af det 18.

århundrede var velfungerende og lå på højde med de øvrige toneangivende europæiske stater. I den konkrete situation forventede diplomaterne at blive kaldt hjem - ligesom deres kolleger fra andre lande - og de blev rent faktisk kaldt hjem (eller fik tilladelse til at rejse). Så langt så godt.

Sideløbende med dette førte Bernstorff så sin egen mere pragmatiske udenrigspolitik, hvorved han under dække af informationsbehovet søgte at opretholde uofficielle forbindelser med det nye styre for derved at undgå at tage officiel stilling til udviklingen og undgå at vælge side. Man ønskede for alt i verden at undgå at blive inddraget i krigen mod Frankrig. Krigskonjunkturerne skulle derimod udnyttes via neutralitetspolitikken.

Forsinkelsen i diplomaternes afrejse på grund af Blomes sygdom gav Bernstorff en enestående mulighed for at spille en slags dobbeltspil. Han udnyttede så at sige situationen fuldt ud. Måske kan man kalde det en typisk dansk løsning?

Hvis der var en slags taber i dette udenrigspolitiske spil må det være legationssekretæren Kønemann, der måtte forblive i rædslerne og anarkiets by, hvor »le droit des hommes« hver eneste dag blev trådt under fode. Han slap først ud 5 år senere.

Kilder:

Departementet for udenrigske anliggender:

Frankrig. Gesandtskabsarkivet, Ordre.

Departementet for udenrigske anliggender: Frankrig II, Depecher.

Edvard Holm: »Danmarks-Norges Historie under Den Franske Revolution og Napoleonskrige« (1875).

Nyheden om Revolutionen

Hvad vidste danskerne om den franske revolution?

Cand. mag. Elo P. Bargholz har gennemgået tidens aviser og tidsskrifter og fortæller i denne artikel, hvad danskerne egentlig fik at vide om hændelserne i Frankrig.

Når købmandsdatteren frøken Sofie Zinn, i sine erindringer »Grandmamas Bekendelser«, beretter om, hvorledes hun som ung pige i slutningen af det 18. årh. måtte læse aviserne højt for sin far, bliver man straks nysgerrig, idet man meget sjældent i historiske værker hører noget om aviser og tidsskrifter fra slutningen af det 18. årh. Men en nærmere undersøgelse viser, at udbudet af aviser og tidsskrifter i denne periode havde et sådant omfang, at avislæsning sikkert ikke var noget specielt for huset Zinn.

Aviser

De aviser og tidsskrifter som frøken Zinn læste for sin far, kunne bestå af dansksprogede eller udenlandske blade, idet man i denne periode kunne læse engelske tyske og fransksprogede aviser i København. Men den største interesse samlede sig nok om de dansksprogede skrifter, af hvilke der i København udkom fire aviser og et ukendt antal tidsskrifter. Københavns aviser, eller som man kaldte dem i samtiden »tidender«, udkom alle mindst to gange om ugen. Bladene var »Kiøbenhavnske Kgl. Priv. Adresse - Contoirs Efterretninger« (1759-1909),

der bragte allehånde meddelelser fra folk til folk. »Kiøbenhavns Aften - Post« (1772-1810) som koncentrerede sit stof om det mere litterære og anekdoteagtige. De to resterende blade, som begge havde kgl. privilegium eller eneret på at bringe udenlandske nyheder, var det af Berlingske Bogtryk udgivne »De til Forsendelse med Posten allene privilegerede Kiøbenhavnske Tidender« (1749-) og det af P. M. Høpffner udgivne »Kiøbenhavnske Post-Tidender« (1731-1798).

Oplagsmæssig var »Berlingske Kiøbenhavnske Tidender«, det senere »Berlingske Tidende«, den absolut største, idet den nåede et oplag på 4100 i 1798, hvoraf de 2600 blev sendt med den ridende post til abonnenter udenfor København. »Høpffners Post-Tidender«, har man ikke noget oplagstal for, men et oplag på ca. 200-300 eksemplarer, vil jeg mene er et realistisk gæt. Bladet gik ind i 1798 på grund af økonomiske problemer, og en beregning af miniumsoplaget siger, at en avis i 1789, skulle have et oplag på mindst 100 eksemplarer. Men når man taler om oplag, skal dette tal ses i forhold til trykkekunsten, idet tidens teknik med håndpresser kun kunne opvise en trykhastighed på 250 ark i timen, trykt på en side. Derfor måtte den tids største avis »Hamburgischen Correspondenten« bruge seks satser og tolv håndpresser for at klare et oplag på 25.000 eksemplarer.

Tidsskrifter

Hvis udbudet af aviser var noget magert, ser det noget bedre ud for tidsskrifterne, idet der i denne periode udkom imellem 20 og 30 forskellige tidsskrifter. Men flere af tidsskrifterne, som f.eks. »Vækkeren« (1794) og »Jacobineren« (1796), udkom kun ganske få gange. Man kan op-

dele tidsskrifterne i politiske-, videnskabelige-, faglige og de blandede litterære eller moraliserende tidsskrifter. Af disse almindelige litterære tidsskrifter var der tre som havde en fast månedlig rubrik, som uddybede og forsøgte at forklare de nyheder, som aviserne bragte. Disse tre tidsskrifter var »Minerva« (1785-1809), »Morgen-Posten« (1786-1829) og »Iris« (1791-1795).

Bøder og kilder

Med hensyn til indholdet i tidender og tidsskrifter, er det væsentligt at bemærke, at revolutionstidens presse opererede i en periode, hvor den frie meningsdannelse og opinion havde ret frie tøjler. Man havde dog ikke en fri presse, idet det var forbudt at angribe staten, regeringen, kongehuset, private personer, samt bringe rygter eller opdigtede historier. Staten havde således mulighed for at straffe udgiverne af tidender og tidsskrifter næsten ligegyldigt, hvad disse skrev, med bøder på mellem 50 og 200 Rdl. Bødestørrelsen skal ses i forhold til prisen på et årsabonnement på »Minerva« koster 3 Rdl. og 4 Rdl. for »Kiøbenhavnske Tidende«. Pressens kilder var det dengang som idag ofte vanskeligt at afdække, idet man ikke forsynede sine meddelelser eller artikler med kildeangivelse. De få gange kilden blev nævnt, var meddelelsen oftest afskrevet fra en anden avis/tidende. Hvis man vil afsløre, hvorfra tidenderne fik deres historier, er det kun den mulighed tilbage, at sammenligne meddelelserne i de københavnske tidender med forskellige udenlandske tidender, idet det dengang var helt almindeligt, at man »saksede« sine nyheder fra andre blade, da man ikke havde faste udenlandske korrespondenter. Men det udelukkede ikke, at man i tidender kun-

ne finde nyheder som skibskaptajner og andre private rejsende havde tilsendt avisen.

En sammenlignende analyse af de to københavnske tidender og deres mulige udenlandske forlæg afslører, at disse stort set bestod af de to tysksprogede tidende »Staats- und Gelehrte-Zeitung des Hamburgischen unpartheyischen Correspondenten« og den i Altona udkomne »Altonaischer Mercurius«. Men det har ikke været muligt ud fra en stikprøveanalyse foretaget for perioden 1789-1793, at afsløre, hvorvidt de københavnske tidender af redaktionelle eller politiske grunde foretrak den ene eller den anden, idet de tilsyneladende brugte »Hamburgischen Correspondenten« og »Altonaischer Mercurius« uden noget fast mønster. Men det var disse to blade, som var baggrunden for stort set samtlige udenlandske nyheder i de københavnske tidender i denne periode.

Informationsniveauet

Når man herefter undersøger, hvad det var for informationer tidender og tidsskrifter i 1789 kunne bibringe sine læsere om Frankrig, erfarer man, at interessen for de indenrigspolitiske problemer i Frankrig naturlig nok tog et voldsomt opsving med meddelelsen om stormen på Bastillen. Før denne begivenhed, dvs. før 14. juli 1789, påkaldte begivenhederne i Frankrig sig ikke den store interesse. Man kan for specielt »Kiøbenhavnske Tidender« sige, at interessen var så minimal, at læserne stort set var uden viden om de politiske uoverensstemmelser, der førte til stormen på Bastillen. Den mindre københavnske tidende »Post-Tidendes« læsere kunne derimod gennem adskillige meddelelser erfare, at der var politiske problemer i Frankrig specielt om-

kring den forestående stænderforsamling. Jeg vil således mene, at »Post-Tidendes« læsere var nogenlunde velinformeret om de indenrigspolitiske problemer i Frankrig i første halvår af 1789. Med hensyn til tidsskrifterne, var det kun »Minerva« som regelmæssig berettede om franske forhold, men informationsmængden det første halvår af 1789, var på linie med »Kiøbenhavnske Tidender«. Hvis man herefter sammenholder informationerne i de tre skrifter, må man konkludere, at hvis frøken Zinn læste alle tre skrifter for sin far, var han rimelig informeret om de politiske problemer, der førte til revolutionen.

Stormen på Bastillen

Ser man på de to tidenders informationer hver for sig, meddelte »Kiøbenhavnske Tidender« frøken Zinn information om stormen på Bastillen den 31. juli 1789, i en meddelelse dateret Paris 17. juli. Meddelelsen som var forsidestof, fyldte næsten fire spalter, dvs. to sider, hvilket var bemærkelsesværdigt, når man erindrer, at »Kiøbenhavnske Tidender« i de foregående seks måneder kun havde brugt 4-5 spalter ialt på at berette om Frankrig.

Kilden til meddelelsen var »Altonaischer Mercurius«, der havde bragt informationen den 27. juli, hvilket stemmer overens med de normale 3-4 dage posten var om at nå fra Hamborg til København. Man fulgte denne meddelelse ret nøje, dvs. man oversatte slet og ret »Altonaischers« meddelelse. Meddelelsen var skrevet på en neutral måde, der ikke var fordømmende overfor nogen af parterne.

Meddelelsen om stormen på Bastillen medførte ikke, at »Kiøbenhavnske Tidender« med det samme bragte flere meddelelser fra Paris, men informations-

mængden blev alligevel forøget gennem længere beretninger. Disse beretninger, havde ikke et ensidigt indhold, men fortalte om mange forskellige ting, lige fra problemer i den franske nationalforsamling, til almindelige beretninger om de økonomiske problemer i Frankrig.

Ludvig XVI

Det var først i året 1791, at det blev tydeliggjort for læserne, at hovedproblemet og hovedpersonen var Ludvig XVI, idet langt de fleste meddelelser på en eller anden måde inddrog den franske konge. Det betød dog ikke, at »Kiøbenhavnske Tidenders« læsere ikke fik indsigt i nationalforsamlingens møder og dekreter, militære anliggender, politiske uoverensstemmelser, udenrigspolitik og beretninger om uroligheder forskellige steder i Frankrig, men disse meddelelser var oftest meget korte. Med hensyn til enkeltpersoner omtalte »Kiøbenhavnske Tidender« kun disse i meget ringe grad, og når det endelig skete, var det uden forudgående præsentation. Det er således typisk, at »Kiøbenhavnske Tidender« forudsatte alle personer bekendt, selvom det var første gang de omtaltes i meddelelserne, og dette gjaldt også periodens vigtigste personligheder.

De politiske grupper

Den samme mangel på forklaring genfinder man i meddelelser, der omhandlede politiske uoverensstemmelser, idet »Kiøbenhavnske Tidender« var meget tilbageholdende med at bekende politisk kulør. Men en gennemlæsning af hele årgange af »Kiøbenhavnske Tidender« tegner dog et billede af, hvilke grupper eller partier som avisen havde sympati overfor. »Kiøbenhavnske Tidenders« hold-

ning til omvæltningerne i Frankrig var på trods af deres forsigtige redigering, meget positiv i de første måneder efter 14. juli, men denne holdning blev mere nuanceret efter hændelsen, man har betegnet »kvindernes tog til Versailles«, som »Kiøbenhavnske Tidender« beskrev 23. okt. 1789. »Kiøbenhavnske Tidenders« læsere fik herefter beretninger, der beskrev de økonomiske ulykker, som revolutionen ifølge avisen påførte den samlede borgerklasse, og urolighederne blev herefter betegnet som pøbeloptøjer og anslag imod den herskende orden. Nationalforsamlingens manglende handlekraft forklaredes med politiske uoverensstemmelser imellem augustinerne og jacobinerne, men senere fik »Kiøbenhavnske Tidender« mere hold på de politiske grupper i nationalforsamlingen. Det er dog først så sent som i 1791, at man kunne læse en samlet beskrivelse af de tre store partier eller klubber, som den franske nationalforsamling bestod af.

Den politiske gruppe som »Kiøbenhavnske Tidender« mere eller mindre støttede i hele perioden, var de moderate, og det fremgår således, at de politiske stridigheder i den franske nationalforsamling var opgør, hvor jacobinerne stod overfor en stor gruppe moderate og en mindre gruppe monarkister. Denne sympati overfor de moderate kom også til udtryk ved personomtalerne. De personer som roses i meddelelserne var finansminister Necker og lederen af nationalgarden Lafayette.

Det officielle Frankrig

Det er således karakteristisk for »Kiøbenhavnske Tidender«, at deres meddelelser ofte var centreret omkring ministre og generalers taler og breve, således at avisen bibragte sine læsere det indtryk af

begivenhederne, som netop ministre og generaler ønskede at give. Når man ser på »Kiøbenhavnske Tidenders« samlede behandling af begivenhederne i Frankrig, er det indtrykket, at man ikke ønskede at bringe sit postprivilegium i fare ved at støtte de oppositionelle kræfter i Frankrig. Man roste Ludvig d. XVI på trods af, at bladets generelle holdning ikke var monarkistisk. Og man støttede synspunktet om et konstitutionelt monarki, der skulle reformere samfundet, hvis dette kunne gøres uden uroligheder og uden at ødelægge det borgerlige samfunds økonomiske fundament.

Et alternativ

Alternativet til »Kiøbenhavnske Tidender« blev udfyldt af »Høpffners Kiøbenhavnske Post-Tidende«. Denne tidende havde som »Kiøbenhavnske Tidender« også oversat »Altonaischer Mercurius« meddelelse om stormen på Bastillen, men artiklen blev ikke bragt på første side af bladet. Selve meddelelsen var næsten ordret oversat fra det tyske forlæg. Som det var tilfældet med »Kiøbenhavnske Tidender« blev denne meddelelse også en slags starttidspunkt for »Post-Tidendes« forøgede interesse for begivenhederne i Frankrig. Selve antallet af artikler fra Paris blev forøget. Avisens meddelelser for perioden 1789-1793 havde hovedvægten lagt på de økonomiske og politiske problemer. »Post-Tidende« havde modsat »Kiøbenhavnske Tidende« også mange meddelelser, der omhandlede den almindelige borgers liv. Det er således typisk for »Post-Tidende« at berette om nogle fiskerkoners teateropførelse og det er også i »Post-Tidende«, at københavnske borgere erfarede om de skiftende moder, f.eks. afskaffelse af de pudrede parykker.

Kære læser

Brevet her er på lyserødt papir. I vore bedste- eller oldeforældres tid var det lyserøde papir forbeholdt de mest private breve - kærlighedsbrevene.

Det her er en meddelelse om en udgave af private breve, mange meget private - der er dog ingen kærlighedsbreve imellem.

Det, det drejer sig om er, at Rigsarkivet i nær fremtid udgiver en bog med private breve fra arkivarer, skrevet i tidsrummet fra 1880'erne til 1940'erne. Brevene er skrevet til kolleger, studiekammerater og familie. Den hedder

Arkivarer skriver breve

Det er en særegen og bemærkelsesværdig bog, men samtidigt en fængslende bog. Den er for det første - som sagt - en menneskelig fængslende bog; den er også ganske stilfærdigt en spændende bog. Begge dele er stadigvæk ikke en fejl ved en bog! Samtidigt er det også en bog, der giver et ligefremt og oprigtigt indtryk af livet blandt danske historikere fra 1880'erne til efter anden verdenskrig.

Hvad er det da? Det er en samling af breve skrevet af arkivarer: til arkivkolleger, til andre historikere, til politikere og andre. Det er private breve, ikke embedsskrivelser.

Det er brevenes kvalitet, der har været afgørende. Med er også breve fra arkivarer, der ikke trådte frem offentligt. Det er vidt forskellige emner, der er med i brevene.

Her er nogle af dem (i blandet flok): forholdet mellem historikere, de sociale vilkår for arkivarer og dermed for unge og ældre akademikere (bolig, løn, muligheden for at få det skrevne trykt); kilden i de uopvarmede magasiner, studierejser, jagten efter biindtægter, politikernes tryk på ytringsfriheden, familiesorger og -glæder, storpolitikens indslag på de stille læsesale, modsætningen mellem provins og hovedstad.

Det hele er kort sagt: hvordan var det dengang at være historiker. Stilfærdige skildringer af livet hos folk, vi hurtigt får et hjerteligt og kollegialt forhold til.

Bogen bliver på omkring 250 sider, er rigt illustreret og solidt indbundet. Bestilles den nu, er prisen 122 kr. + porto. Senere er prisen 183 kr.

Typisk ældre arkivar, her S. Nygaard, ca. 1955.

Klip kortet af på næste side - det er bedst at sende det med det samme.

Læse»salen« i Landsarkivet, eller som det oprindeligt hed, Provinsarkivet i Viborg. Ca. 1910.

Her er noget helt andet!

Det er blevet meget dyrt at sende subscriptionsindbydelser ud. Og det er derfor skuffende, hvis man ikke rammer de interesserede.

Vi skal inden længe sende subscriptionsindbydelser ud på noget helt andet. På noget, der vil blive talt meget om blandt historisk interesserede. Vi beder Dem på bestillingskortet skrive, om De ønsker at blive orienteret om disse udgivelser.

Rigsarkivet starter om kort tid noget spændende nyt:

Arkivernes informationsserie

Det er en kendsgerning, at forbløffende mange arbejder med arkiver. Der er naturligvis først og fremmest de omkring 70.000, der om året kommer på landsarkivernes og Rigsarkivets læsesale. Men så er der de endnu flere, der arbejder med dagens arkiver. En lille opremsning af

blot nogle af dem: personale på kommunekontorer, på dommer- og politikontorer, skoleinspektører, formænd for menighedsråd, forretningsførere for sportsklubber. Enhver vil kunne fortsætte.

På arkivernes læsesale skal man vide, hvad mark og skilling er for noget. Hvordan man finder rundt i en kirkebog eller et amtsarkiv. Hvad er et lispund? Der er talrige små problemer, der skal klares.

Sidder man med dagens arkiver, skal man vide, hvordan man holder styr på sagerne, hvilke regler der er for, hvad der skal gemmes, og hvad der kan kastes bort, hvad der kan mikrograferes, hvordan det skal gøres, og hvad det koster.

Det er blot nogle af de vidt forskellige store og små problemer. Alle berøres af dem. Og så er det tilmed interessant bare at læse om.

Rigsarkivar V.A. Secher i sit kontor ca. 1910.

Undertegnede
bestiller herved _____ eks. af

Arkivarer skriver breve

Ønsker uforbindende orientering om *Arkivernes informationsserie*

Navn _____

Gade _____

Postnr. _____ By _____

Det er bedst at sende kortet med det samme.

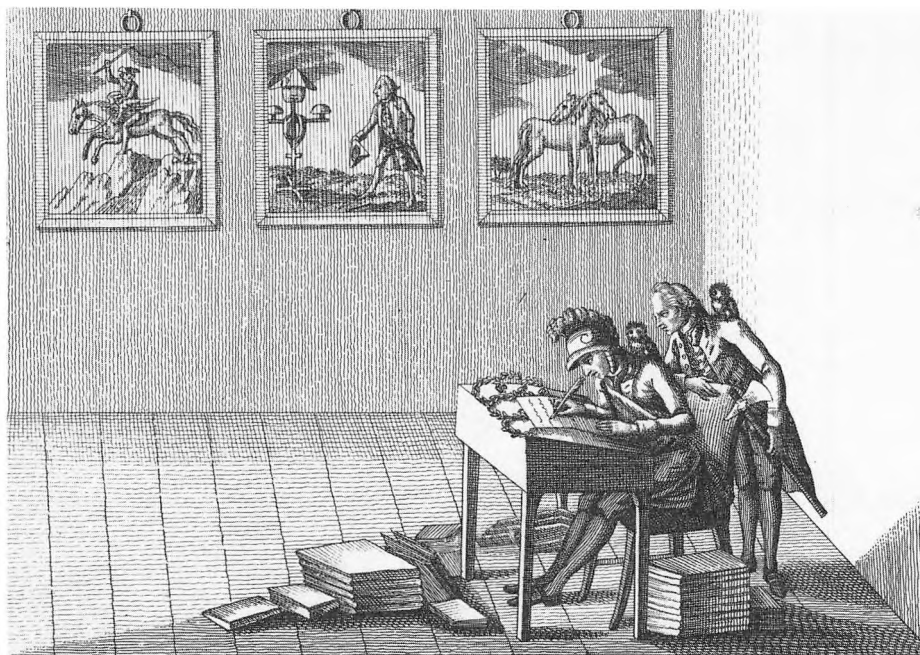
Landsarkivaren i Odense, G.L. Wad, i sin dagligstue 1907.

Ufrankeret svarforsendelse

74
Sendes
ufrankeret
Modtageren
betaler porto

Rigsarkivet

Rigsdagsgården 9
1045 København K

N° 1. 1787.

K. L. Rahbek virum

*Knud og Stærkodder
eller
vore Dages Recenfions Maade.*

Det førende kulturelle tidsskrift i 1700-tallets slutning var »Minerva«. Redaktørerne var digteren Chr. Pram og kritikeren K. L. Rahbek. De to øvede en afgørende indflydelse på det kulturelle liv. Da en kunstner i 1787 lavede en karikatur af de to mænd ved skrivepulten kom den til at hedde »Knud og

Stærkodder«, for det var deres øgenavne. På stikket sidder Pram og skriver anmeldelser. På hans bord ligger laurbærkransene, der skal uddeles. Ved siden af ham står Rahbek med øksen ved hånden. Den skal bruges hvis kritikken falder negativ ud.
Det kgl. Bibliotek.

Jacobinerne

Man lagde i »Post-Tidende« ikke skjul på sin begejstring for revolutionen, samtidig med, at man tog skarpt afstand til revolutionens modstandere: Det aristo-

kratiske eller som det senere blev kaldt Det monarkistiske Parti. Det var således tydeligt for »Post-Tidendes« læsere, at man støttede jacobinerne. Men denne klare støtte blev i 1792 modereret på den måde, at man tydeliggjorde overfor læ-

serne, at jacobinerne havde to fløje og den gruppe der havde »Post-Tidendes« støtte, ikke var den stærkt revolutionære fløj, men den gruppe som blev kaldt det demokratiske parti i Jacobinerklubben. Da jacobinerne i 1792 endelig blev splittet, støttede »Post-Tidende« udbryderne, således at det blev girondinerne, som herefter havde »Post-Tidendes« støtte. Dog uden at »Post-Tidende« direkte, som det var tilfældet med jacobinerne, beskrev eller omtalte Det girondinske Parti, men de ledende girondinere blev meget rosende omtalt. »Post-Tidende« valgte således at tage afstand fra de stærkt revolutionære i den franske nationalforsamling, men man støttede fortsat det franske folks kamp for lighed uden dog at være direkte antiroyalistisk. »Post-Tidendes« støtte til revolutionen kunne have givet bladet problemer overfor øvrigheden og sine borgerlige læsere, men dette problem løste »Post-Tidende« ved ikke at angribe Ludvig d. XVI og andre øvrighedspersoner. Ligeledes var man omhyggelig med at erklære, at afskaffelse af privilegier, ligeret for loven, kvinders taleret i forsamlinger og lignende, var beslutninger som var mærkværdige.

Tidsskrifternes holdning

Hvis frøken Zinn også læste tidsskrifter, ville hun havde haft en halv snes forskellige tidsskrifter at vælge imellem. Det var karakteristisk for tidsskrifterne, at interessen for politiske og især udenlandske politiske problemer var meget beskedent indtil 1793. Som illustration af den ringe interesse for revolutionen er det typisk, at det største tidsskrift »Minerva« i perioden 1789-1793, kun bragte syv indlæg om revolutionen. Man skal således helt frem til 1793 for at finde tidsskrifter,

som f.eks. »Politisk og Physisk Magazin«, der havde revolutionen som et hovedtema. Denne tendens til at debattere blev forstærket i de følgende år, således at man i perioden 1793 til 1799, kunne finde flere tidsskrifter, der levende debatterede den franske revolution.

Når man gennemlæser tidsskrifter for perioden 1789-1793, erfarer man, at ud af ni tidsskrifter som omtalte revolutionen, var de fem positive og kun tre negative, idet det sidste tidsskrift »Morgenposten« havde en noget vægelsindet holdning. Den holdning som gik igen i de tidsskrifter som så positivt på revolutionen, svarede til indstillingen hos det københavnske borgerskab. Tidsskriftet »Kiøbenhavnske lærde Efterretninger« beskrev i 1791 denne holdning således: »Revolutionen eller den franske stats genfødelse, forestår enhver stat, hvor den ikke er fuldbragt, men at den ikke altid behøver de samme omstændigheder som i Frankrig, da den i somme stater kunne foregå lidt efter lidt«.

Minerva

Som illustration på tidsskrifternes interesse for revolutionen, kan tidsskriftet »Minerva« bruges. »Minerva« brugte indtil 1792 gennemsnitlig ca. fem en halv side pr. nummer på at underrette om franske forhold. Med året 1792, hvor begivenhederne begyndte at tage fart, blev interessen i »Minerva« også forstærket, idet det gennemsnitlige månedlige sidetal voksede til ca. tolv sider og til ca. 15 sider pr. nummer i 1793. Herudover indeholdt »Minerva« i månederne nov.-dec. 1791 og jan.-feb. 1792, nogle meget interessante øjenvidneskildringer fra Paris skrevet af historikeren F. Sneedorff, på til sammen 124 sider. »Minervas« indstilling var positiv overfor de revolutionære,

men ikke overraskende støttede man de moderate, for i 1793 åbenlyst at støtte girondinerne.

»Minervas« samlede indsats for at klarlægge de politiske problemer for sine læsere må man sige var noget skuffende, idet tidsskriftet ikke benyttede den mulighed, det havde til at sammenfatte og analysere begivenhederne, men lod sig nøje med, at referere fra den øvrige presse. »Minervas« resumé af månedens begivenheder forekom derfor ofte uvedkommende, dvs. begivenhederne var bragt ud af deres rette sammenhæng.

Konklusion

Den samlede informationsmængde må man betegne som ganske omfattende, idet man gennem læsning af de mange meddelelser fik en ganske glimrende indsigt i de forskellige faser af revolutionen. Troværdigheden af informationerne var ganske god, idet en gennemlæsning af samtlige meddelelser i perioden 1789-1793 ikke har afsløret nogen direkte forkerte eller fejlagtige meddelelser. Men pressens troværdighed dengang som nu, afhænger også af, »Hvad der bliver sagt« og ikke mindst »Hvad der ikke bliver sagt«. De to københavnske tidender formidlede ikke ukritisk de nyheder, som de fik kendskab til, idet de på forskellig måde vurderede og tog selvstændig stilling til begivenhederne.

Forskellen på det 18. årh. tidender og nutidens aviser, skyldes for en stor del forskel i meddelelseteknikkens udvikling, samt de politiske rammer de arbejdede under. Statsmagten opfattede således skriverierne i tidender og tidsskrifterne som »farlige«, således at man fandt det nødvendigt at stramme trykkefriheden i 1790, for helt at afskaffe denne frihed i 1799. At også den almindelige bor-

ger blev påvirket af tidender og tidsskrifternes meddelelser fortæller de mange erindringer fra tiden, og som en slags illustration på gennemslagskraften, vil jeg afslutningsvis gengive to af K. L. Rahbeks samtidige populære drikkeviser; »Bort med avisrig og polemik og hver en ufredelig frase! Vi vender tilbage til fædreens skik og synger og drikker in pace«. Og »Fri vil jeg være, mens jeg spiser, for al den kævlen om aviser, den ny paskil og politik, er det ej nok at vore dage er skabt til arbejde og til plage; Vor aften er til ro og drik«. (Fra Den Danske Tilskuer 1797 nr. 98 og 98).

Frihed? Ikke for de sorte...

Hvad skete der på de vestindiske øer, da Den franske Revolution bredte sig? På de franske øer blev der voldsom uro og på bl.a. St. Domingo udviklede det sig til en af de blodigste opgør i hele revolutionsperioden. Der var jo mange slaver og budskabet om frihed, lighed og broderskab syntes næsten skabt til at revolutionere slavesamfundene, skulle man tro.

Nåede revolutionen til De dansk vestindiske Øer? Cand.phil. Poul E. Olsen, medlem af Siden Saxos redaktion og en stor kender af de vestindiske øers historie, har forsket i, hvad der skete på de danske øer.

Nyhederne om den franske revolution blev ikke modtaget med begejstring på de dansk-vestindiske øer. I denne henseende udgjorde de danske øer ikke noget særtilfælde; i alle slavekolonier var man naturligt mistænksom over for enhver tale om frihed, lighed og broderskab. I teorien kunne man vel til nød enes om, at alle hvide var født lige, måske endog, at sorte også var født lige, men aldrig, at nogen lighed skulle eksistere mellem frie hvide og sorte slaver.

St. Domingo

Havde man på de danske øer været vidende om, at de revolutionsbegeistrede franskmænd på St. Domingo i overværelse af slaver og frikulørte åbent diskuterede friheds- og lighedstanker, ville man have været forfærdede. Sådan opførsel stred mod alle vedtagne regler for omgang med de nedre kaster i slavesamfundet: Der måtte aldrig sættes spørgsmålstegn ved den af Gud indstiftede or-

den, hvorefter nogle var slaver og sorte, andre frie og hvide.

St. Domingo, den franske del af øen Hispaniola, var i 1789 en af de rigeste øer i Vestindien. Befolkningen bestod af ca. 27.000 hvide, 22.000 frikulørte og ca. 400.000 negerslaver. Og St. Domingo var endnu ikke fuldt opdyrket; der kunne stadig bruges mange slaver. En meget stor, for ikke at sige størstedelen af de negre, der passerede slavemarkedet på den danske ø St. Thomas, endte i sukker- og kaffeplantagerne på St. Domingo.

Blandt de hvide franskmænd på St. Domingo var der dog, selv under de begejstrede diskussioner om revolutionen i moderlandet, almindelig enighed om, at slaverne ikke var omfattet af de nye idealer om frihed, lighed og broderskab, ligesom det var underkastet stærk tvivl, om de gjaldt for de frikulørte, mulatterne. Mulatterne på St. Domingo krævede, så snart nyheden om Bastillens fald var nået til St. Domingo, lige politiske rettigheder med de hvide. Det var det lokale parlament imidlertid ikke indstillet på at meddele dem, selv ikke efter, at Nationalforsamlingen i Paris havde givet de frikulørte i de franske kolonier lige borgerlige rettigheder med alle andre franske borgere. Om en ting kunne frikulørte og hvide dog enes: Slavernes forhold skulle ikke forandres.

Oprør

I længden lykkedes det ikke for de stridende parter, mulatter, hvide, forskellige revolutionære fraktioner, kongetro og aristokrater, kreoler og udsendte politiske kommissærer, at holde ufreden inden for deres egne rækker. I august 1791 blegnede de hidtidige slagsmål: Negerslaverne i Cap Francais gjorde oprør.

På de danske øer fulgte man interesse- ret udviklingen på de franske. General- guvernør Waltersdorff havde fået speciel ordre til at indberette løbende til Depar- tementet for udenrigske Anliggender og til Det vestindisk-guineiske General- toldkammer i København om begiven- heder på de fremmede øer, især de fran- ske. Også kommandanten på St. Tho- mas, Malleville, indsendte regelmæssige indberetninger til regeringen i Køben- havn. I den månedlige »Beretning om Landets og Handelens Tilstand« for sep- tember 1791 kunne kommandant Malle- ville således meddele, at »på fransk St. Domingo har slaverne gjort oprør, dræbt mange blanke og overalt på landet skændet og brændt; det troes, at munke og andre misfornøjede med den franske konstitution har opægget negrene til disse grusomheder«. Næste måned kunne Malleville og Det kgl. Råd på St. Thomas bekræfte efterretningerne om oprøret og tilføje, at det nok egentlig skyldtes, at Nationalforsamlingen i Frankrig havde givet de frikulørte lige rettigheder med de hvide. »Raadet anmærker at saa læn- ge Sukker, Rom, Cattun, Kaffe, Tobak og Indigo (de vestindiske Eilandes for- nemste Producter) ere Nødvendigheds Articler, og saalænge deres Frembringel- se skal være til almindelig Fordeel for Europas Stater og icke til Ruin for Plan- teurerne, maa Dyrkelsen ske ved Negere, som for deres Mangfoldigheds Skyld mod de faa Blanke maae holdes under en Tvang, som icke var passelig at paalægge et frit Folk.« Det var dog ikke så slemt for negrene, mente man på St. Thomas: »Naar Øvrigheden ved Hjælp af Lovene vaager over de enkelte grumme Herrer, at de icke misbruge deres Magt, troer Det (rådet), at Negerens Tilstand er lykkeli- gere der end i deres eget Land; da deres Herres egen Interesse saa meget mere

Ernst Frederik Waltersdorff, gene- ralguvernør over De dansk-vestindiske Øer 1787-1796. Senere i sin karriere blev han generalpostmester i Danmark og ge- sandt i Paris, hvor han døde 1820. Han giftede sig ind i planteraristokratiet på St. Croix og skrev i 1792 til A.P. Bernstorff i anledning af urolighederne på de fran- ske øer: »Skulle nogen tvivle om min Aarvaagenhed og Forsigtighed, da maatte det mig tillades at anmærke: at min kones Families Eiendomme i St. Croix beløbe sig til over femtenhundrede Tusinde Rigsdalers Værdie, og yde at- tenhundrede til totusinde Fade Sukker aarlig. Jeg troer ikke, at Kongen eller Sta- ten letteligen kunde erholde en bedre Sikkerhed for min Conduite«. Kgl. Bib- lioteks Billedsamling.

berøer paa deres Forhold med disse, er høyst rimeligt at det maa være godt«. Da St. Thomas Råd på denne måde havde gjort sit til at forsvare slaverinstitutionen, tog man fat på den sidste af de fran- ske fejtlagelser, nemlig at give de friku-

lørte politiske rettigheder: »At give de frie Couleurte alle en Borgers Rettighe- der troer Raadet at være meget farligt, da deres Opdragelse i Uvidenhed, deres Vellyst, Hovmod og Tyverie gjør dem uskikkede til at benytte dem af disse Ret- tigheder paa en for Staten nyttig Maade«.

Beretningen for november 1791 var mere kortfattet. Man meddelte kun, at der fra St. Domingo var de sørgeligste ef- terretninger om brand, mord og ødelæg- gelser, og i december endnu kortere: »Efterretningerne fra St. Domingo bliver sørgeligere og sørgeligere«.

Massakre

Nyheder om negeroprør var altid søрге- lige i regeringskontorerne på De vestin- diske Øer. De eneste gode, man kunne høre om negeroprør, var, at det var ned- kæmpet, de skyldige eksemplarisk hen- rettet og at negerslaverne nu arbejdede roligt på plantagerne. Sådan gik det imidlertid ikke på St. Domingo. Oprøret dér blev ikke nedkæmpet. Tværtimod. Det blev faktisk det eneste ikke-nedkæm- pede slaveoprør i Vestindiens historie.

Stillet over for udsigten til at miste al ejendom og at skulle leve med et politisk system, hvor farvede havde lige rettighe- der med hvide, gik de store plantageejere på St. Domingo til englænderne og bad om hjælp. Svaret på dette skridt kom hurtigt fra de udsendte kommissærer fra Nationalforsamlingen i Paris: I 1793 er- klærede kommissærerne Polverel og Sonthonax alle slaver på den franske del af St. Domingo for frie, og emancipationen blev den 4. februar 1794 bekræftet af Nationalforsamlingen i Paris. I mellem- tiden var Cap Francais indtaget af negre- ne i juni 1793; Malleville indberettede, at hened 3000 hvide foruden mulatter og negre var blevet massakreret.

St. Thomas udviklede sig i krigsperioderne i 1700-tallets anden halvdel til en handelsplads af verdensformat. I 1764 havde St. Thomas fået privilegier som frihavn, og dette, kombineret med den danske neutralitet og et yderst lempeligt toldvæsen, gjorde øen til en af de vigtigste transithavne og varemærkedder i Vestindien. Litografi ca. 1820.
Kgl. Biblioteks Billedsamling.

Den franske emancipation gav i 1795 anledning til en forbitret korrespondance mellem myndighederne på Martinique og på St. Croix. Danskerne var nemlig kommet til at sælge nogle franske borgere som neger-slaver.

Den danske reaktion

Men hvad var reaktionerne hos myndighederne på De dansk-vestindiske Øer over urolighederne på St. Domingo og de øvrige franske øer, Martinique og Guadeloupe?

Der var ingen tvivl om, at den danske sympati lå hos planterpartiet. Men hvor meget sympatien var værd, var et andet spørgsmål. I marts 1792 fik generalguvernør Waltersdorff en bøn fra kommandant de Baudoin i Jacmel på sydkysten af St. Domingo om at sende militære forsyninger. Et eftersyn i det kgl. pakhus i Christiansted på St. Croix bragte 82 geværer for dagen, som var blevet sendt ud i 1787, men som var længere og tungere end de normale geværer; de var ikke forsynede med remme og desuden kunne bajonetterne ikke sidde fast på dem. De

var erklæret ubrugelige af såvel de kgl. tropper som borgervæbningen på St. Croix. Disse mandagsgeværer solgte Waltersdorff så til kommandanten for 1000 rdl., ca. det dobbelte af deres indkøbspris, hvorfor kommandant de Baudoin takkede ham overstrømmende.

Et andet tegn på sympati var den beredvillighed, hvormed de danske myndigheder modtog flygtninge fra de franske koloner. Denne varede dog heller ikke længe. Der var nemlig en frygt, der overskyggede alle andre: Muligheden for, at den franske revolution med dertil hørende slaveoprør og negerfrigørelse eksporteredes fra de franske til andre øer. Malleville på St. Thomas indberettede i juli 1793, at der ikke var de store fordele forbundet med gæstfriheden: »De ankomne Fremmede bidrage ikke meget til Handelens Fremme, da de fleste ere franske Flygtninge, der intet eje, men derimod foraarsager, at Levnetsmidler blive dyre. - En Rochambeau, for nærnærende Tid Folkets Anfører (på Martinique) skal have holdt en Forsamling, hvori han har opbudet Enhver for Betaling at reise til fremmede Øer for at stifte Oprør blandt Negerne og lovet dertil al mulig Assistance. Dette har foraarsaget, at man bestræber sig for ikke at lade disse Fremmede her alt for længe forblive.«

I januar samme år havde Malleville haft en gæst, der havde forsøgt at lokke ham til at støtte aristokratpartiet på Martinique med samme argument: »Det var en afgjort Sag iblant Jacobinerne, som ere de der foreskrive love og derigerer alting i Frankrig, at declarere alle Negerne paa de franske Colonier for frie, at de vist setter dem a la tete af Negerne og at de veed at opvekke Frihedsaanden i alle Colonier blant Negerne, hvortil de vist hemmelig vil udsende deres Apostle...«

Generalguvernør Waltersdorff måtte

Thomas Malleville, kommandant på St. Thomas 1773-1796. Malleville tilhørte den lille gruppe af højere embedsmænd, der var født på De dansk-vestindiske Øer. Han var stærkt religiøst interesseret og så det som den bedste forebyggelse af negeroprør at udbrede kristendommen blandt slaverne.
Kgl. Biblioteks billedsamling.

derfor stille sig spørgsmålet: Hvor mange flygtninge skulle de danske øer modtage, og hvordan skulle man holde opsyn med dem? På andre øer havde man allerede iværksat strenge regler. På Antigua modtoges således kun hvide, kvindelige flygtninge, på St. Kitts måtte enhver flygtning kun medbringe 2 negre til sin personlige opvartning, og på Montserrat ville man i januar 1792 ikke have flere.

Waltersdorff mente ikke, der var no-

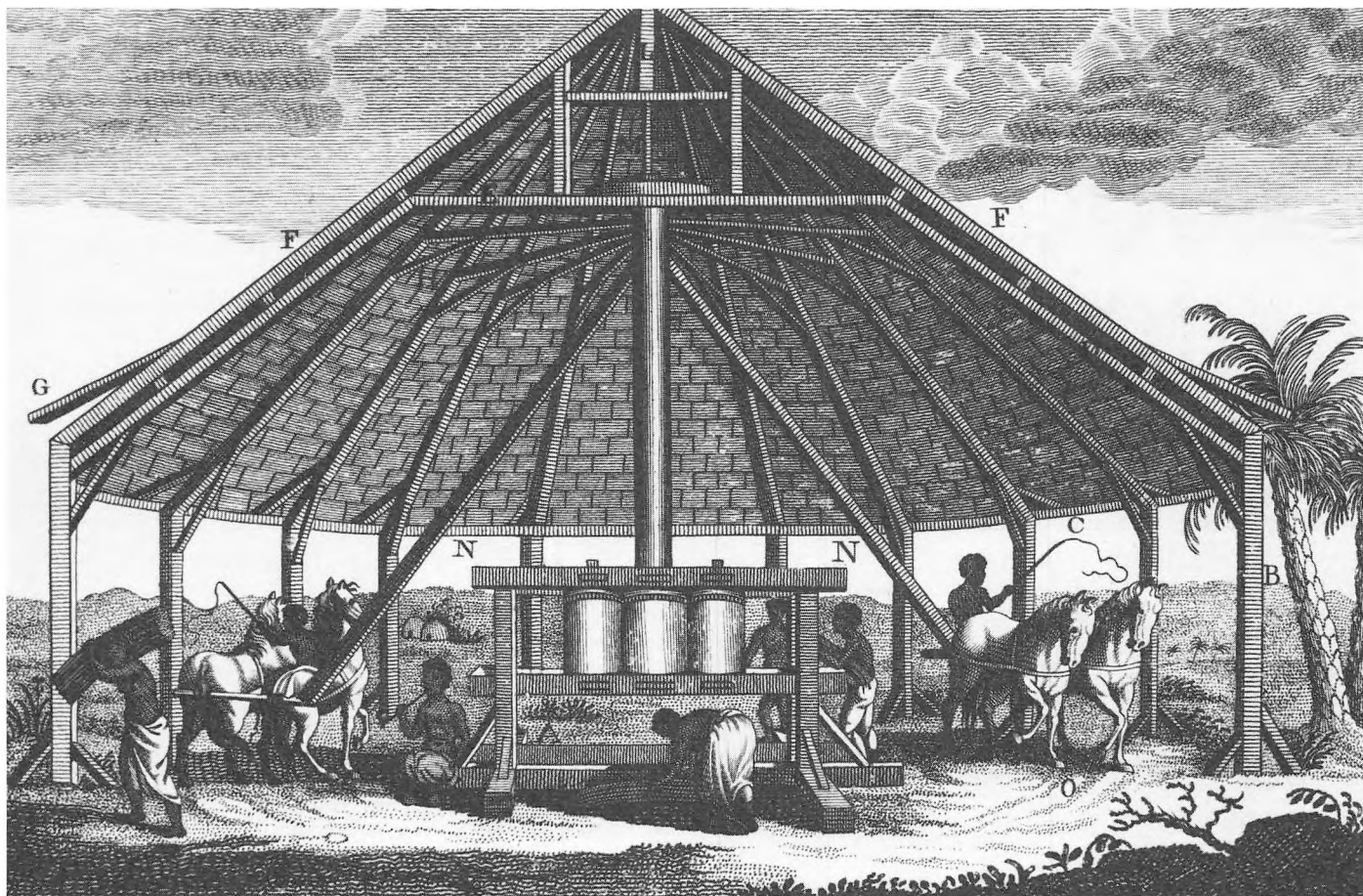
gen fare ved at lade flygtninge slå sig ned på St. Thomas. Det var en af de øer, der havde flest hvide i forhold til sorte, så faren for oprør var ikke så stor. Desuden kom der i forvejen så mange forskellige mennesker og meninger til frihavnen St. Thomas, at få ting gjorde noget dybt indtryk på mængden. Anderledes på St. Croix, hvor man måtte vise stor varsomhed specielt med hensyn til modtagelsen af franske negre.

I første omgang nøjedes Waltersdorff dog med at udbede sig et antal veluddannede artillerister og nogle stykker felt-skyts og meddelte i øvrigt, at han holdt borgermilitsten vel ekserseret.

Fremmedtilsyn

Generaloldkammeret i København havde imidlertid spurgt i Departementet for udenrigske Anliggender, om der var grundlag for at frygte, at franskmændene eksporterede deres revolution? Det mente udenrigsminister Bernstorff absolut, der var, og tilføjede, at generalguvernøren måtte forsynes med den fornødne autoritet til at ordne det vestindiske flygtningespørgsmål.

Waltersdorff udsendte den 4. august 1794 en plakat, der bestemte, at alle fremmede, der ikke havde borgerbrev eller ansættelse på St. Croix, inden den 15. august skulle forlade øen. Samtidig blev det pålagt skipperne at aflevere nøjagtige lister over deres passagerer; i mangel deraf faldt der store bøder. Hvis der var fremmede, der af forretningshensyn ikke kunne forlade øen så hurtigt, kunne de få forlænget opholdet ved henvendelse til generalguvernøren. Der var her tale om et fremmedtilsyn i moderne forstand - det rettede sig mod alle udlændinge, selv om det var indført udelukkende på grund af de franske tilflyttere.

Frygten for negeroprør førte også med sig, at arbejdet med en ny stor lovgivning om slavernes forhold, der havde været under forberedelse siden 1771, blev skrinlagt i 1791.

Men derudover var De dansk-vestindiske Øer ikke mere berørt af den franske revolution end af de tidligere krige mellem de øvrige vestindiske kolonimagter. Under revolutionskrigene i 1790'erne sværmede kapere og agenter for de krigsførende magter igen omkring

og på de neutrale danske øer, hvor man som sædvanlig gjorde, hvad man kunne for at udnytte krigskonjunkturerne. Men det er en anden historie.

Suktermølle i Vestindien. Stik ca. 1790.

4000 mand i lygtepæle

Mag.art. Ole Stender-Petersen har været på jagt efter de uhyre sjældne revolutionære skrifter, der spredtes i København i revolutionstiden. Det lykkedes at finde disse skrifter i Rigsarkivet og Stender-Petersen fortæller i sin artikel om revolutionsskrifterne og deres ophavsmænd.

Foruden de vanlige sager om værtshusorden, husspektakler, stridigheder mellem husbonde og tyende, rent kriminelle sager og lignende, måtte den stakkels politimester Flindt i København også befatte sig med sager af en anden art, nemlig de politiske.

»Hensigt til Oprør«

Det var utvivlsomt de revolutionære begivenheder sydpå, der fik myndighederne til at være vagtsomme og indtage en skarpere holdning overfor rebelske forfattere end tidligere. Satirikeren Sigvart Lyche havde vel nok i før-revolutionsperioden været en rebelsk skribent, men han var ikke blevet underkastet politiforhør eller -indgreb. (Se Bent Blüdikows artikel i Siden Saxo nr. 3 1988).

Da politimester Flindt vejrede fornærmelse af regeringen, religionen, »Hensigt til Oprør« og krænkelse af »gode Sæder« i revolutionsåret henvendte han sig 2 gange til Danske kancelli for at foreslå forhåndscensur og pligt-aflævering til politiet af viser og skrifter. Ingen af gangene lykkedes det. Danske kancelli ville ikke gå så langt.

Men konservative ånder som statholderen på Gottorp Slot, prins Carl, og den i 1784 detroniserede statsminister O. Høegh Guldberg var mere stemt for en stramning af trykkefrihedsloven. Havde ikke netop litteraterne i Frankrig banet vej for revolutionen?

På den anden side konstaterede den alt andet end revolutionsvenlige udenrigsminister A.P. Bernstorff i november 1789, at revolutionen syntes at vinde frem just i de lande, der aldeles savnede den danske trykkefrihed.

På »venstrefløjen« drog publicister som præsten M.G. Birckner, amtmanden August Hennings og litteraten K.L. Rahbek den slutning, at trykkefriheden alene var i stand til at hindre hændelser som de franske.

Ræveviser

Men politimester Flindt mente, at der skulle gribes ind. I marts 1789 henvendte han sig til Danske Kancelli, fordi han havde læst nogle nys udkomne Ræveviser og -fabler. Ræven var en vanlig allegori på medlemmer af familien Reventlow, der spillede en stor rolle i dansk politik. I den vise, som Flindt læste, var ræven sandsynligvis en karikatur over Fritz Reventlow til Emkendorf, der havde været gesandt i Sverige og London eller muligvis en allegori over hans bror Cay Reventlow, der ligeledes havde været udsending i Sverige. I viserne optræder også en ørn, som man plejede at karakterisere Rusland med. Visen var en satire over de europæiske krige, der foregik i slutningen af 1780'erne. Sverige og Rusland havde været i væbnet konflikt. Også Danmark og Sverige havde været oppe og slås i 1788. Flindt gjorde kancelliet opmærksom på de to viser, som han mente, der burde gribes ind

Two Patriots?

En af tidens markante satiriske forfattere var Niels E. Riegels. Han har fået et lidt dårligt omdømme i eftertiden som en lidt overfladisk kritiker. I virkeligheden var der tale om en særdeles skarp skribent med et stort vid. Her er han

skildret i et satirisk stik fra 1787 sammen med den populære skandaleskribent Sigvart Lyche. På bordet ligger bl.a. en række af Riegels værker. Det kgl. Bibliotek.

overfor. Viserne hed »En nye Fabel om Rævens Reise..« og »En ny Fabel om Rævens Flugt over Isen for at stiele en feed Gaas«. Kancelliet indrømmede, at det havde været bedst, om de to visere ikke var udkommet, men fandt ingen grund til at reagere, om ikke »derom skulle giøres nogen Bevægelse«.

Det var nok ikke alene den revolutionære stemning i Frankrig, der fremkaldte Flindts bekymring, men også den svære internationale situation, hvor Danmark kunne risikere at blive inddraget i et europæisk stormagtsopgør.

Studiosus Titus Olavius

Flindt skærpede sine betjentes årvågenhed, da revolutionen begyndte i Frankrig. Kun to dage efter stormen på Bastillen pågreb to betjente en person i Knabrostræde samt denne persons lille datter. De to var belæsset med visere fra bogtrykker H.J. Graaes efterleverske. Da de havde legitimeret sig på Politikammeret som Etienne Bertolon og datter, fik de lov til at gå. Bertolon forklarede politiet, at viserne var til hans logerende, den islandske student Titus Olavius. Politiet mødte derpå op i Graaes trykkeri, hvor manuskriptet til viserne samt et færdigt trykeksemplar blev beslaglagt. Jomfru Graae lovede at indestå for, at der ikke blev solgt flere eksemplarer. Men hvad handlede visen om?

Sprengtporten

I et brev af 18. juli 1789 indrømmede student Olavius at være forfatter til visen, som hed »Johan Georg Sprengtportens Reysepas. Udstædt af Lucifer, da han som Forræder rømte fra Sverrig til Rusland«. Denne Sprengtporten var sandsynligvis identisk med en vis Göran

En af de mest prominente satiriske forfattere i tiden var P. A. Heiberg, der senere blev udvist til Frankrig. Han blev kendt i 1780'erne for sin satiriske serieroman »Rigsdalersedlens Hændelser«. På titelbladet bragte han et stik af en hund,

der pisser på kunsten med undertitlen »Recensenten paa sit Wærkstæd«, for romanen indeholdt bl.a. også skarpe udfald mod kritikerstanden. Universitetsbiblioteket.

Magnus Sprengporten (1740-1819). Sprengporten havde sammen med sin bror spillet en rolle i den svenske kong Gustav 3.'s statskup. I 1780'erne modarbejdede han dog Gustav 3. og endte med at gå i russisk tjeneste, i 1790 blev han dømt som højforræder af Åbo ret. Dommen havde dog ingen praktisk betydning, da Sprengporten ikke var i landet.

Danske kancelli gav Flindt ret i, at sagen var alvorlig, især da visen var højst fornærmelig over for Sprengporten, som jo nu var »Officer i den Keiserlige Russiske Tjeneste«.

Visen har en påfaldende stilistisk lighed med de førnævnte Ræveviser. Student Titus Olavius var sandsynligvis identisk med den islandske student af samme navn, der efter sin uddannelse opholdt sig i Norge og blev degn i Hitar dal. I brevet til Flindt oplyste han, at han var fattig og at hans vært havde gjort ham en bjørnetjeneste ved at hente viserne, men at Bertolon iøvrigt ikke havde kendt noget til hans forfatterskab. Han betonedede, at »da vi staaer i Forbund og Venskab med Konge Riget Sverrig, forstaaer ieg icke, at lumpne Mennesker der vil overfalde os... skulle have Magt at trække Danske Undersaatter i Arrest, for at skrive Sandhed om en Forræder... Mange saadanne har vi havt i Danmark, Ulfeldt etc. NB Denne Sag hører neppe til Politie Retten«.

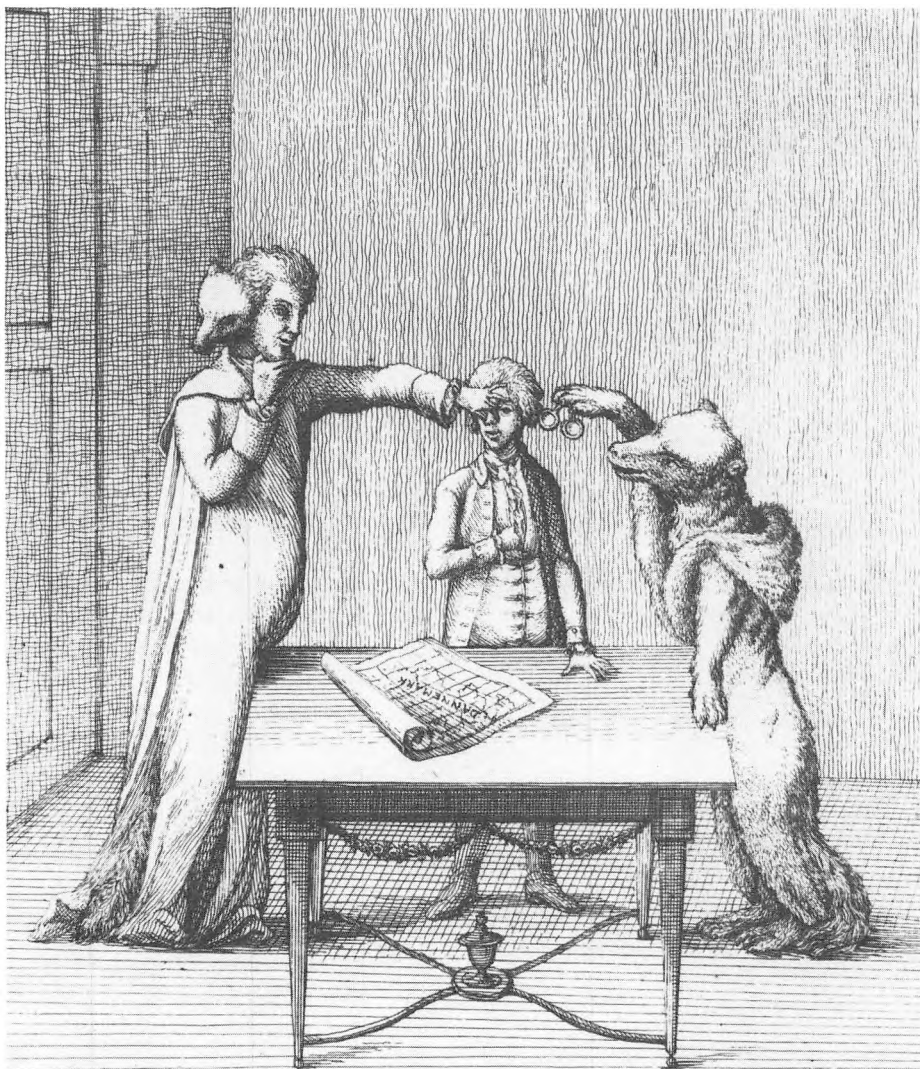
Men det gjorde den altså og Flindt bekendtgjorde i retten overfor Olavius, at han havde fået kancelliets billigelse til at konfiskere visen og tildelte ham samtidig en alvorlig irettesættelse. Men for Olavius var affæren ikke slut, for den 8. august anmodede han nemlig kancelliet om godtgørelse for de konfiskerede viser, hvis han ikke af hensyn til sine kreditorer blev nødt til at »udgive saa mange skrev-

ne Exemplarer, som kan erstatte Ska- den«. Kort sagt på nudansk, hvis administrationen ikke diskede op med pengene, så ville han fortsætte sine skriverier. Men den hoppede de ikke på i kancelliet og den 24. august meddelte Flindt Olavius, at han naturligvis ikke kunne forvente godtgørelse og han blev advaret endnu en gang mod at genudgive sine viser.

»Uroligheds Oppustning«

I det sene efterår i 1789 talte man i dannede kredse - f.eks. Chr. Pram i tidskriftet »Minerva« - om nogle på »Slottet og andre Steder« udstrøede »Sedler« formentlig med »Uroligheds Oppustning til Øiemed«.

I København sad på det tidspunkt en embedsmand ved navn Rosenstand-Goiske, som skrev nogle nyhedsbreve til sine venner på De vestindiske Øer. Disse nyhedsbreve er heldigvis bevaret, og heri får man et godt indtryk af, hvad kultiverede mennesker snakkede om i København i revolutionsårene. I december måned skrev Rosenstand-Goiske, at man i byen snakkede om, at »en Mand af Stand« skulle være ophavsmand til nogle bl.a. ved klubberne gennem nogen tid

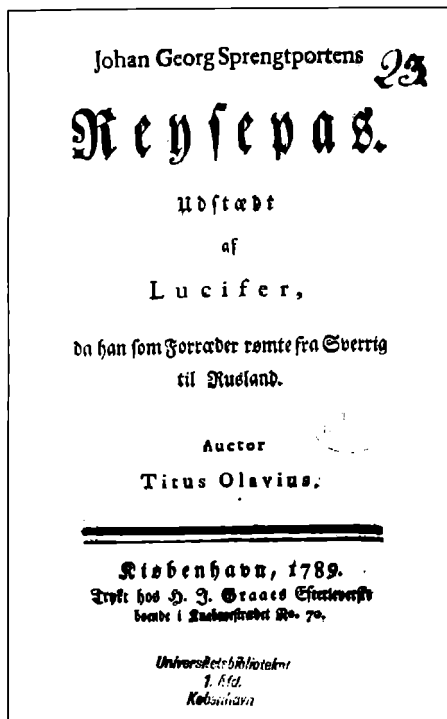

Blandt rygterne i København hørte man ofte, at den unge, populære kronprins Frederik blev dårligt vejledt af sine embedsmænd. Man sigtede særlig til det Chr. Colbiørnsen og Chr. Reventlow. På grund af efternavnene gik disse to mænd ofte under øgenavne som Bjørnen og Ræven. I 1787 udkom dette stik med titlen »Kast Brillen bort Voxnase« Voxnase var

*Kast Brillen bort Voxnase og det Støer
Som skiuler Bjørnens Lap og Rævens Støer.* Kam

åbenbart et øgenavn for Frederik. Ved siden af ham står to personer med bjørne- og rævepels på. Ræven prøver at holde et par briller op for kronprinsen. Ad-

varslens på stikket er klar nok; Frederik bør frigøre sig for sine embedsmænds magt. Det kgl. Bibliotek.

Studenten Titus Olavius fik i 1789 udsendt sin pjece »Reysepas.« Universitetsbiblioteket.

opslæde paskviller. Han skulle dog atter være sluppet fri, »fordi hans Forstand ofte geraader i Uorden« og besynderligt nok, tilføjer Rosenstand-Goiske, ophørte hans skriverier da også. Rosenstand-Goiske omtalte endda også et skrift på tysk, som skulle have opfordret til soldateroprør som i Frankrig.

Nævnte sedler er faktisk bevaret, for i november 1789 modtog hofmarskal J. Bülow en »plakat«, der skulle se ud som om den var trykt. Det var denne plakat

Chr. Pram omtalte. Bülow forlagde plakaten for den unge kronprins Frederik, selvom denne allerede havde modtaget en lignende plakat. I plakaten opfordredes borgerne til *ikke* på grund af fortvivlelse af lade sig »forlede til de oprørske optrin«, men håbe på, at »vor milde regering vil bortvise de slette bestyrere og raadgivere, som tildeels foraade nationen og landets børn...« Plakatskriveren lagde ud efter prinsen af Augustenborg, der skulle have talt hånligt om en borgerdeputation, der overfor tronen havde talt »medlidende og forarmede medborgeres sag«. Den anonyme skribent udtrykte endvidere det håb, at kronprinsen ikke ville nære tillid til »en ung uerfaren fyrste«, som repræsenterede de tyske i landet, og som af foragt mod nationen ville ødelægge landet ved slet administration. Plakatskriveren nævnte de to førende embedsmænd, nemlig H. Schimmelmann og Chr. D. Reventlow som eksempler på disse tyske elementer, der ville ødelægge landet og han tilføjede: »vi forvente med længsel og tillid det øyeblik da redelige fornuftig tænkende mænd vil saaledes vinde vor kr.pr. (kronprins) fortroelighed og duelige mænd thi længe nok har de været bestyret af uerfarne indfødte og udlændinger som til taknemmelighed med haan og foragt har behandlet nationen.«

Denne plakat var et usædvanligt skarpt udfald mod navngivne embedsmænd og det er klart, at den slags måtte forurolige myndighederne.

En ny skrivelse

I samme periode modtog hofmarskal Bülow et seddel ligeledes med brod mod kronprinsens rådgivere. I brev advaredes Bülow mod »en ung uerfaren fyrstes formentlig vildførelse af kronprinsen«.

I 1789 udkom flere såkaldte Røvefabler, som omhandlede udenrigspolitiske emner. Myndighederne var ikke meget for disse viser. Rigsarkivet.

Sedlen talte på vegne af »danske Mænd« og gav udtryk for, at man ønskede at Bülow »vil antage sig rigernes frihed«. Skribenten udtrykte endvidere ønsket om, at Bülow ville vise sig som en ven af kronprinsen og det ganske land.

Plakaten og sedlerne til Bülow var almindeligt samtalestof i byen. Således kunne den samfundskritiske forfatter N.D. Riegels henvise til dem i sin anony-

Tanker

over

det gamle Ordsprog:

Hvad gjør ikke Tydsken for Penge?

foranledigede

ved de i disse Aftener opførte
Forestillinger.

Kjøbenhavn, 1790.

Trykt hos P. Horrebows Enke.

Et smædeskrift

Men dermed var det ikke slut med smædeskrifter i byen. I foråret 1790 fandt man et smædeskrift ophængt på en lygtepæl i nærheden af kongeslottet. Anledningen var kronprinsens forestående bryllup med prins Carls datter. Det var et parti som både hofmarskal Bülow og hertugen af Augustenborg begge havde været stemt imod. I smædeskriftet blev prins Carl rent ud betegnet som »Nationens bøddel« og skriftet indeholdt endda trusler mod kronprinsen selv. Det var helt usædvanligt i den periode, hvor kronprins Frederik, uanset hvor kritiske forfatterne end måtte være, altid rosede blev fremhævet som trykkefrihedens og de fattiges beskytter. Smædeskriftet truede med, at 4000 mennesker ville blive hængt i lygtepæle, hvis kronprinsen gennemførte sin beslutning om at ægte den tyske prinsesse.

Det var vel nok en lidt morbide trussel og med tanke på den franske udvikling gav den myndighederne noget at tænke på.

En strid om fægtemester Miré

I juni 1790 udgik fra P. Horrebows Enkes trykkeri følgende anonyme pjecer: »Tanker over det gamle Ordsprog: Hvad gjør ikke Tydsken for Penge?« og »Flyve Tanker over det saa kaldte Pantomimiske Skuespil«. Politimester Flindt erfarede, at to studenter, Carl W. Suhr (1758-1825), senere købmand i Næstved, og den senere så kendte, danske »jacobiner« Malthe Conrad Bruun var forfatterne. Bruun var på det tidspunkt kun 15 år. De tilstod begge i et forhør 17. juni 1790 at have skrevet hver sin pjecer. De var begge blevet inspireret af et stykke ved navn »Pantomimiske Træfninger«, skrevet af den

Flyve-Tanker

over

det saa kaldte

pantomimiske Skuespil,

som blev opført

paa det danske Theater

den 17te Juni 1790.

Kjøbenhavn.

Trykt hos P. Horrebows Enke.

Politimester Flindt forsøgte forgæves at rejse sag mod de unge skribenter Suhr og Bruun, der i 1790 udnyttede et dårligt royalistisk teaterstykke til at kritisere den ureflekterede royalisme. Her er det forsiden fra Suhrs pjecer, der er gengivet. Suhr fortrod iøvrigt sin handling. Rigsarkivet.

me pjecer »Bager Madses Brev-Taske«, som han udsendte i november 1789. Heri gav Riegels udtryk for, at disse anonyme skrifter næppe hjalp. Samtidig kritiserede Riegels stærkt tidsskriftet »Minerva«, som han mente hyklede for de mægtige og store og gav et grubillede af pøbelen i Frankrig og København.

Denne pjecer er lidt af et fund. Det er den kun 15 årige Malthe Conrad Bruun, der her gjorde sin debut som satirisk forfatter. Politimester Flindt forsøgte at lave en sag mod Bruun, men havde ikke held dertil. Intet tyder på, at Bruun fortrod sin handling. Rigsarkivet.

kongelige fægtemester Miré. Stykket havde givet anledning til uro og ballade i teatret og endda i nærværelse af kongen. Folkemængden havde forfulgt den uheldige teaterskribent ud af teatret, og han måtte søge tilflugt fra folkemængden på kongeslottet. Årsagen syntes umiddelbar banal, for den drejede sig tilsyneladende

1789 5 Nov.
c. 1789

borgere lader eder ikke forlede til de oprørske optrind, som kun fortrivelse kan undskyldes og sielden eller aldrig medføre der nytte man attraer, og der gensigt man siger at opnat tvivler ikke paa, at i vor milde regering vil borte se de slette bestyrere og raadgivere, som tildeels forlure nationen og landets vort, som de ere indlemmede iblant, og tildeels paadrage dem uilgækker ved deres adfærdighed paastaaelse og lidet kundskab om landets sandhet og beskaffelse. — vi ved i alt for vel, at disse slette bestyrere understøttes af præsidenten som tør understøtte sig med foragt at omtale og at ansee en deputation af borgere som i underdanighed nærme sig tronen som god og lydige undersaatter for at tale nødlidende og for dem, de medborgeres sag. — vi vil overlade dem det ansee som en deputation for en impertinence men ansee i lertid med misforandelse og foragt om sære for en naadige regering: gætte saadan tænke om troe lys og sindige borgere. — troe derfor medborgere at vor n. bige kr. — pr. — ikke vil sætte sin vindskeppan hede for tvivl til en ung uortære, gæstesnis sensigter gaa kun derfor at understøtte et parti som af idel tykke sed og foragt mod nationen bødeleger landets ved kalet og sjimerisk administration og forledes kunne denne vel blive anderledes naar de vigtigste bederments betros en scf. — og rep. — vilferdente befur med længe og tyndt det øjeblik da rebelig forretting tankende mand vil saaledes vinde vor kr. — pr. — fortrækkelse af sagerne maatte vord betros sands og triotiske og duelige mænd til landets røst for de vider bestyret af uortære indføde og uvladige og som til traknemelighed med saan og forags for besandelse nationen.

om, at Miré havde solgt flere billetter, end der var pladser i teatret. Flindt forsøgte at finde ophavsmændene til uroen i teatret, men det lykkedes ikke. Suhr og Bruun havde skrevet deres pjecer på baggrund af disse hændelser.

Både Suhr og Bruun oplyste i retten, at andre studenter havde inspireret og hjulpet med affatningen om end kun i ringe grad. Bruun påstod, at han faktisk havde skrevet sine »Flyve Tanker« - der endnu kun forelå i korrektur - nærmest for at svække Suhrs hårde angreb på Miré. Nu viste det sig, at sagen ikke var så banal igen. Begge pjecer satiriserede nemlig over stykkets sentimentalt-forlorne royalisme, der alene reddede det fra »velfortient Udpibning«. Suhr mente, at Miré ville gøre sig bedre som gøgler-bajads på Bakken end som skribent til teatret. Bruun fandt at udlændinge som Miré syntes at fordærve »Nationens Smag«. Gad vide om han ikke fortrød de ord, da han selv sad som emigrant i Paris 10 år senere.

Bruun fulgte lydigt politimester Flindts ordre om, at han skulle have pjecen forelagt før udgivelse. I juni troppede Bruun op med den endelige udgave af pjecen, som dog stadig indeholdt angreb på Mirés royalistiske stykke.

Sagen smuttede imidlertid mellem Flindts fingre uden konsekvenser for de

" **B**orgere lader eder ikke forlede til de oprørske optrind, som kun fortrivelse kan undskyldes..." begynder denne plakat, som såvel hofmarskal Bulow som kronprins Frederik modtog. Skriftet var en skarp kritik af de herskende forhold.
Rigsarkivet.

to unge studenter. Kancelliet, som havde det endelige ord i disse yrtingsfrihedssager, bestemte, at Flindt skulle nøjes med at give Suhr en advarsel for hans »uoverlagte og upassende Udtryk« og at der slet ikke skulle ske Bruun noget. Endvidere bestemtes det, at forhørene skulle slettes af politiprotokollen.

Den nidkære Flindt

Politimester Flindt forsøgte også at ramme andre frække forfattere. Og i nogle tilfælde havde han mere succes end i sagen mod Suhr og Bruun. I marts 1790 blev der således anlagt sag mod trykker C.F. Holm, der blev idømt en bøde ved Hof- og Stadsretten, da man ikke kunne få fat i den anonyme forfatter. Denne var den kendte P.A. Heiberg, skulle det senere vise sig. Skriftet hed »Rigsdalersedlens Hændelser« og var en særdeles skrap satire over hykleriet i samfundet. Bøden var på 200 rdl. - en kæmpesum.

Også skribenten Riegels måtte mærke Flindts nidkærhed, da han udgav sit satiriske skrift »Julemærker«, som også var kras samfundssatire. Men heller ikke i dette tilfælde kunne man finde den anonyme forfatter og atter var det den modige trykker Holm, der måtte betale bøden. Men november 1790 lykkedes det dog Flindt at få ram på P.A. Heiberg, som måtte modtage en bøde for sin satiriske »indtogsviser« i anledning af kronprinsens ægteskab og indtog i København. Det var den vise, der indeholdt strofer som »Ordener hænger man på Idioter«.

Generelt må man sige, at selvom yrtingsfriheden først blev afskaffet i 1799, var der dog allerede 10 år tidligere alvorlige forsøg fra politiets side på at lamme de kritiske skribenter. Det lykkedes kun tildels.

Copie

Dan, der hændt i den omstændighed og med baggrund at som Kancelliet
 indtog saa at Adm. Riegels skrift vil anse sig til
 ogsaa kunde. — Ni hende vil tillid at det vil sige
 sig som nu hændt af Kronprinsens og det gamle Land, og for
 indbygger den første Optog som almindelig Riegels fornuft og
 om det princip af Augustenborgs reciproque Substition
 for og af Georg Schimmelmann og Reventlow vil
 vil forsvare sig. — sigt ikke publicum. — det
 faar for dem og det vil blive offentligt og det vil være
 offentligt det faar nu og det vil være offentligt som det
 giver dem tillid for Kronprinsens. — Saa
 vil det være (som Riegels for Gæde. —

Kilder:

Rigsarkivet: Danske kancelli. Koncepter og indlæg til brevbøgerne nr. 1111/1789; nr. 2872/1789. Kronprins Frederiks Arkiv. 1784-1808. Indkomne Sager. 1788-89. Koncepter og indlæg til brevbøger nr. 2381/1790.

Landsarkivet for Sjælland m.v.: Københavns politi: Kancellibreve. 1789-93. Korrespondance protokol 2. 1786-90. Kopibog over indkomne breve til politimesteren. 1788-94. Korrespondanceprotokol 3. 1790-92. - Københavns politiret: 1. protokol. Forhørsprotokol 1 1789-90. 1790-91. Forhørsprotokol 2 1789-90. 1790-91.

Edvard Holm: »Den offentlige Mening og Statsmagten i den dansk-norske Stat...« (1784-1799), Kbh. 1888/1975.

Et andet anonymt skrift rettet til hofmarskal Bülow. Atter advares der mod de dårlige rådgivere som Schimmelmann og Reventlow. Rigsarkivet.

Hvad var egentlig revolutionært ved Den franske Revolution?

Blandt den yngre generation af historikere, der beskæftiger sig med den franske revolution, er Robert Darnton en af de mest fremtrædende. I bøger og artikler har han undersøgt den såkaldte »litterære undergrund«, d.v.s. de satirikere og politiske skribenter, der ikke tilhørte den litterære elite, men som i kraft af deres popularitet blandt de brede lag i den franske befolkning og deres skarpe kritik af myndighederne og ik-

ke mindst af kongefamilien, var med til at berede vejen for revolutionen. Det er Darntons påstand, at disse folkelige skribenter og satirikere, underminerede myndighedernes autoritet, og at dette var en væsentlig forudsætning for revolutionen. I det amerikanske tidsskrift »New York Review of Books« har Darnton stillet spørgsmålet: Hvad var egentlig revolutionært ved den franske revolution?

Et spørgsmål som dette kan synes ufor- skammet på et tidspunkt, hvor hele verden lykønsker Frankrig på 200 årsdagen for stormen på Bastillen med ødelæggelsen af feudalismen og med erklæringerne om menneske- og borgerrettigheder. Men meget af det, der fejres i år, har kun lidt at gøre med, hvad der egentlig skete for 200 år siden.

Myter

Historikere har længe påpeget, at Bastillen næsten var tom 14. juli 1789. Mange har argumenteret, at feudalismen allerede var ophørt med at eksistere og kun få vil benægte, at menneskerettighederne blev opslugt i Rædselsperioden kun 5 år efter, de var blevet erklæret. Afslører en seriøs undersøgelse af revolutionen ikke andet end forkert anvendt vold og hule proklamationer? Ikke andet end en »myte«?

Man kan måske svare, at myter kan være lige så virkelige som Eiffeltårnet, som franskmændene byggede i hundredeåret for revolutionen. Frankrig vil bruge millioner i 1989 på at opføre nye bygninger, skabe centre, producere konkrete, nutidige billeder af en kraft, som slap løs på verden for 200 år siden. Men hvad var det for en kraft?

Den kan karakteriseres som en vilje til at bygge en ny verden på ruinerne af det regime, der faldt fra hinanden i sommeren 1789. Den energi gennemtrængte alt under Den franske Revolution. Den omskabte livet, ikke blot for aktivisterne, der forsøgte at kanalisere den i de retninger, de selv valgte, men for almindelige mennesker i dagliglivet. Ideen om en fundamental ændring i hverdagslivet kan synes let nok at acceptere i teorien, men kun få af os kan fordøje den i realiteten. Vi tager verden som den er og kan ikke forestille os den organiseret anderledes,

med mindre vi har oplevet forhold, hvor tingene faldt fra hinanden som f.eks. ved død eller skilsmisse.

I 1789 måtte franskmændene overvære, at samfundsbygningen styrtede sammen. De måtte finde en eller anden ny orden i det kaos af murbrokker fra fortiden, der omgav dem. De oplevede realiteten som noget, der kunne ødelægges og bygges op igen og de konfronteredes tilsyneladende med grænseløse muligheder, både for det gode og det onde, for at bygge et utopia og for at vende tilbage til tyranniet.

Nye navne - nye begreber

Helt sikkert havde nogle få jordskælvsagtige omvæltninger rystet det franske samfund tidligere - som f.eks. de religiøse krige i 1500-tallet. Men ingen var klar til revolutionen i 1789. Selve ideen eksisterede ikke. Hvis man slår ordet »revolution« op i et standardleksikon fra 1700-tallet finder man definitioner baseret på verbet »dreje« således som »en planets eller en stjernes tilbagevendende til samme punkt som den startede«.

Franskmændene havde ikke noget stort politisk ordforråd før 1789. Politik fandt sted i Versailles, i kongens fjerne hofverden. Nu da almindelige mennesker begyndte at tage del i politik, som i valget til Generalstænderne og i oprøret i gaderne, blev det nødvendigt for dem at finde ord, for hvad de havde set og gjort. De opfandt fundamentale nye begreber som »venstre« og »højre«, baseret på, hvor folk sad i Nationalforsamlingen. De opfandt begrebet »revolution«. Oplevelsen kom først og derefter bevidstheden. Men hvad var oplevelsen?

Kun en lille minoritet meldte sig ind i Jacobinerklubben, men alle var berørt af revolutionen, fordi revolutionen var alt-

omfattende. F.eks. omskabte den tid og rum. Ifølge den revolutionære kalender, som blev indført i 1793 og brugt indtil 1805, begyndte tiden da det gamle monarki ophørte den 22. september 1792. Ved en formel afstemning delte de revolutionære tiden ind i enheder, som de opfattede som rationelle og naturlige. Der var 10 dage i en uge, tre uger i en måned og 12 måneder i et år. De fem dage som blev tilovers blev »patriotiske helligdage« - jours sans-culottides.

Almindelige dage fik nye navne, som antydede matematisk regelmæssighed: Primidi, duodi, tridi og så videre indtil decadi. Hver dag var helliget et aspekt af det praktiske liv. Således kom landbrugsøkonomi til at erstatte helgenerne i den kristene kalender. Den 22. november, tidligere viet til Sankt Cecilia, blev nu viet til kålroen. Den 25. november, som tidligere var viet Sankt Catherine, blev nu hakkens dag. De nye måneders navne blev lavet om i overensstemmelse med årstidernes naturlige rytme. Januar blev således forvandlet til Nivôse (snemåned) og placeret efter måneden Brumaire (tågemåned).

1400 gader i Paris fik nye navne, fordi de gamle indeholdt konger, dronninger eller helgener. Pladsen Louis XV, hvor de mest spektakulære henrettelser fandt sted, blev til Revolutionspladsen. Først senere, i et forsøg på at begrave stridsøksen, fik den sit nuværende navn Place de la Concorde. Saint-Laurent kirken blev til Ægteskabets og troskabens tempel, Notre Dame blev til Fornuftens tempel, Montmatre blev til Mont Marat.

De revolutionære ændrede endda deres egne navne. Det gik selvfølgelig ikke at hedde Louis i 1793 og 1794. Louis'erne kaldte sig selv Brutus eller Spartacus. Efternavne som Le Roy eller Leveque, som er meget almindelige i Frankrig, blev

til La Loi eller Liberté. Børn fik alle mulige navne prasket på. Nogle fik navne som Pissenlit (Mælkebøtte) og Rhubarb (Rabarber). Andre fik navne efter aktuelle begivenheder som Constitution (Forfatningen) eller Fructidor (Frugtmåned).

Naturen og revolutionen

Introduktionen af metersystemet var et lignende forsøg på at påtvinge verden en rationel og naturlig organisation. Ifølge en forordning fra 1795 var en meter det samme som »en længdeenhed svarende til en 10/millionte-del af Jordens meridian mellem Nordpolen og Ækvator.« Selvfølgelig kunne den almindelige borger ikke få meget fornuft ud af en sådan definition. De var langsomme til at tage de nye enheder som meteren og grammet i brug, og kun få af dem foretrak den nye uge, som gav dem en hviledag hver 10. dag i stedet for en dag hver 7. dag. Men selv hvor gamle vaner fortsatte, forsøgte de revolutionære at påvirke samtidens bevidsthed ved at ændre navnene på alting. Dronningebien blev til abeille pondéuse (den æglæggende bi), skakbrikker fik nye navne, fordi en god revolutionær ikke ville spille med konger, dronninger, riddere og biskopper. I kortspil blev konger, dronninger og knægte til Friheder, Ligheder og Broderskaber. De revolutionære havde bestemt sig for at ændre alt: porcelæn, møbler, love, religion, ja selv Frankrigs kort, der skulle inddeles i symmetriske enheder af lige størrelse, opkaldt efter floder og bjerge, i stedet for de gamle, irregulære provinser.

Nationalismen

Før 1789 var Frankrigs inddeling et rodet kludetæppe med overlappende og ufor- enelige enheder, nogle økonomiske,

nogle juridiske og nogle kirkelige. Efter 1789 blev alle disse dele nedsmeltet til en enkelt substans: Den franske nation. Med dens patriotiske festivaler, dens tricolore, dens hymner, dens martyrer, dens hær og dens krige lykkedes det for revolutionen at opnå det, som havde været umuligt for Louis XIV og hans efterfølgere; nemlig at forene de mange adskilte enheder i kongedømmet til en enhed og erobre resten af Europa. Ved at gøre det slap revolutionen den slumrende kraft løs: Nationalismen.

Selvfølelig lykkedes det ikke nationen at gennemføre alt. Det magtede således ikke at indføre fransk blandt en majoritet af det franske folk, som fortsatte med at tale et væld af indbyrdes uforståelige dialekter på trods af en lidenskabelig propaganda.

Privatsfæren

Men revolutionen beskæftigede sig ikke blot med offentlige sager, den blandede sig også i privatsfæren og endda i de mest intime forhold. Fortrolighed bliver på fransk udtrykt ved at benytte »tu« (du) ved tiltale i stedet for det mere formelle »vous« (De). Selvom franskmænd nogle gange anvender tu tilfældigt nu om dage, brugte man det under det gamle regime kun ved yderst personlige relationer. Forældre sagde tu til deres børn, som svarede med vous. Tu blev brugt af overordnede til deres underordnede, af mennesker der tiltalte dyr eller af elskere efter det første kys eller udelukkende mellem lagnerne. Den franske revolution ønskede at lave alle om til tu. En sans-culotte delegation bad i 1794 Nationalkonventet om at forbyde vous: »da der vil blive mindre stolthed, mindre diskrimination, mere åben familiaritet, en stærkere hældning mod broderskab og derfor

mere lighed«. Det forekommer måske latterligt i dag, men var dødsens alvorligt for de revolutionære. De ønskede at bygge et nyt samfund baseret på nye principper for sociale relationer.

Alt, der lugtede af ulighed, skulle laves om. De revolutionære sluttede deres breve med et energisk »salut et fraternité« (farvel og broderskab) i stedet for det normale »Deres mest lydige og ydmyge tjener«. De udskiftede Monsieur og Madame med Borger og Borgerinde og de ændrede deres påklædning.

Moden

Tøj bruges ofte til at måle den politiske temperatur. For at kendetegne en militant fra den radikale del af Paris begyndte de revolutionære at kalde sig sans-culotte, en, der bærer lange bukser, i stedet for knæbukser. I virkeligheden gik arbejderne ikke med lange bukser, som mest blev benyttet af søfolk, før 1800-tallet. Robespierre gik altid selv i den gamle påklædning som var på mode før revolutionen. Men model-revolutionisten som blev tegnet på plakater og i bøger bar bukser, en åbentstående skjorte, en kort jakke, støvler og en frihedshue over en uredt hårmanke, som faldt ned til hans skuldre.

Kvindemoden før revolutionstiden havde også sin specielle stil, hvis mest markante træk var eksotiske frisurer. Pindsvinefrisuren kunne rejse sig en halv meter over hovedet og være dekoreret med frugtskåle, fugle eller lignende rekvizitter.

Efter 1789 kom moden fra samfundets nedre lag. Håret blev fladere, de nedringede kjoler blev opringet og de høje hæle blev sænket. Men senere, da Rædselsperioden var slut og samtidig denne tids dydighed, viste en ambitiøs society-da-

me som Madame Tallien offentligt sine bryster frem, dansede rundt i gennemsigtige kjoler og genopfandt parykken. En rigtig modedame havde normalt en paryk på et tiår. Fru Tallien havde 30.

Dyden

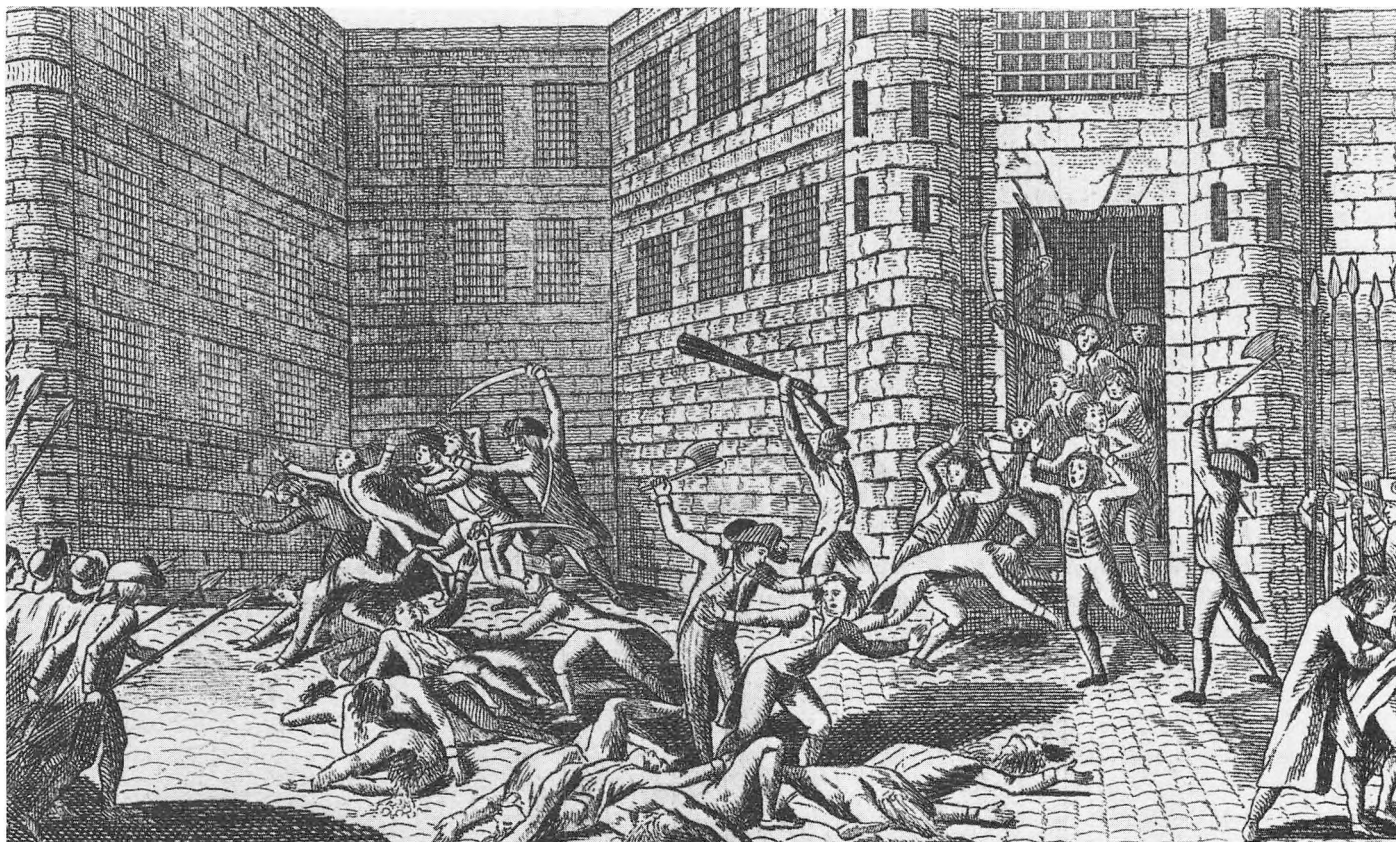
Under revolutionens højdepunkt, fra midten af 1792 til midten af 1794, var dydighed ikke bare en mode, men den centrale ingrediens i den nye politiske kultur. Revolutionen havde et puritansk præg. For de revolutionære var dyd maskulint. Den betød villighed til at kæmpe for fædrelandet og for den revolutionære treenighed: Frihed, lighed, broderskab.

Samtidig betød dydigheds-kulten, at familielivet kom højere i kurs. Idet de revolutionære tog udgangspunkt i Rousseaus tekster ophøjede de moderskabets placering og brystgivningens betydning. De anså formering som en borgerpligt og kritiserede ungarle som upatriotiske.

»Borgerinder, giv fædrelandet børn« proklamerede en plakat i en patriotisk parade. »Nu er det på tide at lave en baby« slog et slogan fast på revolutionært porcelæn. Saint-Just, den mest ekstreme ideolog i Komiteen for offentlig Sikkerhed, skrev i sin notesbog: »Barnet, borgeren, tilhører fædrelandet. Almindelig instruktion er nødvendig. Børn tilhører deres mødre indtil 5 års alderen, hvis hun selv har givet dem bryst og til Republikken derefter...indtil døden«.

Lovgivning

Efter kirkens kollaps søgte de revolutionære en ny moralsk basis for familielivet. De vendte sig til staten og gennemførte love som ville have været utænkelige under det gamle regime. De gjorde skils-

Robert Darnton fremhæver september-myrderierne i sin artikel som en af de næsten uforståelige hændelser i revolutionsperioden. Her er massakren i Abbaye-fængslet skildret i et samtidigt stik.

misse muligt, de gav illegitime børn fulde juridiske rettigheder, de ophævede førstefødselsretten. Hvis Menneskerettighedserklæringen proklamerede, at alle var frie og lige, så måtte mennesker også have en lige start i livet. Revolutionen forsøgte at begrænse faderlig despotisme ved at give børn del i arv. Den forbød

slaveri og gav fulde borgerrettigheder til protestanter og jøder.

Man kan helt sikkert spore modsigelser og huller i den revolutionære lovgivning. Lovgiverne havde aldrig forestillet sig nogen form for socialisme. Og Napoleon ændrede de mest demokratiske regler i familielovgivningen. Ikke desto mindre er den revolutionære lovgivning klar nok i sit hovedsigte: Den erstattede kirken med staten som den absolutte autoritet i spørgsmål om privatlivet og den baserede statens legitimitet i folkets suverænitet.

Volden

Folkelig suverænitet, borgerlig frihed,

lighed for loven - ordene er lette at udtale i dag. Vi kan ikke forestille os deres eksplosive karakter i 1789. Vi kan ikke forestille os selv i det gamle regimes mentale verden, hvor de fleste mennesker gik ud fra, at mennesker var ulige, og at det var godt, da det svarede til den hierarkiske orden, som gud selv havde givet. For franskmænd i det gamle system betød frihed privilegier - helt bogstaveligt betyder »private love«, at man får rettighed til noget, som er forbudt andre. Kongen var kilden til loven, udpeget af gud. Hans magt var åndelig såvel som verdslig.

Gennem hele 1700-talet satte oplysningsfilosofferne spørgsmålstejn ved disse antagelser. Skriblerne havde succes

med at underminere kronens hellige aura. Men det krævede vold før det gamle regimes fundament styrtede sammen. Og volden i sig selv, den billedstormende, verdensomstyrtende revolutionære vold er også svær for os at begribe.

Det er rigtigt, at vi oplever uheld og overfald som hverdagsbegivenheder. Men sammenlignet med vore forfædre lever vi en tilværelse, hvor vold er blevet drænet ud af vore dagligdags oplevelser. I 1700-tallet var det ikke unormalt, at pariserne passerede kroppe, som var blevet fisket op af Seinen og hængt op ved fødderne langs flodbredden. De vidste, at et »mine patibulaire« (forbryderansigt) var et ansigt, som så ud ligesom et af de afhuggede hoveder, som blev udstillet på en stage af den offentlige bøddel. De havde oplevet halshugning af kriminelle ved offentlige henrettelser. Og de kunne ikke gå gennem byens center uden at få deres sko dækket med blod.

Det ville være smukt, hvis vi udelukkende kunne forbinde revolutionen med Menneskerettighedserklæringen, men den blev født i vold og den prægede sine principper på en voldelig verden. Erobrerne af Bastillen ødelagde ikke alene den kongelige despotismes symbol. 150 af dem blev dræbt eller såret i angrebet. Da angriberne fik fat i fængslets kommandant, skar de hans hoved af og paraderede det gemmen Paris på en stage.

En uge senere gjorde de høje brødpriiser og rygter om, at man ved konspiration ville sulte de fattige, sit til, at en mængde hængte en embedsmand i Krigsministeriet, skar hovedet fra kroppen og gik afsted med det på en stage. Embedsmanden, som hed Foulon, fik munden proppet fuld af hør, som et tegn på hans meddelagtighed i konspirationen. En bande uromagere greb derefter fat i Foulons svigersøn, kammandanten i

Paris, Bertier de Sauvigny, og bragte ham gennem gaderne med Foulons hoved i spidsen for processionen, medens de råbte: »Kys far, kys far«. De myrdede Bertier foran Rådhuset, rev hans hjerte ud af kroppen og smed det i retning af byrådet. Så genoptog de paraden nu med Bertiers hoved ved siden af Foulons.

Rædselsperioden

Det ville være rart, hvis vi kunne stoppe revolutionshistorien ved 1789, hvor den nuværende franske regering ønsker at stoppe. Men hele historien fortsætter århundredet ud - og ifølge nogle historikere også i næste århundrede. Men ligegyldig, hvor grænsen går, så fortsatte den bestemt gennem 1794, så vi må forstå Rædselsperioden.

Man kan finde masser af forklaringer på den officielle terror. Efter niveauet i det 20. årh. var det ikke så forfærdeligt, hvis man tæller kroppe. Rædselsperioden kostede 17.000 menneskers liv. 85% af de henrettede var almindelige mennesker og ikke adelige, et tal der må være svært at sluge for dem, som fortolker revolutionen som en klassekamp anført af borgerskabet mod aristokratiet. Under Rædselsperioden blev ordet »aristokrat« brugt om næsten alle, som blev anset for at være en fjende mod folket.

Men alle den slags statistikker bliver siddende i halsen. Alle forsøg på at fordømme en person ved at undertrykke hans individualitet og kaste ham ind i en abstrakt, ideologisk kategori er inhumane. Terroren var forfærdelig. Den viste vejen til totalitarisme. Det var traumaet, som arreder moderne historie ved dets fødsel.

Det er lykkedes historikere at forklare meget af det, som en reaktion på de ekstraordinære tilstande i 1793 og 1794. De

invaderende hære var ved at overvælde Paris. De kontrarevolutionære, nogle af dem fantasier og nogle af dem reelle, konspirerede mod regeringen indefra.

Brødpriiserne var udenfor kontrol og drev befolkningen til sult og fortvivlelse. Borgerkrigen i Vendée. Fraktionsstridighederne i Nationalkonventet, som truede med at lamme ethvert forsøg at få kontrol over situationen.

Massemord

Stillet over for en begivenhed som septembermassakrene i 1792 er det vanskeligt at forstå volden som en revolutionær nødvendighed. Over 1000 mennesker, de fleste prostiuerede og småkriminelle, der tilfældigvis befandt sig i fængslet, blev slagtet i et orgie af drab.

Vi ved ikke bestemt, hvad der skete, for dokumenterne blev ødelagt ved bombardementet af Pariserkommunen i 1871. Men en seriøs undersøgelse foretaget af den franske historiker Pierre Caron viser, at massakrene fik en ritual, apokalyptisk massemords karakter. Store grupper af sans-culottes stormede fængslet for at kvæle, hvad de troede var et kontrarevolutionært plot. De improviserede en folke-domstol i fængslet og en efter en blev fangerne ført ud, anklaget og summarisk dømt. Stanilas Maillard, en af Bastillens erobrere, påtog sig rollen som anklager og mængden, der var transporteret fra gaderne til bænkerækkerne, godkendte hans domme med nik og akklamationer. Hvis fangen blev erklæret for uskyldig, blev han eller hun omfavnet og båret i triumf gennem byen. Hvis fangen blev kendt skyldig, blev han eller hun hakket til døde. Derefter blev kroppen klædt af og smidt i en bunke af kroppe eller halshugget, hvorefter hovedet blev båret rundt på en stage.

Tegning af Leopold Boilly. En typisk scene fra Rædselsperioden. En mand arresteres på åben gade. Boilly, der specialiserede sig i genremalerier, har her fanget situationens dramatik og uhygge. Musée Carnavalet, Paris.

Under hele forestillingen talte de mennesker, der foranstaltede massakren, om at udrydde de kontrarevolutionære fra jorden. De syntes at spille en rolle i en sekulær udgave af Dommедag. Som om revolutionen havde sluppet en understrøm af folketro på tusindårsriget løs.

Men det er vanskeligt at vide, hvem der satte begivenhederne i september 1792 i scene. Vi kan aldrig forestille os den slags vold eller nå til forståelse af de

»folkelige følelser«, der bestemte revolutionens udvikling. I alle de voldelige hændelser skreg mængden på brød og blod og blodbad undslipper historikernes forståelse.

Ikke desto mindre er de der. De vil ikke forsvinde og må tages med i ethvert forsøg på at forstå revolutionen. Man kunne argumentere med, at volden var et nødvendigt onde, fordi det gamle regime ikke ville dø frivilligt og at den nye orden

ikke kunne overleve uden at ødelægge kontrarevolutionen. Næsten alle de voldelige hændelser var defensive. Desperate forsøg på at holde kontrarevolutionen borte.

For at sige det kort, så kan de daværende forhold forklare mange af de voldelige hændelser under revolutionstiden. Mange, men ikke alle og bestemt ikke masse mordene i september 1792. Volden forbliver et mysterium. Den slags fænomener som kunne tvinge en tilbage til metahistoriske forklaringer: original synd eller uhæmmet libido. For min part må jeg erklære mig selv ude af stand til at forklare den afgørende årsag til den revolutionære vold. Men jeg tror, jeg kan forstå nogle af dens konsekvenser. Den ryddede vejen for en ny samfundsopbygning. Den nedbrød det gamle regimes institutioner så pludseligt og med sådan en kraft at alt syntes muligt. Det frigjorde den utopiske energi.

Broderskab

Følelsen af grænseløse muligheder var den lyse side af den folkelige følelse og de var ikke begrænset til forhåbninger blandt folkemængden i gaderne om tusindeårsriget. Følelsen kunne gribe advokater og litterater i Nationalforsamlingen. D. 7. juli fortalte et af medlemmerne således forsamlingen, at problemerne uden undtagelse alle stammede fra én enkelt kilde: fraktionsdannelsen. De behøvede mere broderskab. Derpå rejste de deputerede sig, som et øjeblik tidligere havde været i struberne på hinanden, og omfavnede og kyssede hinanden som om deres politiske uenigheder kunne skubbes til side af en bølge af broderlig kærlighed.

Denne episode i Nationalforsamlingen er blevet ignoreret med nogle få overbæ-

rende smil af de historikere, som vidste at 3 dage efter faldt forsamlingen fra hinanden ved den blodige uro i august. Hvilke børn de var, disse mænd fra 1792, med deres opblæste talekunst, deres naive dydigheds-kult, deres forsimplede slogans om frihed, lighed og borderskab.

Men vi går måske glip af noget, hvis vi er nedladende overfor fortidens mennesker. Den folkelige følelse af broderskab, den mærkeligste i treenigheden, fejede gennem Paris med en orkans kraft i 1792. Vi kan dårligt nok forestille os dens kraft, fordi vi bor i en verden, der er organiseret efter andre principper. Vi definerer os selv som ejere eller ansatte, som lærere eller studenter som mennesker placeret et eller andet sted i et netværk af krydsende roller. Revolutionen forsøgte i sin mest radikale form at udrydde sådanne skel. Det betød virkelig at gøre broderskabet til lov. Det var måske ikke lykkedes bedre end kristendommens forsøg, men det ændrede tilstrækkeligt af det sociale landskab til at ændre historiens gang.

Gale øjeblikke

Hvordan kan vi forstå disse gale øjeblikke i historien, hvor alt syntes muligt og verdens tavle syntes at være visket ren af den folkelige følelse? Sådanne øjeblikke passerer hurtigt. Folk kan ikke leve længe i en tilstand af erkendelsesteoretisk ophidselse. Frygtsomhed bliver en del af virkeligheden og dermed behovet for at ordne ting, at styrke grænser, at adskille aristokrater og patrioter.

I dag bebor vi en verden, som vi ikke antager er den bedste, men den eneste mulige. Den franske Revolution er faldet til en næsten uforståelig fortid, dets klare lys skjult af 200 år, så langt væk at vi kun lige netop tror på den. For revolutionen synes ikke til at tro på. Det synes

utænkeligt, at en hel befolkning skulle kunne rejse sig og transformere dagliglivets forhold. At gøre det modsiger den almindelige antagelse, at livet må ordnes i et mønster af dagliglivets rutiner.

Har vi nogen sinde oplevet noget der kunne ryste den overbevisning? Prøv at tænke på mordene på John F. Kennedy, Robert Kennedy og Martin Luther King Jr. Alle der har gennemlevet den periode husker præcist, hvor de var og hvad de lavede, da mordene fandt sted. Vi stoppede pludselig i vor vante færd og ansigt til ansigt med situationens abnormitet følte vi os forbundet med alle omkring os.

I nogle få øjeblikke ophørte vi med at se hinanden via vore roller og opfattede os selv som lige, afklædt til kernen af vor fælles humanitet. Som bjergbestigere højt oppe over det daglige liv bevægede vi os fra vous til tu.

Jeg tror, at Den franske Revolution var en kæde af den slags begivenheder. Begivenheder så forfærdelige, at de rystede menneskeheden i dets inderste. Ud af ødelæggelsen skabte de en ny følelse af muligheder - ikke bare ved at skrive erklæringer eller ved at lovgive om frihed og lighed, men ved at leve med den mest vanskelige af de revolutionære bud: Broderskabet.

De franske revolutionære var ikke stalinister. De var et udvalg af ikke usædvanlige mennesker i usædvanlige situationer. Da tingene faldt fra hinanden, svarede de med et overvældende behov for at få fornuft i tingene ved at ændre samfundet i overensstemmelse med de nye principper. De principper står stadig som en anklageskrift mod tyranni og uretfærdighed. Hvad drejede den franske revolution sig egentlig om?

Frihed, lighed, broderskab.
Oversat og bearbejdet af B. Blüdnikov.

Kontra- revolutionære tanker

Folketingsmand Per Stig Møller har skrevet sine »kontrarevolutionære tanker« på redaktionens opfordring. Per Stig Møller er ikke blot en aktiv samtidsdebattør, men også en forsker med stort kendskab til fransk og dansk politik i perioden i slutningen af 1700-tallet. Hans disputats fra 1971 omhandlede den unge danske oppositionelle Malthe Conrad Bruun, som i 1799 måtte tage flugten til Paris.

I januar 1918 skrev datidens betydeligste, russiske lyriker, Alexander Blok digtet »*De tolv*«. Det er en hyldest til bolsjevikkerne, som anført af Jesus Kristus rydder op i den gamle fordærvede verden. Fyrré år senere udgav Pasternak »*Dr. Zivago*«, som de sejrende bolsjevikers arvtagere ikke vovede at lade den befriede russiske befolkning læse. Romanen viste jo, hvorledes revolutionen havde fordærvet verden. Den bekræfter imidlertid også Bloks intellektuelle be-gejstring ved revolutionen. »Tænk Dem bare: taget er røget af hele Rusland, og sammen med hele folket befinder vi os under åben himmel. Og der er ingen til at holde øje med os! Det er friheden! Ikke bare i ord og krav, men den ægte frihed, som er faldet ned fra himlen, over alle forventninger. Friheden ved et tilfælde, ved en misforståelse...«, jubler doktoren.

Svanger med diktatur

Bloks revolutionære dommedagsstemning og Zivagos forbløffende frihedsjubel beskriver de følelser, hvormed revolutioner modtages af oplyste sympatisører. De vil gerne have afskaffet uretfærdigheden, men de aner ikke, hvorledes man undgår at frembringe nye. De har ikke den mindste mistanke om, at revolutionen er svanger med diktaturet. Den vil jo afskaffe én orden for at frembringe en anden.

I sine erindringer beskriver Trotsky, hvorledes de russiske revolutionære studerede den franske revolution for bedre at begribe, hvilken fase de just befandt sig i og derved regne ud, hvad næste skridt måtte være. Den franske Revolution var en model for Revolutionen.

God konge - slette ministre

Også Den franske Revolution var imidlertid et tilfælde og en misforståelse. Dens arkitekter ville ikke, hvad der skete, og forstod ikke, hvad de gjorde.

I sit værk, »Penser la Révolution française« (1978), viser François Furet, hvorledes revolutionen accelererede i et tomrum og afstedkom ideer og processer, som ingen af den politiske omvæltnings ophavsmænd havde haft i tankerne. Ingen af disse havde i deres vildeste fantasi forestillet sig guillotinen, endsige kongemordet. Oprindeligt drejede det sig blot om at beskytte den gode konge mod hans slette ministre og bringe orden i den uorden, de alle så omkring sig. Endnu i Sieyès' »Qu'est-ce que le Tiers État?« fra 1789 drejer det sig om at få frembragt »den sociale orden, i al sin skønhed«, der skal tage »den gamle uordens plads« (kap. IV, paragraf 3) - og denne orden mener Sieyès vil fremstå som tænkt af oplysningsfilosofferne.

Det rene demokrati

Da Sieyès udgav sit berømte værk, var tiden allerede løbet fra ham. Revolutionen var sat på sporet i 1787, hvor det absolutte monarki døde og efterlod et vacuum, som ifølge Tocqueville blev fyldt op i 1788 af »Revolutionens véritable ånd«: »I begyndelsen talte man kun om at regulere forholdet bedre mellem klasserne; snart efter går man, løber man, kaster man sig ud i ideen om det rene demokrati. I begyndelsen er det Montesquieu, man citerer, og som man kommenterer; til sidst taler man kun om Rousseau. Han blev og han forblev Revolutionens eneste lærer i dens første tid« (»l'Ancien Régime«, II, 1, v). Det var bare ikke denne oplysningsfilosof, Sieyès havde forestillet sig som den nye ordens arkitekt. Langt mindre var det en ny filosof som Marat, mændene bag 1787 og 1788 havde forudset. Han trængte imidlertid ind i det tomrum, de havde skabt, og fyldte det ud med nye politiske forestillinger, der fik ganske uforudsete virkninger.

Marat

1792 begravede 1789, »«det lykkelige år«, som Furet og Richet kalder det i værket »Den franske revolution« (da. udg. 1988). I dét år udsendte Marat »les Chaînes de l'Esclavage«. Dette værk slutter med ordene om, at en regering kun er velorganiseret, »så længe som den skaber folkenes lykke«.

Fra at ville bringe orden i uordenen og sikre en magt uden magtmisbrug, hvilket er et politisk minimal-krav, har revolutionen på få år udviklet sig til et krav om en politisk magt, der ikke så meget skal forhindre ulykken, som den direkte skal skabe lykken. Selv om ideen naturligvis

Stykket »Mare Riden-Synet nr. II« refererer til en bestemt sag fra 1797, nemlig da kapellan M.G. Birckner vovede at udgive et skrift om trykkefriheden. Men kunstværket kan også ses som en generel kommentar til ytringsfrihedsagen i slutningen af 1700-tallet. Sandheden ses som en nøgen, liggende kvinde. Hun holder en bog i den ene hånd, nemlig Birckners skrift. I den anden hånd holder hun sandhedens spejl. En mare med narrekrone rider på hende og skubber sandhedens spejl bort med sin pote. Bag maren står en væmmelig gejstlig person med æselører, eller er det djævehorn? Han står med en bog, hvor der står »ortodoksi« og han hvisker »execution« til maren. Altså repræsenterer maren censuren og gejstligheden opfordrer censuren til at afslive sandheden.

I baggrunden sidder retfærdigheden og sørger. En yngling anråber guden Minerva om hjælp og Minerva holder da også oplysningens fakkell brændende. I højre billedel sidder en gammel kælling med et stykke papir, hvor der står »Trykkefriheden« og i højre hånd har hun et ris, hvor der står »resolution«.

er, at regeringen skal tjene folket ved at gøre det lykkeligt, så spiller lykke-læren regeringen al magt i hænde. Herefter bliver det dens opgave ikke alene at straffe enhver, som skønnes at sprede ulykke, men sågar at definere lykke og ulykke.

Rædselsåret 1793

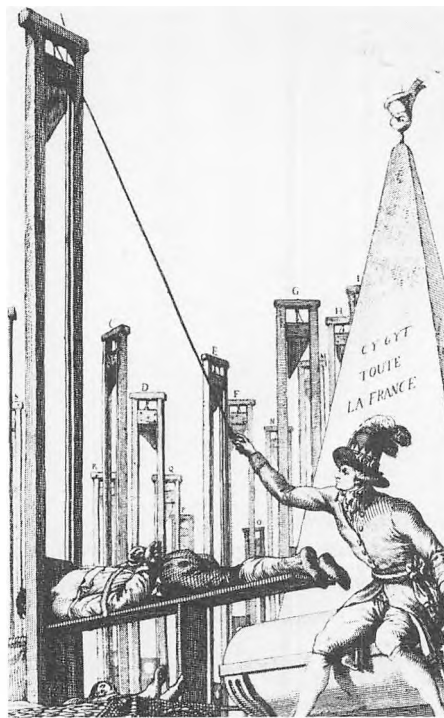
Deraf fulgte rædselsåret 1793.

»Det lykkelige år« var året, hvor friheden faldt ned fra himlen nærmest ved et tilfælde, og hvor et samfund opstod, for hvilket alt syntes muligt. Tavlen var vasket ren, og alle normer og spilleregler, alle traditioner og vedtægter var eliminerede, som den engelske revolutionskritiker Burke allerede i 1790 advarende beskrev det i sine »Reflections on the Revolution in France«. I et sådant tomrum sejrer de mest magtbevidste og magtkyniske kræfter altid over de mere idealistiske og spekulative.

Den sande lykke

Lykken er en ny idé i Europa, jublede Saint-Just, og hvem vil ikke være lykkelig? Får magten til opgave at skabe lykken, indføres tvangen, thi da behandles borgerne som børn, der ikke ved deres eget bedste. Således opfattede Rousseau dem jo også. Man ville tvinge folket til at ville sit eget bedste.

Herved havde revolutionen skabt den modsætning mellem den oplyste lederklasse og det uoplyste folk, som alle senere revolutioner har kopieret. Den gentoges under og efter den russiske revolution, da Lenin lovede kokkepigen magten i staten, (det var jo for hende, han havde gjort det altsammen). Men først skulle hun opdrages til at bestyre magten, hvilket betød, at eliten desværre måtte påtage sig diktaturet i en over-

En fransk karikatur fra 1793 lader Robespierre halsbugge bøddelen, som den sidste repræsentant for det franske folk. På gravmonumentet står »Her hviler hele Frankrig« samtidig med, at han træder på den franske grundlov. Musée Carnavalet, Paris.

gangsperiode. Og den gentoges i revolution efter revolution i den tredje verden, hvor de nye befrielsesregeringer først måtte befri landet fra de udenlandske magthavere og derefter befolkninger fra dens gamle feudale forestillinger og vaner. De ville gøre folket lykkeligt og måtte derfor hurtigst muligt eliminere de værste levn fra fortiden og genopdrage

de næstværste. Med Rousseau, Marat og Robespierre ville de alle tvinge folkene til at tænke rigtigt, hvorfor de måtte belære dem om den sande lykke.

En samtale

Som lykke-læren førte til et overflødhedshorn af ulykke, bragte befrielsesbevægelserne nye slavekæder med sig. I sin bog »la Victoire des Vaincus« (1988) gør den svejtsiske sociolog Jean Ziegler, der iøvrigt er socialist, op med disse bevægelser, som han i årevis har fulgt på tæt hold. Især rystede en samtale med Ethiopiens leder, Mengistu, ham, fordi denne forsvarede sine brutale genbosætningsprogrammer ud fra den marxistisk-leninistiske befrielses-teologi med følgende ord: »Bønderne har en naturlig tendens til at udvikle en småborgerlig ejerbevidsthed. For at udrydde denne skadelige tendens må vi accelerere programmet med kollektiviseringen af jorden og omgrupperingen af de spredte bosteder og spredte landsbyer«. Hvortil Ziegler forfærdet replicerede, at han fandt »dette instinkt, denne vilje til at eje, fuldkommen legitim og velkommen«. Rystet over denne reaktionære modsigelse så Mengistu blot på Ziegler med et blik »som en biskop i Rom ville se på en anabaptist« (p. 118).

De, der vil skabe folkets lykke, kan ikke forestille sig, at folk kan have et andet lykke-begreb end dem selv. Deraf ulykkerne.

Det ulykkelige ved revolutionen er, at den opstår for at ophæve en konkret uretfærdighed og en utålelig orden, men derefter skaber sine egne uretfærdigheder og sin egen utålelige orden med henvisning til, at de, der har befriet folket fra alle ulykkerne, bedst ved, hvori lykken og den rette orden består.

Den danske modtagelse

Problemstillingen er ikke ny. Den gik faktisk op for de samtidige. Ikke alene havde Edmund Burke i England øje for problemet og dets iboende totalitære risici, men også i Danmark diskuteredes dilemmaet. Herhjemme blev »Det lykkelige år« modtaget med begejstring. Revolutionens gesandter var - selv efter 1792 - selskabernes mest feterede gæster i København. De københavnske damer iførte sig skærfter med trikolorens farver, og den borgerlige tidsskriftslitteratur vrimlede med artikler og digte, som forherligede revolutionen. Den mest ivrige revolutionstilhænger var Malthé Conrad Bruun fra Thisted. Han skrev en dansk Marseillaise, hvor han hyldede »den hullede frihed« som »Menneskets Hæder«. I flere artikler forsvarede han tilmed terroren som et nødvendigt onde. Imidlertid genovervejede han snart sagen og endte med at undsige rousseauismen med ordene: »Det er rasende Galskab, at ville ved Tvang bringe Menneskene til at tænke fornuftigt« (»Patrioten«, 9.5.1795), hvorpå han henviste dem, der ville omforme samfundet, til at gå overtagelsens åbenlyse vej og forlangte, at de nye magthavere lige så vel som de gamle skulle regere i fuld offentlig hed og under fuldt ansvar.

Bruuns skæbne

Bruuns kritiske krav om fuld offentlig hed og fuldt ansvar var ingenlunde den danske enevældes kop the. Han blev forvist fra Danmark. I 1799 dukkede han op i Paris, hvor han efter Napoleons 18. Brumaire skal have udtalt sig negativt om Napoleon, hvorpå han fik at vide, at man også kunne blive forvist fra Frankrig. Idealsamfundet var ikke af denne verden.

Derefter gav Bruun sig til at beskæftige sig med mindre farlige emner såsom geografi og litteraturkritik. I sine avisartikler støttede han først Napoleon og siden Restaurationen, men vel at mærke med et krav om, at den skulle indføre de liberale reformer, som gik i vasken, dengang revolutionen gled af sporet. Fra at være en utålmodig samfundsomvælter var

Bruun blevet en tålmodig samfundstøtte. Han havde lært, hvad enhver revolution sidenhen har belært os om, at de utålmodige enten bygger luftkasteller eller skafotter, hvorimod de tålmodige dyrker markerne og bygger broerne - under forudsætning af, at de forstår at overleve revolutionens uorden og diktaturets dødelige orden.

En af de frækkeste skribenter i 1790'erne var den unge Malthé Conrad Bruun. Da det så værst ud for ham i 1796 valgte han at flygte til Hveen, for ikke at risikere noget i politiets hænder. Det satiriske stik skildrer hans flugt. Øverst i højre billeddel ses dommeren, der repræsenterer det etablerede samfund, i midten af billedet ses den unge Bruun løbe mod strandbredden med den løse lænke dinglede bag sig og i

venstre billeddel er det atter Bruun, der for fulde sejl roer mod Hveen, medens en god gud blæser hans sejl fuldt. I nederste venstre hjørne har den satiriske stikker efterladt en hund eller ræv, der pisser. Det må være en hentydning til den hund, som P. A. Heiberg nogle år tidligere lod pisse på kunsten i sin roman om »Rigsdalerseddens Hændelser«. Det kgl. Bibliotek.

Emigranten.

Den franske maler Louis David blev mere end nogen anden kunstner revolutionens maler. Han malede den aktører og hændelser. Her har han tegnet revolutionens dommer, en idealskikkelse med ordene »lighed« og »frihed« skrevet hen over kappen. Louvre.